

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

NÉMETH FERENC JEGYZETE
NÉMETH ISTVÁN ELBESZÉLÉSE
GULYÁS JÓZSEF VERSEI
BRASNYÓ ISTVÁN REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA

BORI IMRE, KÁICH KATALIN
ÉS BRINDZA KÁROLY TANULMÁNYA

ADALÉKOK A KALANGYA 1935. 6. SZÁMÁNAK
TÖRTÉNETÉHEZ

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1995

Március

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Németh Ferenc: Egy honvéd naplójából (Vajda János az 1848–49-es téli bánási hadjáratban)* 153
Németh István: Koronafa és bazsalikom (elbeszélés) 159
Gulyás József versei 173
Brasnyó István: Rokonság téli ágon (regény, VI. rész) 176
Dési Ábel: Változatok a Szózat témájára. Kommentár és vallomás 186
Jódal Rózsa: Üveg. Csak üvegből volt(ak) (novella) 191

Sefcsich György: Levél egy vergődő Zsiga-madárhoz 197
Huszár Zoltán: Az elhallgattatás szakaszai II. (visszaemlékezés) 200

EGY HONVÉD NAPLÓJÁBÓL*Vajda János az 1848–49-es téli bántói hadjárataban***N É M E T H F E R E N C**

1848-ban az értelmiségiek, írók, költők közül is sokan fegyvert fogtak, és csatlakoztak az önkéntes nemzetőri csapatokhoz, akik közül néhány a szabadságharc bántói hadműveleteiben is részt vett. Azokban több ismert irodalmár is harcolt. Így amikor 1848. szeptember 2-án éjjel a Kiss Ernő és Vetter Antal alezredes vezette magyar csapatok elfoglalták a felkelők perlaszi (Perlez) táborát, a bihari önkéntesek között ott harcolt Arany János is mint nagyszalontai nemzetőr. Dávid András kutatásai nyomán derült fény arra, hogy 1848 novemberében Petőfinek is zászlóaljával együtt Bántába, pontosabban Nagybecskerekre kellett volna érkeznie. A zászlóalj megérkezett ugyan, de Petőfi mégsem jutott el Becskerekre, mert a Honvédelmi Bizottmánytól néhány hetes távolmaradást kért, s így nem tette meg „a fáradságos és költséges utat Becskerekre”. Nos, ha Petőfi nem is, de barátja és költőtársa, Vajda János 1848 augusztusától önkéntes közlegényként harcolt Bántában, s végigküzdötte a roppant hidegről emlékezetes téli bántói hadjáratot is, amelynek nevezetesebb eseményeit meg is örökítette önéletrajzi vonatkozású írásaiban. *Egy honvéd naplójából* címmel, 1869-ben Pesten jelentette meg a szabadságharcból származó emlékeit.

Vajda János (1827–1897), a magyar költészet kiemelkedő alakja nem sokkal a szabadságharc kitörése előtt, 1844-ben kezdte meg irodalmi pályafutását. Mindössze 17 éves, amikor az *Életképekben* megjelent első verse. 1848-ban már a forradalmi ifjúság egyik lelkes tagja volt. Petőfi baráti köréhez tartozott, ahhoz, amelynek törzshelye a Pilvax kávéház volt. A Gina-versek szerzője aktív szerepet vállalt 1848 márciusának eseményeiben. Hogy is ne vállalt volna, hiszen Petőfi volt az eszményképe, ugyanazokért a célokért lelkesedtek mindketten. Egyik önéletrajzi

írásában nyíltan ki is mondja: „Petőfi volt az ideálom; az is színészetten kezdte, én is azon akartam kezdeni a költőséget. A nép nyelvét, szellemét, szokásait akartam megismerni Petőfi szülőföldjén, hogy lássam, mi Petőfiben a való, s mi a költészeti változtatás, hogy aztán én is úgy írjam meg, ha csak lehet, a magam erdei magányát, hogy az Petőfihez is méltó legyen.” Petőfit egyébként kiváló szónoknak ismerte: „Röviden s ritkán beszélt, de a tömeget mindig megragadta szavai eredetisége és nézetei szélső határozottságával. Jól állt neki a beszéd, s az a különös s ritka sajátsága volt, hogy a leglázítóbb szavakat a legteljesebb külső nyugalommal mondta el, minden hadonászás, heveskedés nélkül, mint ez többnyire az izgató szónokoknál látható. De a hangján a legvalódibb meggyőződés, a belső tűz volt érezhető.”

Amikor elérkezett az idő, hogy a szabadságharc ügyét nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is támogatni kell, Vajda 1848 augusztusában fegyvert fogott, és saját költségén, önkéntesként az al-dunai tábor egyik honvédszászlóaljához csatlakozott. Lehetett volna tiszt is, választhatott volna magának szerencsésebb csatateret, de ő a bánságit választotta, az idő tájt a legkeményebbet. Mint írja, „a bánsági harctér volt . . . a legkegyetlenebb. (. . .) Míg a felső táborbeli honvéd jó puha cipót, lelkes házigazdát és gazdasszonyt kapott, mi ehelyett kővel, méreggel, alattomból ellőtt golyóval találkoztunk”. Az akkori hadviselés, mint maga mondja, alapjában véve két fontos harcászati tényezőből állott: a ropant fásasztó és hosszan tartó menetelésekből meg a szuronyrohamokból. Vajda szerint „nem is maga a csatatűz az, amely a katonai, illetőleg háborúi élet legnehezebb oldalát képezi. Ellenkezőleg! Az tulajdonképpen csak a könnyebb része. Hanem a fáradalmak, az irtóztató testi sanyar, mely utóbb a katonát az élet iránt oly közönyössé teszi, hogy már utóbb kívánja a tüzet, mely vajha fölmentené a már kiállhatatlannak vélt szenvedésektől”. A bánsági harctéren is a hadvezérek gyakran, mondhatnánk állandóan alkalmazták I. Napóleonnak azt az elvét, hogy „a győzelem titka a katonák lábaiban rejlik”. A gyors menetelések, és a hadtestek gyors helyváltoztatása sok esetben indokoltnak is bizonyult, hiszen meglepetésszerűen érte az ellenséget, és gyakran éppen ez hozta meg a várt sikert.

Költőnk 1848 augusztusában fogott fegyvert, és így került az al-dunai táborba. Ott augusztus 19-én át is esett az első tűzkeresztségen. De csakhamar hazatért Fehér megyébe, hogy „rendes honvédszászlóaljba” álljon, ám ezt a szándékát közbejött betegsége késleltette. Miután felépült, azonnal Pestre utazott, és a Károly-kaszárnya sorozóosztala

elé állt. A 24. zászlóaljba sorozták, amely néhány nap múlva (bizonyára 1848 október–novemberében) elindult a Dél-Bánátban felállított zichyfalvi (Banatsko Plandište) táborba. Mielőtt odaért volna, a 24. zászlóalj egy ideig Nagybecskerekén időzött. Az ott történekről Vajda így ír: „Nagybecskerekén esküdtünk föl a zászlóra, s itt is egy kis eseményt kell megemlítenem, mert jellemzi az akkori hangulatot. Midőn híre terjedt, hogy esküdni fogunk, a legénység minden izgatás nélkül (mert mint mondtam, kívülem itt nem volt valódi izgató elem), önszántából abban egyezett meg, hogy nem fog a király nevére esküdni. Ennek híre ment Vetter főparancsnokig. Midőn négyszögbe álltunk, Vetter megjelent táborkarával, s egy parancsot olvastatott föl, mely szerint mindenki, aki a király nevét nem fogja hangosan kimondani, azonnal a helyszínen föbe lövetik, sőt még az is, aki észrevevén, hogy szomszédja nem ejté ki a király nevét, azt föl nem jelenti. E nem várt s ünnepélyes, erélyes föllépés megzavarta a republikánus legénységet és az eskü kellő módon végbement.”

A csapat az eskü letétele után Nagybecskerekről Zichyfalva felé vonult. Közben (1848. december közepe táján) részt vettek a tamasováci (Tomaševac) ostromban. Ott látták a támadó csapat élén Kiss Ernőt, a későbbi aradi vértanút is, akiről a költő így emlékezik meg: „Ami Kiss Ernőt illeti, a forradalmi harc kezdetén perlaszi diadala népszerűvé tette, és ő valóban egyike volt a legnemesebb alakoknak: igazi gavallér katona, minő az egykori osztrák hadseregben a tökéletesebb minták közé tartozott. Harcolt mint jó hazafi hazája ügyéért, de minden íze arisztokrata volt. Bátor, tüzes katona volt; a tamasováci ágyúzás alatt folyton a legveszélyesebb pontokon, a zászlóaljak előtt lovagolt, a fiatal csapatokat lelkesítő beszéddel bátorítva. Talán neki voltak legszebb paripái, különösen egy szép sárgája emlékezetes marad, melyen előttünk nyargalászott. Ő volt az egyedüli arisztokrata a forradalomban; ő volt azon egyetlen ember, aki megengedte, hogy »excellenziázzák«.” A tamasováci ostromot még néhány kisebb előőrsi csatározás követte, s csak azután érték el Zichyfalvát. Ott néhány napig pihent a csapat, majd újra bevetésre került. „December 31-én, szilveszter napján kora reggel megindultunk a végzetes járatra. Késő estig megállapodás nélkül egyre marsoltunk, s a már fölégetett, földült Szent János, Alibunár falvakon át Petrovoszelo alá értünk. Nappal egy kis hó esett, de éjjelre beállt amaz iszonyatos hideg, melynek emléke feledhetetlen marad mindazok előtt, kik amaz évek hadjárataiban részt vettek.

Künn a sík havon »állj gúlába« vezényeltetett, azután ki lón adva a parancs, hogy – »levetkőzni nem szabad, s aki fát lop, az főbe lövetik«. Ez valóságos csúfolódásnak tetszett, és pedig mégis komolyan volt kiadva. Éhesek is voltunk, pedig az, hogy kapunk valamit, még csak ábrándnak sem járta meg. Járatlan úton, ingoványon, göröngyön legalábbis négy-öt mérföldet téve, szörnyen el voltunk fáradva, és mégsem lehet pihenni, mert az iszonyú hidegben a megfagyás elől csak mozgással lehet menekülni.

De még így is aligha mind meg nem fagyunk, hanem végre a szükség törvényt ronta; honvédeink nekiestek a környéknek, s ami fát leltek, azt bizony elhozták, és tüzeket raktunk. Egy ilyen tűz mellett húztam ki az éjszakát, olyképpen, hogy minden tíz percben egyet fordultam, mert míg a hátam melekedett, azalatt a mellemet éreztem fagytól gémberedni. Aludni nem lehetett. A fiatal, tizenkilenc éves legénység azzal mulatozott, hogy egymást hajigálta a tűzbe az al- és főtisztek kardlapozásai, káromkodásai dacára.”

1849. január 1-jén a hadtest Neudorf (Banatsko Novo Selo) alá érkezett, ahol heves ágyútűz fogadta őket. Mielőtt a zászlóalj őrnagya rohamot vezényelt volna, parancsot olvastak fel, mely szerint „aki az elfoglalandó faluban bármely tárgyat, habár csak egy tűt is, magával vinne, illetőleg – ellopna, az a helyszínen főbe lövetik”. A támadásra az ellenfél megfutamodott, Vajdáék pedig bevonultak a faluba. Ott, az élelmiszerből „egy óriási fazék töpörtünél egyebet nem leltek, azt az egyik hátára akasztotta, s marokkal szedték belőle a kövér tartalmat, a fő- és altisztek atyafiságos kardlapozásai közben”. A csapat ezt követően Franczfeld (Kačarevo) felé vette útját. „Valami Franczfeld nevű faluba értünk estére, illetőleg értünk volna, ha engem ki nem rendelnek tisztí eldőrre, a szőlőkbe, ahol éjfélben föl kellett volna mások által váltattanom. Azonban éjfél elmúlt, és senki sem érkezett. Elmúlt egy, két, három óra, és semmi jele, hogy a környéken élő emberek lakoznának. A hideg iszonyú fokra hágott, a fák durrogva hasadoztak; valami kunyhóromban tüzet raktunk, s lábainkat a lángban forgattuk, hogy el ne fagyjanak. (. . .) Midőn kivilágosodott, egy kis buckó tetejéről láttuk a távolban, hogy egy hadsereg vonul azon irányban, mely Pancsova felé vezet. Ebből azt okoskodtuk ki, hogy az a mi seregünk lehet. Tudtuk, hogy Pancsova elfoglalása a cél. . .” Pancsovánál azonban nagy csalódás, szegyeteljes megfutamodás történt, amely Kiss Ernőnek fővezérségébe került. Kiss Ernő ugyanis még 1848. december 28-án Nagybecskerekől négyezerhatszáz emberrel és nyolc ágyúval Pancsova bevételére indult.

Az újesztendőt Petre községben töltötte, majd Révaújfalu (Banatsko Novo Selo) alatt szétverte a felkelők előcsapatát. Révaújfaluról nem ment azonnal Pancsovának, hanem Franczfeld előtt táborozott le. Onnan Torontálalmás (Jabuka) felé vette útját, s csak azután indult Pancsova bevételére, amelyet akkor Knićanin és Mayerhofer csapatai védelmeztek. A Pancsova alá vonuló had hátvédjéhez csatlakozott költőnk zászlóalja is. Éppen akkor érték utol őket, amikor a csapat rövid, de heves ágyúzás után Pancsova alól megfutamodott, és apró csapatokban kezdett velük szemben visszairamodni. Vajda írja, hogy „ez egy valóságos »ki merre lát« jelszavú, igazán rút futássá fajult. Lovasság, gyalogság, tüzérség, szekerészet, minden összekeveredve, fölbomlva, ki erre, ki arra, menekülni igyekezett, amint csak fáradt lábai bírták. Itt voltam először tanúja annak, hogy az ijedtség is ragadós, mint a lelkesedés. Egy mély útba értünk, midőn annak szélében sűrű, futó tömeg jött velünk szembe, mint az ár. Elöl jött egy közember, akinek arcába pillantottam, és szeretném, ha ez arcot egy ügyes csatafestő látna volna, hogy megörökítse a rémület eszményét. Részemről el nem feledém azóta. Láttam haldokló, halott, siralomházba kitett, fölakasztott, vízbe fúlt, megfagyott, megölt ember arcát, de soha ily borzasztó képet nem láttam. Vonásai el voltak torzulva, színe a zöld, kék, sárga különös vegyülete volt, s láthatólag kiáltani akart, de a hang a torkába fagyott. (. . .) Futottam a többivel, noha tisztában voltam aziránt, hogy futni legföllebb egy negyedóráig s marsolni tán egy-két óráig, de tovább semmi esetre se tudok. És aztán mi történik? Ha legalább közelében egyetlen barátságos érzelmű falu volna, ahol elrejtőzhetnék és kipihenhetne az ember, míg valahogy ismét a táborba vergődik. De az elmaradás a csapattól egy volt a halállal, az elfogatás a legirtóztatóbb kínoztatás közti kimúlással. (. . .) A fáradtság végre annyira kimerített, hogy már nem voltam képes lépést tartani társaimmal, kik egyébként is idegenek, különféle csapatokból valók voltak. Butykosomból az utolsó korty pálinkát kihúzva, ledőltem pihenni, s menthetetlenül elveszek, ha egy csapat poggyásszekérrel nem találkozom. (. . .) Egy zichyfalvi kocsira fölkapva, itt sem volt irigylendő a sors. Félóránként a megfagyás elől, le kell szállni, s egy kicsit szaladni a kocsi mellett, míg a mozgás kicsit fölmelegített. De csak ilyenkor éreztem, mennyire odavannak lábaim. A kocsi saraglyába kapaszkodva inkább csak vonszoltatám magam. (. . .) Emlékezésemet, érzésemet tompulni, összeszorulni, elhomályosodni érzém, s valószínűleg a megfagyás előtti közvetlen állapotba jutottam. Éjfél utáni két óra lehetett, midőn Zichyfalvára megérkeztünk, s előbbi gazdámhoz betérve fődél

alá, ágyba kerültem. Úgy aludni, mint akkor én aludtam, úgy hiszem, csak a halottak tudnak.”

A pancsovai vereség és megfutamodás Kiss Ernőnek fővezérségébe került. Pancsovát nem sikerült bevennie, amellet a nagy hidegben történt visszavonuláskor negyvenen megfagytak, száznál többen pedig a kórházba kerültek. Mint Borovszky írja, „a pancsovai expedícióval véget ért Kiss Ernő vezéri működése. Panaszt emeltek ellene, mire Kiss a fővezérségről leköszönt és azt a kormány rendeletére Damjanichnak adta át”. Vajda János ezeknek az eseményeknek is szemtanúja volt. Tőle tudjuk, mennyire haragudott a honvédség a pancsovai kudarc után Kiss Ernőre: „Azt tudom, hogy a fővezér, Kiss Ernő ellen oly nagy lőn az egész seregben a harag és bosszúság, miszerint alsóbb rendű tisztek és legénység közt egyebet se lehetett hallani, mint azt, hogy ha Kiss Ernő helyett más vezért nem adnak, a legközelebbi csatában őt lőjük le először. El is tették tőlünk azonnal, s néhány hét múlva a dicső Damjanich vett át bennünket, akit már akkor a jarkováci, alibunári s egyéb hőstettek után bálványozott az egész sereg.” Vajda szemtanúja volt a parancsnokcserének is: „Egy sík mezőn állottunk ki zászlóaljankint, midőn Kiss Ernő és Damjanich egymás mellett lovagolva, kíséretökkel mindenik csapat előtt megjelentek, amaz elbúcsúzva és Damjanichot mint ezentúl parancsnokot bemutatva. Ez a jelenet is egyike volt azoknak, melyek kitörülhetetlen benyomást hagytak hátra magok után.”

Vajda csapata Zichyfalváról Becskerekre vonult, majd néhány napos pihenő után Zsombolya felé vette útját. „Mikor Becskerekről kivonultunk, már akkorra meglágyult az idő, és most meg már éppen az volt a nagy baj. A bánási agyag egy valóságos limbussá vált. Itt-amott térdig süppedt bele az ember, s ha pajtása kirántotta onnan akkor meg az merült beléje. Képzeltetni már most ily területen a menet iszonyú nehézségeit. És mégis, három napon át, kora reggeltől késő estig folyton marsoltunk!”

1849. augusztus 13-án azután, a világosi fegyverletétel véget vetett mindennek. „Facséten ért bennünket a szörnyű nap, melyen megtudtuk hivatalosan, hogy mindennek vége van” – írja jegyzeteiben Vajda. Következtek a megtorlások, a bujdosás. A világosi fegyverletétel után ő is egy ideig bujdosott, majd 1849 decemberében büntetésképpen besorozták a császári hadseregbe.

KORONAFÁ ÉS BAZSALIKOM

N É M E T H I S T V Á N

Kisöregapám, mint egy felhúzott íj, fonott karosszékében ül a gang végében, s minden idegszálával a hátsó udvart figyeli, a tyúkok vakmerő és szertelen nyüzsgését. Ezek a tollas ördögök ugyanis ismét birtokukba vették természetes jussukat, a szemétdombot. Kisöregapa komoly figyelmeztetése ellenére. S nemcsak hogy birtokukba vették, azaz ellepték, de megrögzött szokásukhoz híven erős lábukkal, éles karmaikkal újfent dúlni kezdték, szétrugdosni azt a Kisöregapa által oly gondosan összerakott trágyadombot. Használhatnánk a kínos pedantériával kifejezést is, mert azon a trágyadombon csakugyan semmi kivetnivalót nem lehetett találni. Éle volt, mint a régi bakaszalmazsáknak, s éles sarkai, mint a faragott gránitnak. Ezt földúlni, szétrugdalni vagy csak akár szétkapirgálni is a rend ellen való nyílt és arcátlan kihívás. Kisöregapa már-már félig fölemelkedve ül a karosszékében, ugrásra vagy még inkább mint a felhúzott íjban a nyílvesző: repülésre készen. Előbb azonban vár még egy keveset, szinte élvezve önnön gerjedelmét. Még a székébe is visszaereszkedik, s felnyúl jobbjá felől a gang falára szerelt cigaret-tásládikóba. Indulattól remegő ujjakkal új szivarkát dug a hosszú meggyfa szipkába, rágyújt, s mohón magába szürcsöli a füstöt. Közben egy pillanatra se veszi le kemény vércsetekintetét a trágyadombon garázdálkodó tyúkokról, akik a kakas bujtogatására annyira fölbátorodtak és elszemtelenedtek, hogy az imént még mintaszerű trágyadombot a felismerhetetlenségig szétrugdalták. Kisöregapa ezt már csakugyan nem nézhette tétlenül.

Mint a végveszélybe került repülőgép pilótája, kilövelte magát a vesszőszék trónusából, s egyenesen a szerszámoskamrába vette az irányt. A legélesebb kisbaltát akasztotta le a szegről, noha a baltáiról, fejszéiről,

kétkézvonóiról, vésőiről, fűrészeiről s minden egyéb vágószerszámairól elmondható, hogy borotvaélesek voltak. És mindegyik minden pillanatban használatkész állapotban. És minden szerszáma mindig a maga helyén. Természetesen megtisztítva, leolajozva, mint minden rendszerető ember szerszáma. Kisőregapa szigorú rendet követelt meg maga körül. Úgy, hogy maga is nagyon ügyelt a rendre.

Most, a legélesebb kisbaltájával a kezében egy pillanatra megtorpant a szerszámoskamra ajtajában. Hol van a tuskó, amin a gallyat szokta összecsapkodni? Elgörgette a helyéről valamelyik unoka? Az lehetetlen, mert ezen a portán az ő tudta nélkül semmihez senki nem nyúlhat. Nem is nyúlt a tuskóhoz sem, ott sötétlik a tyúkól árnyékában; maga gördítette oda, hogy elérje róla az ól padlásán azt az ócska szakajtót. „Elfelejtettem volna visszagördíteni a helyére?” Kisőregapa önmagához is szigorú volt. Rosszallóan csóválta meg a fejét.

De hogy terelje be a tyúkokat az óljukba? Még nincs itt az esti elülés ideje, de itt van a kamra ablakában a bádogtál, fogta, s hízelegve rázni kezdte benne az ocsúszemeket, a tyúkok hanyatt-homlok követték a számukra oly édes muzsikaszót, lemondva még legkedvesebb szórakozásukról-csemegézésükről is, a trágyadombi kapirgálásról.

Kisőregapa gyorsan rájuk kallantyúzta az akolajtót. Hogy aztán egyenként kiemelve őket az ólból a tuskó elé járuljon velük.

– Mit csinál azokkal a szerencsétlen tyúkokkal? – bújt elő Szüle a házból rémülten a veszett tyúkrikácsolásra.

– Most csak a körmüket szedem le, de hamarosan a csőrükre is sor kerül, ha nem tanulják meg a rendet.

És szép sorjában lecsapkodta a körmüket, utoljára hagyva a szép magkakasét.

*

Fiatalabb, szállási tanító korában milyenek lehettek nevelői elvei? Mert Kisőregapa szállási tanító is volt, lévén ez az ő idejében eléggé elterjedt foglalkozás. Az átlagosnál jobb képességű, de tanítói oklevéllel nem rendelkező falusiak vállalhattak ilyen munkát. Talán tanítóhiány, talán a sok gyerek vagy mindkettő miatt. Vagy mert a hivatásosakat elvitték a háborúba. Gyerekkoromban több idős, egyszerű falusi öregemberről hallottam, hogy valamikor szállási tanító volt. Így a velünk szemben lakó Csordás András bácsi is.

Kisőregapa vajon milyen szállási tanító lehetett? Feltehetően igen szigorú. Hiszen mindenben és mindenkihez szigorú volt. A szemétdom-

bot szétrugdalo tyúkokhoz, láttuk, kegyetlenségig. Anyi bizonyos, hogy a keze alá kerülő szállási gyerekekbe beleverte az ábécét és az egyszerűt. Az szentöltessék!

Hát pincérnek milyen lehetett? Mert ebbe a szakmába is belekóstolt, jöllehet ez a foglalkozás nemigen tűri a túlzottan öntörvényű embereket. Kisőregapáról mindent fel lehetett tételezni, csak azt a nagyobb baksis reményében behízeltő pincérmosolyt nem. Pincérnek őt a haló porából ébresztgető unokája csakis főúri komolysággal tudja elképzelni. Pedig nem hercegeket és királyokat szolgált ki, hanem egyszerű, faragatlan falusiakat. De mért nem szolgálhatta volna ki azokat is királyi tartással és komolysággal?

Kezemben tartom ama fényképfölvételt, amelyet nem sokkal halála előtt készítettek róla s élete párjáról, Szüléről. Szüle fekete fejkendőben, széles galléros, sötét de világos szegélyű blúzban, apró mintás, földig érő, nehéz bársonyszoknyában ül szigorú tekintetű párja jobbján. A lábán papucs. Jobbjában – ahogy illik – olvasófüzér, baljában – szintén ahogy illik – ünnepi keszkenő. A mellette trónoló – mert mintha csak királyi trónuson ülne – Kisőregapa fején az ünneplő fekete kalap oly egyenesen, hogy vízimértékkel se lehetett volna vízszintesebbre állítani. A királyi tartáshoz nem is illene egy félreCAPOTT kalap. Fehér, nyakig begombolt ing, ünneplő mellény, lajbi és pantalló. A lábán természetesen cipő. Jobb keze feje becsukva pihen a combján, a bal kezében a hosszú meggyfa szipka csaknem tövig égett cigarettával. Mintha ez a cigarettacsutka figyelmeztetné a gazdáját: Kis Joákin (a családban: Jovákin) József, nemcsak imádott koporsószege, a gyertyád is csonkig égett immár. Talán ő maga is megsejtette ezt, s elszánt tekintete mintha nem is a fényképezőgép lencséjével nézne farkasszemet, hanem magával a kaszással. Jöhetsz, kutya, szikrázza Kisőregapa tekintete, kibírok én akár két halált is. (Két temetést csakugyan kibírt!)

Ott voltam legénykeként e fölvétel születésénél. Szép nyárvégi délután volt. Annak a régi nyárnak a fényéből valami nemcsak az emlékezetében maradt meg, egy csóványi rávetődött belőle Szüle fekete kötényére, szoknyája szélére is. A csodálatos fényeken kívül emlékszem arra az emberfeletti erőfeszítésre is, amivel végül mégis sikerült a családnak meggyőznie Kisőregapát, hogy üljön a Szülével fényképezőgép elé. Kisőregapa nem tűrte a „flancot”, a fényképezkedést annak tartotta. Most mégis meghajolt, bezzeg most is csak úgy, hogy közben a földig lefordta a háza népét. Hétköznapi pucparádéba vágni magát az embernek holmiféle fényképezkedés miatt?! Ha akkor nem az egyetlen ün-

neplő gúnyját ölti magára, hanem a kalapja helyett koronát nyom a fejébe, a lajbija helyett aranyos palástot vet panyókára, a meggyfa szipka helyett pedig jogart vesz a kezébe, most utolsó koronázott királyunkkal nézhetnek szembe. Ugye, Kisőregapa, a Te vezetésed alatt nem jutott volna jelenlegi szomorú sorsára nemzetünk?!

– Te ki fia vagy? – kapná rám most szigorú tekintetét az utolsó Árpád-házi.

– A Julisé! – válaszolnám tisztelettudóan, ám remegő szívvel.

– Hát akkor azt üzenem anyádnak, hogy kevesebbet költson flancra, mert ekkora költekezéssel sohase korcoljuk be a boldog nemzeteket.

A „flanc” az új cipő lehetett a lábamon, ami Kisőregapa királyi tekintetét nem kerülhette el.

A volt gépészét, mert abban a szakmában is dolgozott Kisőregapa. Főleg azonban uralkodó volt. Országá nem lévén, egyeduralmát kizárólag a Kiss Joákin portán gyakorolhatta.

*

Az a vesszőből fonott öblös karosszék – Kisőregapa trónusa – mely nyáron át általában a gang végében díszelgett, hűvös idő beálltával bekerült az első, azaz a tiszta szobába, ott is az utcára néző ablak elé. Ez az ablak arra a rövid közre szolgált, amely Kisőregapáék kutyaszorító utcáját összekötötte az Alvég „főutcájával”. Ha befordultam ebbe a kisközbe, szembe találtam magam Kisőregapa házával, de nekem mindig az volt az érzésem, hogy magával Kisőregapával, aki a tisztaszoba-béli trónusáról a kisköz minden pontját szemmel tartotta. S azért is ült ott, hogy szemmel tartsa. Öregkorában nem volt társaságkedvelő, az ő háza előtt nem volt szokás esténként „bandázni”, de ő se járt el mások háza elé „kiülni”, magának való, rideg és megközelíthetetlen volt. Különc. Fajtát – a Kiss Joákin fajtát – meghatározó tartással.

Már makacs hitbéli különállásával hangsúlyozta, hogy ő nem akárki az akárkik között. Kisőregapa ugyanis ókatolikus volt, szemben a falu többségével, akik keresztény katolikus vallásúak voltak. Az ókatolikusoknak Kisőregapa idejében még imaházuk volt a faluban; szülőfalumon kívül talán még Szabadkán volt gyülekezetük, Péterváradon a mai napig áll és „működik” kicsi templomuk. Alkalmassint ez az utolsó mentsvéra szülőföldünk maradék ókatolikusainak, akik szláv nyelven – szerbül?, horvátul?, szerbhorvátul? – nyugati pravoszlávoknak titulálják magukat. Kisőregapa nem volt nyugati pravoszláv vallású, ő

tetőtől talpig, minden porcikájában ókatolikus volt, s vallásához utolsó leheletéig hű maradt. A Szülével való lefényképezkedésre nagy nehezen még csak rá lehetett beszélni, de arra, hogy „térjen át” a katolikus hitre, semmiképpen. Pedig sokat gyötörték szegényt már ereje fogytán, öregen és betegen. Mindenekelőtt a lányai. „Értse meg, édesapánk, ha egyszer lehunyja a szemét, nem vihetjük föl a Kálváriára, abba a semmi kis közös temetőbe leszünk kénytelenek elhantolni, a hitetlenek, az óhitűek, a reformátusok meg az öngyilkosok közé.” Akár a kősziklának mondták volna. De hogy is képzelhető el, hogy valaki, igaz ember, az egyik vallásból csak úgy átsétál a másikba? Pláne akarata ellenére! Csak azért, hogy a csontjai „parádésabb” sírkertbe kerüljenek. Azt ti nem éritek meg.

És nem is érték meg. Már ami az „áttérést” illeti. Ami viszont a csontokat illeti . . .

De Kisőregapa csontjai most még egyben vannak, noha már ijesztően kirajzolódnak, szinte átütnek pergamen bőréen. A feje már nem is fej, hanem csontkoponya, ujjai a halál csontujjai. Mélyen ülő szemei azonban még mindig az Ítélező keménységével és elevenségével lobognak.

Ahogy befordulok a kisközbe, nem csupán a léptem, de a lélegzetem, a szívverésem is megváltozik. Magamon érzem Kisőregapa ítélkező tekintetét, tudom, hogy ott ül a szobájában az ablak előtt a karosszékben, és engem figyel. Figyeli minden mozdulatomat, s tudom, hogy ha ezekben a mozdulatokban valami kivetnivalót talál, a szememre fogja lobbantani. A kisköz sarkától tehát a házáig úgy teszem meg a rövid utat, ahogyan egy király elé illik járulni, már-már díszlépésben. Persze még nem tudom, mi az a díszlépés, még majd csak ezután leszek levante, majd katona, azt azonban tudom, hogy illik megközelíteni Kisőregapa házát. Komoly léptekkel, nem úgy, mint egy rakoncátlan csikónak.

József-nap van, Kisőregapa névnapja.

„Őregapám, ideállok, én magának gratulálok, hogy az Isten éltesse, Kisjézuska szeresse!”

– Köszönöm, ez szép – nyújtja felém csontos kezét, nem azért, hogy megfogjam, hanem hogy megcsókoljam. – De nézzelek csak! Ki fia vagy?

– A Julisé!

– Akkor mondd meg anyádnak, hogy kevesebbet költson flancra. Már megint új cipőt látok a lábodon. A port letörölhetnéd róla.

Ennyiből állt Kisőregapa névnapja. Ennyi maradt meg belőle.

Unokáit számon tartotta ugyan, de nem mindig tudta, ki, melyik fiáé vagy lányáé. Az unokáknak viszont illett megtanulniuk, hogy ha Kis-

őregapa a szülei iránt érdeklődött, az ő fiainak vagy lányainak a neve volt az útbaigazító. Ismerte ugyan minden menyét és vejét, tudta a nevüket is, öregedő fejjel mégis legkönnyebben számos fia és lánya között tudott eligazodni. Észben tartotta persze unokái nevét is, de valószínűleg csak akkor világosodott meg előtte, ha az unoka megmondta, ki fia-borja. Ám Kisőregapámnak bevett szokása lehetett, hogy minduntalan föltegye a fura kérdést: Ki fia-lánya vagy? Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy unokái nem voltak nála mindennapos vendégek.

Pedig miután leadta az „ember” a kötelező raportot, mindig akadt körülötte valami, ami felkeltette a gyerekember kíváncsiságát. Ha más nem, maga az, ahogy Kisőregapa a cigarettáját szívta. Mert ezt se úgy szívta, mint más dohányos. Valami komisz szenvedéllyel szippantotta ki a füstöt a meggyfa szipkából. Nem is szívta, szürcsölte. Vagy inkább magába sziszegte. S úgy szívta el minden cigarettáját, mintha az lett volna számára az utolsó, mert utána a halálos ítélet végrehajtása következik. Hát még amikor sodorta a cigarettáit! Egy ültő helyben megsodort néhány napra valót. Egy fadoboz volt a trónusa mellett a gang falára erősítve, színültig telesodorta füstölnivalóval. „Hogy ne akkor kelljen kapkodni, amikor rá szeretne gyújtani az ember.”

Mindig megbámultam azt a rendet, amit maga körül az udvarában, a kertben, a szerszámai között tartott. És önmagán. Kisőregapát elhanyagolt külsőben nem láttam. Még borostás szakállal sem. A bajuszát mintha mindennap nyírta, stuccolta volna. Nem hiúságból. Kisőregapa ezt a fogalmat tán nem is ismerte. Egyszerűen szerette a rendet. A gúnyját ugyan Szüle agyusztálta, de hogy olyan „komiszul” meg volt rajta minden agyusztálva, abban szava lehetett neki is. Annak a foltnak úgy kellett állnia a pantallója térdén vagy a labija könyökén, mint a parancsolat; hogy azt már inkább büszkén, semmint röstelkedve viselte.

*

Szüle nagyon jól ismerte ura természetét, hogyne ismerte volna, hiszen a párja volt, mégpedig egy hosszú életen át. De csakugyan a párja volt a szó legszebb értelmében. És mert miután Kiss Joákin József bekötötte a fejét, álmában sem fordult meg, hogy más ember párja legyen. Kiss Joákin elfogadta olyannak, amilyen volt. S ő is mindvégig megmaradt mellette olyannak, amilyen volt: szelédnek, de nem a megsomorítottak alázatával.

Szülének, ahogy lányai meg fiai gyakran hangoztatták egymás között, áldott természete volt. Ezt Kisöregapa az ő nehéz természetével bizonyára sokszor próbára tette, ha nem épp mindennap. Az a gyanúm azonban, hogy kettejük között a kettejük annyira különböző, ellentétes természetéből olyan egyensúly jött létre, amit mi, beavatottak, annyiszor megbámultunk.

Persze mindannyiszor Szülének osztva ki ezért a pálmát. Fölboríthatatlan türelmének, kiapadhatatlan szelídségének, kifogyhatatlan derűjének.

Ez a kifogyhatatlan derű úgy áradt Szüle egész lényéből, oly szelíd sugárzással, annyira föltűnéstelenül, hogy magától értetődően sütkérezhetett benne a környezete. Miként a Nap sugaraiban.

Bizonyára mindenekelőtt Kisöregapa. Mert ha hangoztatni nem is hangoztatta, párjával kétségtelenül meg lehetett elégedve. És ha a portáján mindent a saját ízlése szerint rendezett is be, a párját meg se próbálta a saját képére alakítani. Öntudatlanul is tudott valamit: kemény csontjait két Nap melegíti: az az égi, meg az, aki minden áldott nap körülötte ragyog. Ez egy fáradhatatlan angyal mindenre kiterjedő, aggódo derűje volt.

Vagy Szüle egyszerűen csak beletörődött volna megváltoztathatatlanak vélt sorsába? Ha így lett volna, végül is ez árulkodó nyomokat hagyott volna rajta, talán arcán, a tekintetén. Sokasodó évei se tudták lekoptatni az arcáról azt a nyugodt, másokat megnyugtató, szelíd derűt.

És igen magas kora ellenére is megőrizte ringó járását. Ha valaki ismerőst pillantott meg az utcán, de az még nem vette őt észre, Szüle ezzel a ringó, zajtalan járásával lopakodott hozzá, sokszor hozzám is, hogy örömét, a találkozás, a viszontlátás örömét tüstént rásugározza, s ha egy pillanatra is, bevonja szeretteit szelíd derűjének udvarába. Ez volt minden kincse, s mert kifogyhatatlan kincse volt, bőkezűen szórta mindenkire. De kifinomult ösztöne megővta attól, hogy kedvességével édeskissé, émelgyössé, terhessé váljon bárki számára is. Ezért volt oly szeretetreméltó mindenki számára. Szüléje mindazoknak, akik ismerték.

Mínta már-már felsőbb sugallatra cselekedett volna. A világot és benne a legparányibb dolgokat is a békesség felé kell terelni; meg kell találni a rideg elutasítás és a felkínált szelídség között az egyensúlyt, hogy ne csak a Nap tekintsen le reánk éltető sugarával, hanem mi is örvendező szívvel nézzünk fel Őreá.

Mondanom se kell, hogy Szüle ilyen igéket sohasem hirdetett; ő nem *magyarázta*, mint az igehirdetők, hanem miként a laikusok: *tette* a jót.

Egyszer azonban még ő is eltévedt vagy ugyancsak megbotlott ezen az úton.

Negyvenegyét írtunk.

Futótúzként terjedt el a faluban a hír, hogy néhány felbőszült helybeli néhány (valószínűleg leitatott) honvéd segédletével fényes nappal feltörték Ábrahám Dávid – közismertebb nevén a Dóci – vegyes- és rőföskereskedést.

Ez a tekintélyes – az akkori viszonyok közt tekintélyes – bolt az Alvégen volt, mindössze néhány száz méterre Szüléék házától. (Érdekes módon mégis a Szüle volt az utolsó, akinek a feltörés híre eljutott a fülébe.)

A bolt kirakatát és ajtaját fémlemezről préselt redőny zárta. Ezek, abban a pillanatban, amikor megérkezett az üzlet elé a felbőszültek és felbőszítettek maroknyi csapata, le voltak eresztve. Tudták ezt a szabad rablást kitervelők, ezért feszítóvasakkal s nagy pléhvágó ollókkal szerelkeztek fel. Tudták ugyan azt is, hogy Dóci a családjával odahaza tartózkodik, de ők, úgy látszik, nem kinyitattni, hanem ijesztő lármával feltörni akarták az üzletet.

Ábrahám Dávid – Isten nyugosztalja! – nem tartozott a falu közkedvelt emberei közé. De nem azért, mert zsidó vallású volt. Ugyanebben a hitben született többek között Balassa Imre, Frankl Lipót, Grabinszki Mór, Kertész Sándor, Kriszháber Gyula, Krausz Dávid és még számos helybeli polgár, de a fordulatkor, a „magyarok bejövetelekor” egynek se görbült meg a haja szála sem csak azért, mert Dávid csillagát imádták.

Dócit, gyanítom, a saját hittársai sem kedvelhették. Pökhendi magatartásával „kivívta” az egész falu ellenszenvét. Mégsem költözött el a faluból, esze ágában se volt elköltözni, hiszen gyönyörűen egzisztált: vegyes- és rőfösüzlete fedte az egész Alvéget. Magam is többször betértem boltjába édesanyámmal Szüléékhez, Nenáékhoz menet vagy onnan hazafelé tartva. Dóci alacsony, ürge mozgású, gömbölyű emberke volt. Talán nem is csak a hasa, mindenestül gömbölyű volt. És pattant, mint a keményre föl pumpált labda. Ha éppen nem volt tele az üzlete vásárlókkal, még a pultra is föl pattant, hanyatt vágta magát rajta, s úgy felelt az utcával, képzelt és valódi ellenségeivel: „Van cajg, de nem adok!” Meg is indokolta, mért nem ad élesztőt: „Mert mikor nekem van cajg, az én seggemet nyaljátok, amikor meg a konkurenciának, akkor az ő seggét.”

Ezt talán még meg is lehetett volna neki bocsátani: a vevő is lehet kukacos, a vevő is mindig annak a boltosnak hízeleg, akivel jobban jár.

De azt már kevésbé lehetett neki megbocsátani, amit állítólag többször is kijelentett: szeretné megérni, ha egyszer a Nemzetközi út széle levágott magyar fejekkel lenne kirakva. Vajon csakugyan mondott-e ily képtelenséget? Vagy csak ráfogták? Annyi bizonyos, hogy valaha valakiket igen megsérthetett. Fajtájának hírhedt cinikusai közé tartozott. Persze ez még senkit se jogosított volna föl arra, hogy feltörjék az üzletét. De kérdezték ezt azok, akik feszítővasakkal, pléhvágó ollókkal s bosszúvággal fegyverezték fel magukat? S akiket ördögi tervük végrehajtásában a „honvédség” is támogatót? Nem kérdeztek semmit, csak üvöltöttek. Dóci nevét ordibálták, s nekirontottak a leeresztett redőnyöknek.

Néhány perc múlva a bolt elejét, a feltört boltot ellepte a csöcselék. Megkezdődött a szabad rablás. Iszonyú látványt nyújtott, ahogy az emberek egymáson átgázolva, egymást leteperve kapaszkodtak felfelé, mint egy lajtorján, a bolt polcain, ahogy egymás kezéből kirángatták a kemény küzdelem árán megszerzett szajrét, ahogy üvöltöttek, jajgattak és szitkozódtak, ahogy törtek-zúztak mindent maguk körül. Bokáig gázoltak a padlóra szórt kristálycukorban, ami vörös, sárga meg zöld porfestékkel keveredett el, a mindent letipró lábakra kanavász- meg szövetvégek tekeredtek, feltépett ládák kiálló szegébe gázoltak, sírtak és üvöltöttek, miközben Dóci és családja valahol fent a ház padlásán „piszegett”. Valószínűleg inkább nyúszítás volt az. Sőt még valószínűbb, hogy rejtkehelyükön meg se mertek pisszenni, így nyúszítani sem. A rájuk szakadt halálfélelem egyszerűen elnémította őket.

De egy idő után – lent már csillapodott a sakálüvöltés – Dóci mégis megszólalt rejtkehelye zugából. Ekkor már a padlást is földúlták, ahol szárazbabon, rothadó tavalyi vöröshagymán s néhány üres dobozon kívül semmit se találtak. Ekkor dugta fel a fejét a nyitott padlásajtón Szüle. Tulajdonképpen a padlásfeljáróban, a széles lépcsőfokokon elszórta fehérő babszemek vezették egyre feljebb; ezeket az elszórt babszemeket, a dulás nyomait szedegette köténye nagy zsebébe. Neki már csak ez jutott, a kanavász- meg szövetvégek a Dóci-kert lábában folyó Krivajon már mind leúsztak. A feldúlt bolt is teljesen üres volt már, mire Szüle a tett színhelyére loholt. Neki már csak az a néhány szétszórt babszem maradt. Ezek a fehérén világító gyöngyszemek vezették fel a padlásra.

Dóci felismerhette őt rejtkehelye nyílásán át, s nem kellett attól tartania, hogy ha megszólítja, Szüle felcsődíti a még lent szédelgő martalóccokat. Dóci is ismerte Szüle jámborságát, szelídségét. Hát még ez is? – gondolhatta magában. De nemcsak gondolta, ki is szólt rejtkehelyéről:

– És maga, Kiss Jovákinné, mit keres itt?

Szülében egy pillanatra megállt a lélek, de aztán nyugodtan mondta:

– Sajnálom itt hagyni, amit ezek szétszórtak.

– De kié az, amit azok szétszórtak, Kiss Jovákinné?

Szüle csak most lepődött meg igazán: mintha abban a szent pillanatban világosodott volna meg előtte, hogy ő mégsem a saját padlásán szedeget. Rögtön abba is hagyta, s leereszkedett a félhomályos padlásról. Hazaloholt, most már egész úton attól rettegve, nehogy valamit is megsejtsen Kiss Joákin József, mert ha megtudta volna, hol járt, ott menten a legélesebb fejszével hasította volna ketté. A Dóci-féle babszemeket azért hazacsempészte mindent elrejtő nagy kötényzsebében.

*

(Abban az időben egy Budai Lajos nevű atyafi, évtizedekkel később kedves beszélgető- és borozótársam a Pesti-féle kendergyárban dolgozott. Budai a Pestiben, szóval szépen összejöttek. Nem sokkal a Dóci boltjának feltörése és kifosztása után a kendergyáros három vég szövetet tesz kiváló, nagy kenderszakértő hírében álló munkása elé.

– Lajos, válassz egyet magadnak!

A szép szál, ám vörös hajú, vörös bajszerű férfi forgatja a szövetvégeket, tapogatja a finom kelméket. Mi ütött hirtelen ebbe a Pestibe? Meg akarja őt jutalmazni? Volna miért, hisz a legjobb munkásai közé tartozik, ha nem épp ő maga a legjobb, de azért . . . De azért ha sejténé, hogy a feleségével . . . nemhogy megjutalmazná, hanem menten kirúgná, hogy a lába se érné a földet . . . Később csakugyan megkaparintotta magának – magához édesgette a nagy vörös ember a gyáros szép feleségét: össze is házasodtak.

Most még semmit se sejt a gyáros. Budai Lajos azonban a szövetvégek forgatása közben gyanút fogott.

– Tán csak nem abból a zsidó szajréból való?

Pesti fölényesen nevet:

– Ne törődj vele. Fogd és vidd!

– Nekem abból a szajréból ingyen se kell.

Vagy két évre rá a Bábi-féle vendéglőben iszogatott egy társaság. Afféle éjszakába nyúló dárídózás.

Egyszer a Pesti átszól a szomszéd asztalnál borozgató Budainak:

– Eriggy, Lajos, vágj be egy féltéglát a Kertész ablakába!

Kertészék háza szemben volt a Bábi-féle vendéglővel, a Nemzetközi út túloldalán. Kertészék baromfikereskedők voltak. Ennélfogva Kertész még nem is olyan rég együtt fröccsözött a Bábinál Pestivel s egyéb helybéli uraságokkal. Ám időközben Kertészről kiderült, hogy nem árja. Ezt ugyan azelőtt is tudták róla ivócimborái és üzlettársai, de ez a csekélység akkor még nem számított bűnnek. Az, ha valaki zsidó. Lehetett ugyan emiatt heccelni, de a zsidó se maradt adós, ebből azonban akkor még senkinek semmi baja nem származott.

Most azonban más világ van.

– És mi lenne, ha maga vágná be azt a féltéglát a Kertész ablakába? – szólt vissza Budai, bizonyára már ő is jó nyomás alatt.

– De ha én fizetek neked egy fröccsöt? No, egy litert?!

– Ne erőltesse meg magát. Nem kérek belőle.

Így történt? Meg kéne hallgatni a másik felet is. Ez azonban lehetetlen, mind elment oda, ahonnan választ hiába is várnánk. Attól viszont még ma is borsózik a szerző háta, ha arra gondol, hogy az a féltégla azért be is repülhetett volna azon a részeg éjszakán Kertészék ablakába.)

*

„Sűrű szita, merre ritka” – mondogatta Kisöregapa fölhorkant nevetéssel; amikor az ember nem örömeben, szívből nevet, hanem keserűségében, valahonnan az epéjéből.

Jellegzetes nevetése volt ez Kisöregapának, a sűrű szítát pedig főleg fiatalabb korában emlegette: gyerekek, fölneveltünk benneteket, most már mehettek, ki merre lát. Aló mars, kifelé a szülői házból, házasodjatok és szaporodjatok.

Hát ami ezt az utóbbit illeti, csak módjával csinálták, mert akkor, amikor ők kezdték szaporítani az emberi fajt, már nemigen volt divatban a sok gyerek. Szüle még tízet szült, a fölnevelt hét gyereke összesen alig adott neki több unokát.

Kisöregapa ezen is csak nevetett az ő sajátságos, a dolgokat mélységesen elítélő, fölhorkanó nevetésével.

Soha nem láttam őt nagy, boldog, könnyeket is kibuggyantó, fölszabadult nevetéssel. Mindenre mindig kritikus szemmel nézett. Nem gyanakvó, csak bíráló szemmel: „Nem lehetne azt úgy intézni, hogy nektek is hasznatok legyen belőle?”

Orra kétfelé való görbeségét egyik, alighanem a legelső unokája örökölte. Hegyes karvalyorra ugyanis nemcsak oldalról nézve volt görbe,

hanem szembenérvést is. Unokája büszkén viselte ezt a tekintélyt parancsoló orrot. Nemcsak ezt örökölte öregapjától, hanem a természetét is. Ünneplő kalapját is ugyanúgy hordta a fején, mint Kisőregapa: nem csodálkoznék, ha utólag kiderülne róla, hogy a tükör előtt vízimértékkel igazította vízszintesre. Az ő nevetésében azonban itt-ott már némi öröm is fölbuggyan az üröm mellett. Nagymise után egy alkalommal beültem vele a falu legkisebb kocsmájába, a Dudás Pistához. Toma Pista nem volt kocsmába járó, sajnálta itatra kidobni azt a kevéske pénzt, nagy ritkán esetleg egy fröccsöt ha megengedhetett magának. Most a negyedik után váratlanul lelkesedni kezdett. Mert eddig csak kesergett, mint általában az édesanyja, a Nena. Valahonnan a fülébe jutott, s most a negyedik fröccs eszébe juttatta, hogy Kiss Joákin, vagyis anyai dédapánk, vagy annak az apja igen jómódú ember volt. Most, a negyedik fröccs után T. P. hálásan gondolt ezekre az ősökre, s nemcsak a szíve telt meg melegséggel, de a szája is dicsérettel. Ha mi most hóttszegények vagyunk is, közeli őünknek volt mit a tejbe aprítania. És most ez nemcsak hálával, de büszkeséggel is eltölt bennünket. S vigasszal. Furcsa egy elégtétel, de számára igazi elégtétel volt: ha jómagam nem is vihetttem semmire, a nagyszüleim, a dédszüleim nálamnál jobb napokat is láttak. Ennek öröme meg kellett inni az ötödik fröccsöt is. De az ünneplő kalap T. P. fején még ennek a hatására sem csúszott félre. Úgy állt ott továbbra is, mint szigorú király fején a korona, úgy állt, mint a parancsolat, vagy pontosan úgy, ahogy Kisőregapa fején állt volna, ha velünk, unokáival borozgathatott volna a Dudás Pistánál, a Kálvária alatt.

*

Csakhogy Ő akkor még a közös temetőben pihent.

Nem *már*, hanem *még*.

Mert később a csontjait átköltöztették ide, a Dudás Pista kiskocsmája fölé, a Kálváriára, a Potyó kertjébe.

Ez azonban külön mese, jöllehet szerzőnk széltében-hosszában publikálta, nagy hatású versében megénekelte már. De az egy szem Olvasó, akinek ez a szöveg íródik, a verset alighanem rég elfeledte, vagy soha nem is olvasta. Pedig valóban, tréfán kívül nagy hatású vers volt az. Akkor, amikor íródott. Rögtön megszületése után fölfigyelt rá a szerző ornitológiával foglalkozó kisebbik fia, magához vette, és elrejtette, mielőtt még a versíró apa összetépte volna. Évek múltán került újra a szerző szeme elé, s épp kapóra jött, mert valamivel illet megköszönni

az irodalmi díjat, amivel szépírónkat épp kitüntették. Köszönjük meg a díjat saját versünk fölolvásával, s így is lón. Igen ám, de a szóban forgó nagy hatású versben a költő bizonyos nosztalgiával, búval és borongással emlékezik meg nem csupán Kisőregapáról, hanem vele kapcsolatban több mindenről; nem csupán a kipusztult avarokról, hanem a pusztuló övéiről is. Holott sírni saját sorsunk felett akkor még illetlenség volt. Még ennél is több: provokáció. Szerzőnkkel talán épp emiatt nem is fogtak kezét a díjkiosztáson megjelent legrangosabb rangú személyiségek. Nem gratuláltak neki. Ezt a szerző rossz jelként könyvelte el magában. Nem az nyugtalanította, hogy rossz verset írt (valami világrengetőt nem is írhatott, hiszen nem kenyere a versírás a szerencsétlennek), hanem hogy a versében „rosszkor rosszul szólt”. Rég túl voltunk már azokon az időkön, amikor meséinkből is kigyomláztatták VELÜNK (igen: SAJÁT MAGUNKKAL!) a *pap*, az *ima*, a *templom*, az *Isten*, sőt még az *árva* és az *özvegy* szavainkat is, de a leglényegét tekintve még mindig abban a gyomláló korban élünk. És gyomrozó korban. Ez idő alatt – hosszú-hosszú évtizedek alatt – Kisőregapának immár csak a csontjai maradtak ott – és ami nemsokára kiderült: a pálinkásfütyülője –, ahol a nevezetes ezerkilencszáznegyvennyolcas esztendőben, eltemették. S annyi évtized elmúltával Kisőregapa megkérdése és beleegyezése nélkül a csontokat pálinkafütyülőstül fel kellett szedni. Ok: lezárják, elgereblyézik, s a földdel teszik egyenlővé a közös temetőt. Aki teheti, mentse a saját halottjainak csontjait. Szállítsa át a két élő sírkert egyikébe. Így került sor Kisőregapa „feltámasztására”, s másodszori elhantolására. Mégiscsak király volt Ó, holtában is királyi sorsú.

*

Az exhumálás, mint általában, nem volt falura szóló esemény. Itt már nem kell sírni, sóhajtozni, örök búcsút venni a halottól. Inkább valami borzongás járja át a résztvevőt: viszontlátni azt a valakit, akit jó harminc évvel ezelőtt helyeztünk örök nyugalomra. S mit látunk belőle viszont? A mezítelen, a sárga föld, az ósanyánk által lerágott mezítelen csontjait.

Kisőregapából egy félnyalábnyi megsárgult csont került napvilágra. Királyi korona nélkül. De napvilágra került az a hosszúkás, zöld, jó másfél decis üveg is, amit első temetésekor, pálinkával megtöltve a koporsójába rejtettek. Hogyha a túlvilágon megszomjazik, kéznél legyen kedvenc pálinkásfütyülője. (Az üvegecskét egy Vértes nevű lugosi kereskedő vagy patikus számára fűjták.)

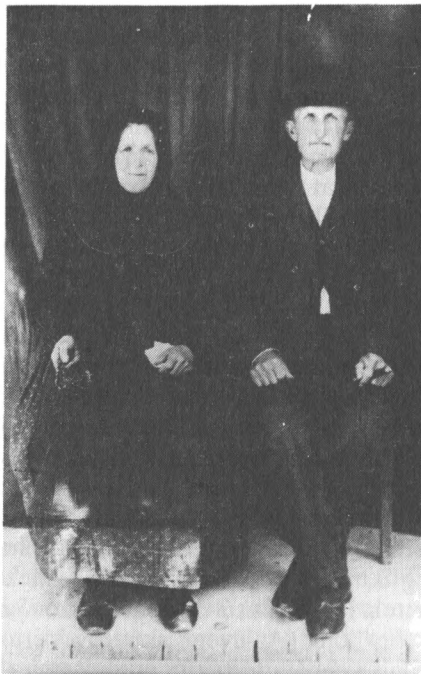
Az a néhány ember (néhány asszonyember, Kisöregapa lányai), aki ott volt a sír fölbontásánál, szembesülhetett első, írásos nyelvemlékünk megrendítő, mindig megrendítő mondatával: LÁTJÁTUK FELEIM SZÜMTÜKHEL MIK VOGYMUK . . . És bizonyára újra elsiratták Kisöregapát. Aznap legalább kétszer: amikor fölszedték a csontjait – mint valami öreg fa, koronafa megcsontosodott, megkövesedett gyökereit, és amikor ezeket a holt, megkövesedett gyökereket felcipelve a Kálváriára, a Szüle sírjába helyezték.

Miután a sírt újra betemették, egy darabig még ácsorogtak fölötte.

– Édes szülénk kedvenc virága a bazsalikom volt – mondta valaki inkább csak úgy magának a temetőkert tücsökzenés csendjében.

– És édesapánké? – kérdezte egy másik hang.

Erre senki se tudott válaszolni. Talán nem is volt neki kedvenc virága. Ami alig hihető. Az már inkább, hogy ezt nem közölte senkivel. Mint-hogy életének nyolcvanegy esztendeje alatt nem túl sok közlendője volt a világ számára. Különösen bizalmas közlendője nem.



GULYÁS JÓZSEF KÉT VERSE

AMIT ÉN ÜZENEK MÁJUSBAN VALAKINEK

1.

Elmentél s én nem tudok verset írni rólad,
nem tudom, miért,
pedig ennyire még sosem akartam,
milyen voltál, miket mondtál,
kerek, bagoly-szemű kis Afrodité,
vannak itt néhányan, akik
megérdemelnék, hogy felidézzem alakodat.
Nem jössz már vissza ugye?
Akkor hétfőn, ahogy felhívtalak,
nincs, mondta egy hang szomorú örömmel.
Azt hittem a Kiserdő,
tán oda mentetek sétálni a fiúval.
Jaj, nem tört össze
egyetlen köcsögöt se, pedig hogy mondtuk,
csitt-csatt és nem tört össze
egyetlen köcsögöt se. Ó, nem a Kiserdő,
mert Kiserdő nincs, nem volt
és ne is legyen soha Kiserdő,
nem oda mentetek sétálni hétfőn a fiúval
három és négy között.
Jöttek az elázott levelek utánad,
az ázott hang a kagylóban,
ezer kilométer messzeségből
és a füledbe, nem, a szívedbe hasítottak.

2.

Majd szembe jössz velem,
az ősz szeretted, hát gyere akkor
vagy legyen május,
ha lehet, május legyen
és szembe jössz velem,
délután legyen,
gesztenyefák havazzanak az útra,
havazó fák közt gyere,
nyárfák fehér havában,
legyen május, akkor gyere,
majd gyere akkor,
május zászlókkal, trombitákkal,
szép színes ruhák,
legyen fehér árva-lány hajad,
a fekete legyen fehér,
fehérebb csak az én arcom legyen.
Zengő gyermekkórusok,
erdők, virágok, majális,
csendes májusi eső
csapkodja, veri ablakomat,
a lassú esőben,
e szomorú éjféli esőben,
most, most kéne megírni,
mennyire szerettelek,
most kéne elmondani, ki voltál,
hó voltál, szerelmem,
jó, tiszta, szerelmem,
imádkoztál szombaton este értem.
Sírjon a patyolat
és szappant kívánjon,
ha rád emlékezik
és meghalni vágyjon, ha tisztább
nem lehet nálad, szerelmem.

3.

Így beszél egy eltört hangszer,
egy öreg és csorba fejsze magában.
Csak essen a májusi eső,
elsodorva a halálos tavaszi árban.

(1977. május)

AHOL A FEHÉR HOLLÓ KERING

Ahol a fehér holló kering,
vad éjszakák és borús napok közt
(lent a bűvő lelkek rémlenek)
és halmokba rakja le súlyát
gyöngyökként, gyűrött évszakokba;
és virágtalan mélyben,
ahol a vadlúd tépdési tollát
boltozatos nagy magányában;
a fórumokban, melyeket a kétely
dögmezőinek nevez a nép
(minden belefér ott egy szóba,
akkorába, mint a pacsirta körme)
ott ég el fejed
és vándorbotod.

(1971)

ROKONSÁG TÉLI ÁGON

(GOMBROWICZ-SZEMINÁRIUM)

Regény, VI.

B R A S N Y Ó I S T V Á N

Végül úgyis az fog kiderülni az egész Idő- és Korszakról, hogy szinte semmi Emlék sem maradt belőle, amely bárki szemében is, ilyen vagy olyan okból, Méltó lenne az Evokálásra, itt minden Méltatlan lesz önmagához, e Periódusnak még az Alaprajzát sem lehet tisztességesen fölvezetni, tekintve, hogy egy Alapjában Tisztességtelen játszma volt, bár – bár kimeríthetetlen lehetősége még mindig fennáll annak, hogy ugyanolyan tisztességtelenül lehessen folytatni: hiszen Romjaiban kell végleg Degradálni a világot. No, de eddig? Ki más bírta volna ki a Fenekén ülve, ott, az Újságok Tőszomszédságában, hogy legalább egy pillanatra, egy szemhunyasnyi időre el ne ragadja a Hév a hosszú Tartam alatt, a holdezüstnél is kiadósabban szitáló hideg villózásban, valamiféle Belülről jövő Fölbúdulás: hogy majd Én! Hogy majd attól kódultok . . .

Ezt kellett volna valahogy, ott, melegében, Lekottázni az idő nyelvén; hanem micsoda botfűlű társaság! Mintha papírvirágokban gyönyörködtek volna egész idő alatt! Nem akartak egymásra hatni, nem akartak egymás lelkére beszélni, hanem késő este kitódultak az Utcára. Velük tartottam, mivel Orgoványtól már kénytelen-kelletlen elszakadtam, szerencsére. Azonban sok volt nekem ez a Higgadtság és Kimértiség, ez a szakadatlanul tartó Begombolkozott és Nyársat Nyelt állapot, a kíméletlen és hihetetlen Józanság, hogy majd a Jövő meghozza ennek a Gyümölcsét: Borzasztóan unalmas dolog a jövőre várakozni, főként ha valaki előtt nyilvánvaló, hogy aligha van Jövője. Az még egy Főideológusnak is roppantul nagy, rendkívüli Erőfeszítésébe kerül, hogy valamiféle alaktalan és Zúrzavaros jövőt kerekítsen magának, legalább ideig-óráig: egyszóval, rettenetesen megszenvedtek, minden gondolatuk ez a szerintük lehetséges futurum exactum volt, a véletlenektől való előrelátó

félelem; én meg a lelkemben, ami nem több, mint egy kígyó agya, még időben a Véletlenekre alapoztam mindent, a Véletlenek volt betudható, hogy itt vagyok, számomra ez volt a törvényszerű, és a törvényszerűség viszont a megtestesült dúltság, az eszme munkahipotézisen alapuló örülete, haszontalanság, amivel kár foglalkozni; mindez elvesztegetett idő. Elvesztegetett Jövő.

És akkor így elszéledve a Szélrózsa minden Irányába, Ők nem tudják, honnan is Tudhatnak, hogy én futok, Futok, fölnyalábólni cókómókat, hogy, kijátszva a Háznép figyelmét, sebtében eltávozzam arról a Környékről, ahol a Rosszat, és Kizárólag csak a rosszat tapasztalom, semmi sem az előnyös oldalát mutatja, minden látható és érzékelhető a tulajdon Hátrányában merül el, ebbe Zárkózik, és minden Esélyem megvan arra, hogy beleragadjak ebbe a kényelmetlen napáldozati Lekvárba, és lassan süllyedni kezdjek, tudatában annak, hogy hányan, de hányan elsüllyedtek már, merültek némán, hangtalan, és csontjaik most valahol a mélyben gurigáznak, a halhatatlan lelküket lötyköli és hűti a talajvíz, a halál magzatvize, vagy mit tudom én, micsoda.

Egyszóval Előnytelenből bizonyos módon az Előnyös felé szeretnék tartani, nem mintha valami is megbabonázott volna, hogy netán Mértéken fölül az Ideológia hatása alá kerültem, és rászántam magam, hogy mostantól majd Képviselek valamit, netán Utasításoknak vetem alá magam – én csupán a baráti Körhöz vonzódtam, hogy a Közelükben majd, majdan kinevelődök valamivé: az, ugyebár, meg sem is fordult a fejemben, hogy Áldozati Báránnyá – kinek is fordulhatott meg annak Idején ilyesmi egyáltalán a fejében? Amikor minden oly Bizalomgerjesztő és Közvetlen, oly Rendes és Előzékeny, semmi értelme sem Vonakodni, csupán egyezni kell a mindent átható Korszellemmel; az ember csak később veheti észre azt a Tapintatos Kényszerítést, amit a nyakába vett, miután már Véglegesült ebben az Állapotában, egészen közelre került a Szocializmus Lényegéhez, a Kommunizmus Szüflájához.

Mindkettő alapelemének számított a hihetetlen mérvű unalom: unalmas emberek egymás hegyén-hátán, unalmas, már közismert elképzeléseket fejtegetnek naphosszat, mintha ugyanazt, az egymás szájából átvett falatot rágnák, s ezt tennék hétről hétre, sőt, évről évre, és még csak bele sem öregsznek, bele sem betegsznek, messze vannak attól, hogy kidőljenek: az idő megfélékezésének kulcsa nyilvánvalóan a lassú észjárásban keresendő, ám ha egyszer valakinek nem lassú, nem kimon-

dottan vontatott az észjárása, annak élete itt sebes iramú lesz – ezt a következtetést vontam le az első tíz esztendő múltán.

Azonban az Iram mit sem változott, ami változott, az annyi volt legfőljebb, hogy némelyek igen-igen meghíztak, alaposan kikerekedtek, megterebélyesedtek, kivéve egynéhány döglენivalót, szűk ruhák helyett Bő Ruhákat kellett magukra szabatniuk, és ennyi idő múltán egészen jól föl találták magukat a Szocialista Önigazgatás szókincsében, biztos szemmel különböztették meg az önigazgatási megegyezést a társadalmi megállapodástól, ami nyelvi játéknak kiválóan megtette – ebben találták mulatságukat és ezzel töltötték java idejüket – még olyikuk doktori értekezés írását is fontolgatta erre a témára, magyarul, hát persze hogy Magyarul, Magyar Nyelven, minden erkölcsi érzék híján az anyanyelv iránt: minő Mazochizmus! Nézzétek, ti, fantáziátlan Magyarok, itt erőszakolom meg az Anyanyelveteket! Így semmisítem én meg az anyanyelvemet! Nem akad itt ember többé, aki érthetően Beszél! A testvériség-egységhez Idomulva hozzálátunk a vajdasági Újmagyar nyelv megteremtéséhez! A Jugoszláviai Magyaréhoz! Arra kényszerítünk mindenkit, hogy elkezdjen Társultmunka-Alapszervezetekben gondolkodni, mert társultmunka-alapszervezetek nélkül elképzelhetetlen lesz az élet.

Hogy ebbe ássam bele magam Vakondokként, akárcsak Fialat Barátaim! Fialat Barátaim, kapaszkodván magasra, föl, Föl, akik most Ott ülnek, vagyis az imént – Tíz Esztendeje, meg Tizenöt Esztendeje, sőt, Húsz Esztendeje – még ott ültek a Szélrózsa Ágain, és onnan pedig micsoda Kilátás!

Ez idő Tájt – Tizenöt meg Húsz esztendeje – tűnt föl Bésszarion Jesszus Máriával: Elképesztő! Elképesztő! Vékonyan is mily Testes, Bátor, sőt, Vakmerő, de ugyanakkor Meghunyáskodó, legkiváltképpen pedig Alkalmazkodó, főbenjáró dolgokban kiválóan Engedelmeskedő, illetőleg minden megnyilatkozása erre utal, miszerint Ilyen, de Olyan is, Elkötekezett, amíg meg nem makacsolja magát, s egészen Addig ily Makacs, amíg nem kezdi Bánni Makacsságát: vagyis mi legyen ez az egész Jelensége? – tette föl a Kérdést Szőrbőr. Vetette, Merítette a Kérdést, akár valami hálót, szerinte a Zavarosba. Egyszóval Bésszarionra szerette volna Kenni mindenestül a Zavarosságot, habár ő maga volt a Zavarosság, már abból is kitűnt, mondták, ahogy a Pártalapszervezet értekezletén aludt, és aludt, és akkor amúgy fordulva is aludt, a Pártértekezlet meg csak tartott, és tartott és tartott, de mire egészen vége lett volna, Szőrbőr egyszoriban fölérzett, és Hihetetlen, hogy mennyire

nyomon beszélt, Senki sem akart a fülének hinni, hogy mennyire, mily mérhetetlenül Világos Gondolatai vannak, és Beszélt negyed órán meg fél órán át, Ámulatot váltva ki, de akkor az arannyal megvasalt ujjú és csuklójú kis tábornok, aki fölötte állt a Gyülekezetnek, hibás szerbséggel rendreutasította, habár Szörbőr még szerbül is jobban beszélt nála, de hogy miért kellett Szerbül beszélniük, ez örök Titok. Talán mert ezt a nyelvet tartották a párt Anyanyelvének, vagy hogy Hivatalos Nyelven félreérthetetlenül Hivatalos Külsőt kapjon a dolog menete, a Menet Gondolata, egy, álmából fölriadt részeg valaki egészen tűrhető okfejtése, hivatalosan tekintve azonban Részeg handabandázása. Ám nincs harag, nincsen helye Sértődésnek, különben is vajon ki kit sértett meg, Szörbőr Elvtárs a Zavarosságával disszonáns hangot pendített meg, azt azért senki sem merete mondani neki, hogy Kuss, te részeg Disznó!

Részeg Kommunita ugyanis nincs, nem Illik az Arcéléhez. A Kommunita átlagosan elfogadott Profiljához. Szörbőr elvtárs mégiscsak Régi, szinte Háború előtti, alatti vagy utáni Értékes Elvtárs, akinek Kiváló Kapcsolatai vannak, és itt nincsen Helye Sértegetésnek, Nincsen itt helye Semminek Sem. Ezt, Mindezt, Mindazt tudni kellett volna már Jó előre. Bésszarion azonban nem tudott Semmit.

Bésszarionnak különben sem állt volna szándékában, hogy egy Szörbőrrel két Szörbőrt rántson le, Bésszarion pusztán Bátor akart lenni, ezzel szeretett volna elkápráztatni mindenkit, a Fölöttébb Merész mi-voltával, magatartásával, a szélsőségekhez való vonzódásával, és Szarvas-hibát követett el azzal, hogy nem viszonyult a kellő Tisztelettel az idősebb pártkáderekhez, akiknek nem állt módjukban Kellőképpen kiképezniük magukat, hanem Fönnhéjazón és Hányaveti módon simán Buta Faszoknak tartotta őket, lusta és közönséges Népségnek – mert ugyan mi mások lettek volna? Ha valakinek nem elegendő negyven Esztendő arra, hogy kiképezze magát, a kétségkívül Korlátolt – de még csak nem is kellett valami nagyon ragaszkodnia ehhez a megállapításához, mert vannak nyilvánvaló dolgok is a világon. Ez egészen Nyilvánvaló Dolognak látszott. Bésszarionnak Igaza volt.

Jesszus Mária egész idő alatt kimondottan a Háttérben, jó kislány benyomását keltve. Mintha ügyet sem vetne Bésszarion elszánt, kockázatos és kihívó Társadalmi Életére. Az asztaluk letakarva viaszosvászonnal. Levest főznek, Jesszus Mária főzi. Tulajdonképpen sohasem vettem alaposabban szemügyre Jesszus Máriát, akárcsak valami Homokos. Bésszarionnal szerettem volna tisztába jönni. Vagy legalább azoknak az Ötleteknek a Rugóival, amelyek végül is kilyukasztották a léggömbjét,

kipukkasztották az Auráját, mint törött csontok: nyílt szellemi, vagy eszmei Csonttörés, ilyesmi, rendkívül Szúrós.

De hát a Leves! (Végül is nem ettem a levesből. Valami mást nyakaltam, Pohárból, palackból, Kehelyből: ugyanazt, amit Bésszarion – nem emlékszem már az ízére. Bőven fogyott Belőle. Nem szerettem a Helyet, ahol Bésszarion lakott. Alacsonynak alacsony volt, aztán az egész lefele tartott, hogy mégis némi Magasságot nyerjen. Nem nyert semmit: innen nem lehetett Semmire Sem jutni. Itt az ember nyugodtan kitehette volna a Táblát, amelyen azt írja: Nem Vagyok Itthon. Nem Vagyok Sehol Sem.)

Valamelyest érdekes volt, amikor Jesszus Mária elköltözött. Hm – mondtam –, hm. De ez is Igaz volt. Úgyhogy Jesszus Máriát most már nem is Ismerném föl. Van ez így, vagy hogy a csudában is van; hogy nem Ismerni föl valakit, akit annak idején meg sem is néztem. Ez lehet a Dolgok Rendje. Bésszarion meg jön-megy. Tesz-Vesz. Teng-leng. Múlik a nyár. Ám ami köztünk kapcsolat, sokkalta-sokkalta inkább Téliés, kitölti a borongós Derű egy formája. Ah, ah – fogja az oldalát. Támolyog és Ténfereg, én pedig a Nyárvégi Szoba verőfényes villózására gondolok, ehhez kell visszatérnem, de majd az lesz, az lesz, az lesz, hogy meg sem lelném már a helyet. Belepi Bésszarion nyögdcélselése. Jesszus Mária!

– Bukott Nő – mondtam, mert már hallottam valahol, és olyan jól is hangzott, és csupán ezért Mondtam.

Ám Bésszariont egy ideig nagyon marcangolhatta a Lelkiismeret, sehogyan sem tudta magát túltenni a dolgon, Koslatott Jesszus Mária után, bizonyára a Régi Hévvél, rá sem nézett más Nőkre, s hogy Összejártak, Összefeküdtek-e néhanap – nem tudom: bizonyára Igen is, meg Nem is, ebből semmi sem jutott a Tudomásomra, semmi közöm sem volt a Kettejük Dolgához; Jesszus Mária szinte Fiktív és Elvont személy volt a számomra, mivel Arcvonásaira már akkor sem Emlékeztem, karjaim közt nem tartottam, vágy nem ébredt bennem Iránta, ennyi volt minden, amit Mondani tudtam volna Róla.

Bésszarion azonban igyekezett Meg- vagy Visszahódítani, mély Poharak fenekén kereste, azonban tévedés lenne azt hinni, hogy korábban nem kortyolgatta volna ki a Poharak Tartalmát, ha épp előtte állnak: ez egy Nemzedékeken át tartó Rossz Szokás lehetett, ez a Hajlam bizonyos ellenőrizhetetlen bohémiára – nem mondom, Szimpatikus és Derék dolog, amely oldja a feszültséget és Fokozza a mindenkori letompított Hangerőt, alaposan összeráz egy Társaságot, érdekes elszánások Partjára rakja ki a maga Robinsonjait. No, most ha abból indultunk

volna ki, hogy Jesszus Mária, mivel – előttem legalábbis – Földézhettelen volt, alkalmasint nem is létezett, akkor Bésszarion jószerével csak Káprázatot Hajszo! de hogyan lehetett volna erről meggyőzni, vele szemben oly csekélyke meggyőző erővel, amely ott morzsálódott széjjel a Levesestál körül, mert az ottmaradt, Bizonyítékként, utalva a valós Jesszus Máriára, vagyis hogy csak ezt tessék, kérem, Figyelembe Venni! A többi aztán már lehet Akármí.

Talán ez volt az Indítéka, hogy Bésszarion végül mégiscsak elkapatta magát, s az Ügyet tisztázandó, más Nőknél próbálkozott, alkalmatlanodott körülöttük, Támolygott és Csetlett-Botlott, s Kis eredményre, vagy olykor-olykor nem is oly Kis Eredményre jutott, mintha Bosszantani szeretné épp a Nem is létező Jesszus Máriát. Végtere is Pompázatos Elképzelés! Ha az ember tisztába jön valamivel, amivel addig közelről sem volt tisztában, és megkísérel egy másik világra építeni, miközben asztalán a Levesestálban nemcsak hogy kihül, hanem megbuggyan, megbüdösödik a leves, nem is csoda, amikor már mióta nem is járt arrafelé: valami Követhetetlenség alakul ki körötte, Rossz Ómen, ideológiai szempontból Tarthatatlan Helyzet, amibe egyszerre belekeveredett, Jesszus Mária!

Pedig mintha valami Szerencsés Előjelre várt volna, hogy próbára tehesse, vajon mi telik ki tőle? Vagy legalább mire juthatna Egyre-Másra, abban az esetben, ha megmutatkozna a Szerencsés Előjel – ám ekkorra már mind Kivételeesebb dolognak számított a Szerencsés Előjelek járása: maradt a Levesestál a viaszosvászonnal leterített asztal közepén, Tele megbüdösödött levessel, körötte az elmorzsálódott Lehetőségekkel, abból az időből, amikor a Szocializmus még Ígéretes volt, az emberiség Egyetlenegy lehetséges Perspektívájaként szorgalmazták, az Idő Kérdéseként, Bésszarion viszont Joggal érezhette úgy, miszerint a peremre szorult Ebben a Kérdésben, s kezdetett Alattomban heveskedni, módfelett rúgkapálni, ideológiailag Tévelyegni – a Kommunistá Szellem pedig egy ideig (mert ez is csak Idő Kérdése volt) meglepődve hátrált, meglephette az Orcátlanság és Pimaszság, az a kimondottan Más, nem a Szokásos töről fakadó indulat.

No, de a Táblás Ház! Ennek a Hatására!

Őszökkel korábban egy ízben Bevettek a Táblás Ház szolgálati kocsi-jába, ez is Csoda volt, miszerint Csodák Csodájára megengedték, hogy komoly, sőt, búskomor, zárkózott, elutasító magatartású, kinézetre végletesen gyötrődő, vezető beosztású hivatalnokokkal bepréselődjem Jár-művükbe, és végighallgassam hallgatásukat, olyan hallgatást, amely alatt

a jégpáncél is repedezne, én meg csak verejtékeztem e Hallgatás ernyője alatt, és talán még fontosnak is éreztem magamat, mert tudtam, hogy miattam Hallgatnak, aki itt most idegen vagyok, ám eléggé értelmesnek tartanak ahhoz, hogy ne Beszéljenek előttem, nehogy megsejtsen valamely cselvetésüket vagy hétpecsétes titkukat: sokkalta rosszabb lett volna rám nézve, ha fesztelenül és gátlástalanul Csevegnek a jelenlétben, Fecserésznek összevissza, abban a hiszemben vagy tudatban, hogy úgysem ér föl értelmem ezekig a magasságokig: de így csak hallgattak, és mérhetetlenül Unalmasak voltak – a Szocializmus most is, mint minduntalan e háborítatlan Unalom képében mutatta magát, ily hallatlanul Unalmas, Öregedő Fickók voltak évtizedeken át a kulcsfigurái –, ám egyszerre csak dörrenés és villámlás, és tépett egek és szakadó zápor, és szél szárnya meg minden, ami ilyenkor adódik és ezzel Jár. És a széltől hajtott, száguldó kocsi ablakán át ekkor megpillantottam a szekérbe fogott és az elemek föltámasztásának hatására immár irányíthatatlanul és fékevesztetten tomboló lovat, amely tépte magáról szerzőjét és szaggatta kötelékeit:

– Villámlástól Megvadult Ló – ecseteltem a Látványt és tártam föl a Helyzetet, bár az Útitársak csekély érzéket tanúsítottak irányában, miközben én hajlamot éreztem volna magamban a Nyugtatóására, a Csitítására, de Ezek? – ugyan már, ők csupán elméletben sarkallhatták magukban a Hajlamot a Cselekvésre, a Huszárvágásra, még az érdeklődésüket sem keltette föl az ingyen mutatkozó Jelenet, ez már túl bonyolult volt: nem lett volna Szabad hagyni, hogy eddig Fajuljanak a Dolgok, ez a premissza foganhatott meg Hallgatásukban, nyomban társadalmi jelenségként fogalmazva meg a Történet.

Én ugyan éreztem a Ló Rémületét is, de ez számukra Táj- vagy Látképnek is silány lehetett: a háttérben sötétkéken a horizontra csorgó Égbolt, összeszabdalva a girbegurba Dörejek Fényétől – valami kósza, Nyárvégi Zivatar, idetévedve Atlanti térségekről, Ezer Kilométerekre elcsavarogva hazulról, csak a feszes, szakadatlan kiszülésekre hajló Villamosságát üritve végül, Végül is csak ezt ontva magából, semmi egyéb, mint Égháborúvá fakuló vlamíncki Háttér – s hogy ez mennyire egy, mind Kelet-, mind Nyugat-Európa fölött, hogy ezt már szinte Tanulmányoztam is ebben a pillanatban, míg az Útitársak báva és buta tekintettel meredtek maguk elé, közép-kelet-európai módra, olyasféle arckifejezéssel, mint akik azon nyomban rókázni akarnak, s mielőtt én elmélyülhetnék Tanulmányaimban, rajtuk már erő is fog venni az Okádás, hatalmas Dörgéssel és Morgással, mindent elöntő Csorgással, mintha

fölöttünk a Magasban tartalmas pöcegödör lenne, és most onnan törne elő a Zápor. Az ablaktörők bekapcsolva, de így sem igen lehet látni, nagy a Láthatatlanság, az Ágaskodó Lovat is eltakarja előlünk Paravánja – mi pedig, mindinkább Távolodva, mintha Sorsára hagynánk, mentenénk a magunk Bőrét, nagy, duzzadt Tömlőként, amelyet feszesen kitölt a Gőz, vagyis ennek a Fejrészből áradó nyomása. A Modern Uralkodóosztály képviselőjében járjuk a vidéket, bármennyire is viszolygok én attól, hogy Ezekhez tartozzam, ha egyszer Vég nélkül képes vagyok Hallgatni a Hallgatásukat, és velük együtt megtenni az Útvonalukat, habár Társadalmi Helyzetemből eredően kétségtelenül jobbat mutatnék a Villámlástól Megvadult Ló közelében, vagy épp tartva, igyekezvén tartani a gyepőlőjét; míg Emezek, útitársaim, biztosak a dolgukban, én mindig Bizonytalan vagyok, ők biztosak a maguk fölsőségében, én még ezt sem tudom maradéktalanul elhinni, úgyszólván egyáltalán nem is lepődöm meg azon, amikor megszűnik majd a Fölsőségük, én csupán a Villámlástól Megvadult Ló képére emlékszem még sokáig, meg hogy mennyire Emlékeztetett erre Bésszarion ideológiai tombolása, amelyre jó ideig ugyanúgy ügyet sem vetettek, akárcsak az egykori Ló látványára, bár én Bésszariont igyekeztem visszafogni, de hát Mitől tarthattam én vissza?

Ó valami módon mégiscsak Perspektív Káder volt, én meg legfőljebb egy rossz helyen kitett Írásjel, amely változtathat a Viharzó és Tobzódó szöveg Értelmén, csakhogy miféle Szöveg volt ez (amelyet Értelmezni kellett volna), illetve nem is ez, hanem az, amely Gigant szájából hangzott fel időnként, Gigant hangja pedig akár a szelletés, a Fingás, ha ez Megszólalt, szinte a légkör Ózonpajzsa volt veszélyben, nem is szólva Arról, akit Céltáblának állítottak eléje, Ó, abból kiszökött a Vér, az Arcából meg mindenhol, miután Gigant mögött a közvetlen Hatalom állt, néhány fonnyadt, még talán Háború Előtti öreg, pardon, Idős Hölgy (Elvtársnő) alakjában, akiknek a kisebbségek Viszontfonnyasztása volt a Merész feladatuk, szinte a maguk képére, s ők Feladatuk Magaslatán álltak. Talán az asztal alatt nadrágom ellenzőjét kigombolva, tehát valami kimerevített Peccsel kellett volna nekik Kurizálnom, de azért az Illem határain belül, hogy a Merevséget senki sem láthassa, csakhogy nem lehetett ám úgy egyszerűen a közelükbe Férközni, ők már nem Közönséges Útitársak voltak, Őtőlük az Útitársak is legfőljebb csak Kihallgatást kérhettek, én pedig a Hierarchia ily Magaslatainak, fáradékony Szellemű lévén, sohasem vágtam volna neki. Mi közöm is lett volna nekem ehhez? Egy-két igen szerény képességű

emberüket sietve Elhelyezték a Táblás Házban, s az attól kezdve Tudnivaló volt, hogy azok az ő védelmük alatt Állnak (Álltak). A jelenlétkükben az ember mintha színpadi Súgólyukba beszélt volna le. Hát így, Ilyesformán próbáltam én Bésszariont is Lebeszélni, hogy ne Döngesse annyira a Táblás Ház falát, mert még csakugyan ki (vagy rá) talál dőlni. Ám járatlan lévén a pártügyekben, mit tudhattam én ezt! Az Magasabb Szféra volt, én pedig Alacsonyabb Szférában éltem, közelítve a Társadalmi Véglények kategóriáját, Rendjét: csodát rendjét, legfőljebb Alrendjét.

A képzett kommunista Főrendiek mint afféle Földön kívüli lények: a huzamos Főrendiség folytán már a Konstruksiójuk is kezdett Elütni a Természetesnek mondottól, a testükön az Eszme Nyomására másféle Terebélyek alakultak ki, mint az Átlagos, hogy ne mondjam, a Rendes embernek, mert az nem igaz, hogy eleve Torzszülöttek vagy Torzszülöttségre Hajlamosak voltak, mert bizonyára már a Belső Elválasztású meg az Agyalapi Mirigyek is másként működtek, s innen lehetett a Torzió, vagy ennek a látszata, és csupán a levegőre voltak olyan hatással, hogy Fénytörést váltottak ki, és csak lépdeltek fölfelé a többféle Látzatok Jákob lajtorjáján.

Bésszarion azonban, lévén Tragikus, s emellé még Részeges Figura is, sem errefelé Tartott, egyszerűen nem tudott hinni – velem együtt – a Hihetetlenül Józan kádereknek, sem az alkalmi és Loppal iddogálók-nak, akik az Ital hatására gyakorta kifakadtak, s az Előmenetelükkel kapcsolatos elégedetlenségüket Hangoztatták, átható hangon süvöltve, hogy miért nem haladnak sebesebben Fölfelé az említett Jákob lajtorjáján.

Ákárcsak valami Drámaszínházban, ahol a Kommunizmus Drámáját játsszák. Hogy majd Most . . . Hogy majd most Elválík . . . Hogy majd Most elválík a Szar a Májtól.

Az a Rendkívüli Erőfeszítés, amelytől kidagadnak a nyaki Erek: hogy majd mindent egyenlővé tesznek; mármint nullává.

És e nulla kikerekítésének, a földkerekségre való Kiterjesztésének fokozódó üteme – az Ütem, amely mind nagyobb lendületet vesz. A Szöveget a Helyszínen rögtönzik, a Rendezőt az éppen Tisztségben levő Párttitkár alakítja, törődő Nemtörődömséggel, hosszúra nyúló és unalmas Nyitó- és Záróbeszéddel, az Irányvonalat Nyílegyenesen lövellő Vitaindítóval, a Fölszólalók szólási rendjének Megszabásával, mintegy Vezénylésével, s a Majdani, de egyedül lehetséges, mert Odafönn már eleve elfogadott Határozat sugallásával, szuggerálásával, Fontosságának

Éreztetésével, mert aki ebbe netán nem Nyugszik vagy Törődik Bele, az ki lesz rúgva, nemcsak a kommunista pártból, hanem az anyja Valagából is, ki lesz Tiltva az egész Országból („Van iz zemlje! Van iz Zemlje!” – hápogta hisztérikusan a Főelnök is, és a Példát róla kell venni, hiszen Alakját Neves költők Stilizálják, Ihleti őket, uh, hogy Ihleti!), ebből az egész titói Haskötőből, amelybe Bele vannak préselve, és ha Gigant ókor-ókor megszólal, ráadásként ez éppolyan, mintha az Öregjük engedné a Szelet, s ez a Szellet az ő testi Valójukon Keresztül távozna, s Innen is eredhet a mindenkori Átlényegülés az Önlényegűségből a Több-, sőt, Közlényegűségbe – ez ilyenkor, kérnénk szépen, Világméretűvé van Fokozva, Fölfokozva, csak ez a Perspektíva látszik, s különben is arrafelé Vezet a Meghúzott-Meghízott irányvonal.

Világos? (Világosi Fegyverletétel.)

Valahogy ekképpen Fest egy kisebb Kamaradarab Váza, Vázlata, az Erélyt a Rögtönzés adja Neki, a biztos kézzel és kellő időben eldurranott Ideológiai Ostorcsapások, amikor már olybá tűnik, hogy az Élcsapat elfáradt az Eszme vonzolásában, s némelyek épp kidőlni, vagy pusztán Aludni készülődnek (az Unalomtól), ilyenkor kell az Anyagi Érdekeltséget föltámasztani: hogy Pénz! hogy Pénz!

Ettől az Idea hajótöröttei, a Szocialista Gyakorlat elméleti Gályarabjai mindahányszor új erőre kapnak, és a szapora Eszmei Ostorozás közepette sebes Ténykedésbe kezdenek, rohamozzák a jákobi Lajtorját, Szavaznak egyöntetűen, nyújtogatják az ujjukat, Elfogadjuk! Elfogadjuk! – nyilvánítanak Véleményt.

És akkor az a Valami, Akármilyen is legyen, el van Fogadva. Az Árgyéhusát, hogy el van Fogadva!

Eközben máris vége a nyári viharoknak, színpadiasan leesni készül az Első Hó! Ki ne örülne az Első Hónak! Megrövidülnek és Sötétek lesznek a Nappalok, különösképp a Táblás Házban. Lajhár és Lomha Semmittevőkkel telik meg az ivó. Ezek bizonyára azért járnak ide, hogy csodálják a Lajtorja Magasságát, nem pedig a Hideg elől keresnek menedéket. Pedig Odakinn lenne a Helyük, aligha Idebenn, Méregetni csak egyre a fölfelé haladó Lajtorja Magasságát. Mert ennek Minden egyes Fokára már korábban vagyis: (Rég) Jelöltek valakit. No, és a Felső fok? Az Mount Everest, oda már csak valakinek a Szellemképében lehet Kerülni.

(Folytatjuk)

VÁLTOZATOK A SZÓZAT TÉMÁJÁRA

D É S I Á B E L

Bibó István emlékének

1.

Megrendülten és inogva
kereshetem a hazámat
mi vagyok én s hol a helyem
meddig tűr meg életemben
az üldöző történelem

hol a hazám – én nem tudom
a vágyakban volt egy álmom
az emberség tavaszáról
de hol van az álmok sorsa
csupa vér a történelem

ha így éltem – ez a sorsom
menekülő árnyék vagyok
néha megtúrt öreg vándor
kis valaki a nép között
kérdőjel az elmúlásból.

2.

Közösségem kiközösít
puszta létem semmibe vész
költősorsom elköltötték
börtönök és kórházak közt
maradék lett az ígéret

száműzetés és vándorlás
lassú utam földi jele
magyarságom kifosztotta
emberségem csontig rágta
a vonuló történelem

kihez szóljon e panaszdal
így vacogva és dadogva
a némák és vakok között
az út végén így vánszorgok
reménytelen tarisznyával

mit üzenjek a múltsnak
miként szóljak hangtalanul
hol a népem a meghalló
hol az írás amely marad
megjelölve az időben.

3.

Szürke élet s bolond halál
 földi sorsunk kísértése
 ez a halál bennünk lakik
 se kérdőjel se lágy vigasz
 nem ad hitet a mesének

e kesergő torz multság
 kocka játék és vicsorgás
 amíg mások gondot űznek
 csontot vetünk a halálnak
 zabáljon a történelem

és jöhetnek a siratók
 sírásból lesz a sírhalom
 elvonul a történelem
 és a sorsok aratása
 túskebokor és félelem

ítélnék az évszázadok
 magyarságunk magyartalan
 emberségünk elégtelen
 árnyék sorsok temetője
 a vacogás kórusával.

4.

kiestem-e az időből
 elvesztem a pusztaságban
 megvakultam a látványtól
 hol a korom és a népem
 nem kérdezem és nem értem

hol a helyem ha helytelen
 a magányom kérdőjele
 partra vetett az árhlúám
 tanúskodni a halálról
 dadogás a kérdőjelem.

Szabadka, 1990–1994

KOMMENTÁR ÉS VALLOMÁS

A Változatok a Szózat témájára című vershez

E vers az elmúlt évek történelmi eseményeit és azok következményeit próbálja megfogalmazni.

E vers előzménye és csírája egy húsz évvel ezelőtt felvázolt téma volt a *Szózat* témájáról. E néhány mondat, cím és kérdés egy tervbe vett vallomásnak, illetve esszének volt a vázlata. Ebben akartam a magam feleletét megfogalmazni a *Szózat* hozzánk hatoló üzenetére. Ez a feljegyzés időközben valahogy elkeveredett a többi iratok vagy könyvek közt, és később el is felejttem.

De a történelem gondoskodott róla, hogy újra eszembe jusson ez a témakör és kihívás. Az 1989-es események újból arra serkentettek, hogy átgondoljam a *Szózat* üzenetét és történelmi értelmét.

E kísérleteimet sokban elősegítette, hogy épp ebben az évben jelent meg a *Rendületlenül* című nagy versantológia Benedek István kiváló szerkesztésében és kommentárjaival. Itt megtaláltam e vers történelmi előzményeit, kortársait és utódait is.

A politikai események külső serkentése és az antológia este tanulmányozása serkentett arra, hogy én is megfogalmazzam a magam álláspontját nemcsak e verssel, hanem e kor eseményeivel kapcsolatban is.

Kétévi munka után sikerült megírni a vers első teljes szövegét. A további két évben pedig elkészítettem e versnek a további hat változatát, és az utolsó változatot ez év februárjában fogalmaztam meg. (Talán most meg leszek elégedve vele, legalábbis annyira, hogy el merjem küldeni a lehetséges megjelenés reményében.)

E vers az elmúlt évek történelmi eseményeinek a fényében próbálja újragondolni a *Szózat* nagy üzenetét és fogalmait.

Mit is jelent a számomra a haza, a rendületlenül, a történelmi múlt vagy a történelmi távlat kérdése.

Mit tehetünk tehát e helyzetben, és mi vár ránk.

A vers első részében súlyos dobütésként szólalnak meg a fő szavak és kérdések. Vörösmarty még tudta, hogy mi a haza, és mit jelent a rendületlenül általa itt kimondott parancsszava. Ez akkor történelmi küldetést és hitvallást jelentett. És ez hatotta át azokat, akik előkészítették az első magyar forradalmat és a későbbi szabadságharcot is.

De a kései utód a mai időben már nem ismeri e szavak régi jelentésének az értelmét, se azt a hitet, amely áthatotta azokat, akik ezt olvasták vagy himnuszként énekelték. Mert a magyar nép igazi tragikus hitvallása és himnusza ez, és nem Kölcsey verse.

E verset írva csak azt írhattam, hogy nem tudom, mi a helyem, hol a hazám, és semmit sem értek abból, ami körülöttem történik. És hogy mindezt látva és átélve megrendülve és inogva kereshetem csak a hazámat, amely valamikor csak egy álom volt a vágyak világában. Ezért sem lehetek semmilyen hazának rendületlenül a híve, mert alapjában rendült meg a hitem nemcsak e világban, hanem magában az emberi létben is. Az egész életünk a szó jaspersi értelmében határhelyzetbe került: a szenvedés, a halál, a harc és a bűntudat világába.

A történelem most valóban ítélkezés lett a világ felett, és aki mindezt csak egypár percig is átélte, az a borzalom és megrendültség ítéletét élhette csak át.

Az emberi lét árnyékká és bolyongó vándorrá lett. A történelem pedig a romok, pusztulások és temetők országútját tárta fel. A költő az elmúlásból felbukkanó kérdőjel lehet csak e helyzetben.

A vers második részében a történelem e nyomai és következményei szólalnak meg. Mit is tehet és mit szólhat az író e helyzetben. A lét vándorrá és reményt kolduló menekültté változtatja azt, aki itt valami feleletet vagy megoldást keres.

A vers harmadik részében a groteszk freskó a vad kábulat és a haláltánc keverékét tárja fel. A sűrke élet és a bolond halál nagy mulatsága és tánca ez. És aki csontot vet a halálnak, hogy így adja meg az adót a történelemnek, az a maga csontjait veti oda. A saratok és sírások egymást követik, a sorsok aratása pedig a tüskebokor és a félelem világa lehet csak.

És a végén az évszázadok ítélete szólal meg e történelem lépteiben, se magyarságunk, sem emberségünk nem volt elégséges. E táj az árnyéksor sok temetője lett a vacogás kórusával.

A negyedik rész visszatér a kezdethez. A történelemben csalódott és megkeseredett ember hangja ez. A magány a helytelenül átélt és ki sem dadogott kérdőjele lesz. Helytelen, mert nem talált helyet, és helytelen, mert nem tudta rendesen kimondani sem. A történelem néha partra veti egyik-másik túlélőt, hogy hírt adjon a halál útjairól a megmaradt kevés túlélőnek. A végső szó ilyenkor csak a dadogás lehet.

E vers a maga szerkezetében és hangvételében egy tragikus hangú szimfónia drámai hangszerelésben. Olyan, mint Brahms első szimfóniája és első zongoraversenye. De itt az utolsó tételben már nem szólal meg a remény és a kiharcolt hit sem.

A második tétel lassú, vontatott sirató, a távolból morajló dobszó jelzi a halál és pusztulás lépteit. Ezt kísérik a fafúvók rezgő és imbolygó hangon.

A harmadik tétel egy groteszk táncritmust ad elő, és a háttérben itt-ott megszólal a haláltánc Dies irae dallama is. Néha felsikoltanak és elfutnak a vonósok dallamai. A dobszó felhördül, és a sors csapásait jelzi.

A negyedik tételben a vonósok libegő siratója után a fafúvók keserű fel-felcsuklása szólal meg, majd ez is lassan elhalkul, és csak egy-két megkezdett vonóhang zárja a tételt.

E vers gondolatvilágát zenével jobban lehetne kifejezni, mint a vers és a ritmus vagy fel-felbukkanó vershang gyenge dallamaival.

De hát végül is a zene épp azért van, hogy hangot adjon annak, amire már nincsenek emberi szavak. És a művészet legvégső lehetősége épp az, hogy hangot adjon a kimondhatatlan fájdalomnak és keserűségnek, ami csak percekkel vagy órákkal előzi meg a végső hallgatást.

Tragikus ez a kor, és a róla szóló vallomás is keserű és kemény jajszó. De befelé hangzik, mert a dadogás nem engedi ki a szavakat.

Szabadka, 1994 februárjában

ÜVEG. CSAK ÜVEGBŐL VOLT(AK)

JÓDALRÓZSA

Üveg. Hatalmas üvegfelületek. Üveg. Hatalmas, több négyzetméteres üvegfelületek. Üveg. Kirakatok. Óriáskirakatok öblös üvegszobái. Üveg. Óriáskirakatok öblös üvegszobáinak végtelen sora. Üveg. Üvegajtók. Lengő üvegajtók. Síkos felületű üvegajtók. Hangtalanul egymásba csúszó fémkeretes üvegajtók. Automatikusan, nesztelenül táruelő-záruelő üvegbejárat.

Földszinti üvegcsarnok. Földszinti üvegcsarnok üveggondolákkal. Üveggondolák mértani pontosságú, szabályos üvegutcsákskái. Üveg főutak, főutcák, mellékutcsák, elágazások. S a falak mellett szorosán egymáshoz simulva üvegszekrények. Üvegszekrények üvegpalcokkal. Üveg-üveg-üveg. Szikrázó, fénytörő, fénynyelő, színes, szivárványelő üveg. Üveg és tükör. Vásárló-ellenőrző, vásárló-kémlelő-leleplező tükörök. A mennyezeten, a sarkokban, rejtett kiszögellésekben, oszlopokon. A karcsú, tükörlemez oszlopokon, amelyek olyan szabályosan tagolják a földszinti csarnokot. Fémszállakon alácsüngő üvegtáblák cirkalmas, kalligrafikus betűkkel kérkedő feliratokkal: „Húsáru”, „Édesség”, „Csemege”, „Gyümölcs”, „Fagyasztott áru”, „Szeszes italok”, „Üdítők”, „Fűszer”.

Egy fuvallat meglebegteti a feliratos üvegtáblákat. A táblák tehetetlenül inganak-lengenek a hatalmas vásárcsarnokban. Könnyű por száll fel róluk. Egy fuvallat megcsörrenti a kristályfityegős óriáscsillárokat. A kristályfityegők össze-összekoccannak. Könnyű por szállong körülötük. Honnan ez a fuvallat? Honnan ez a szemtelen fuvallat? Most az üveggondolákon szánkázik végig. Megrezegetti a gondolák műdiffenbachiáit, műpáfrányait, múrózsáit. Játékos porszemcsék vibrálnak körülöttük. Alattuk, a gondolákban nagy-nagy üresség. Nagy fehér üresség.

A születésnap i oroszkrém- és dobostorták helyén, a vajas-csokoládés-mogyorós süteménycsodák tömött tálcái helyén, a fényes celofánnal borított túrós-töpörtyús-köménymagos pogácsák bumfordi negyed- és félkilós csomagocskái helyén most néhány színehagyott mignonpapír árváldok, egy tépett tortacsipke-alátét és egy köteg szalaggal átkötött papírtálca.

– A mignonpapírokról és a papírtálcákról kérek egy kistotált.

Tik-tik-tik, nyikorognak-csapódnak az operatőrök-világosítók-segéd-rendezők jövés-menése nyomán az élelmiszerosztályt a férfikozmetikától és a női illatszertől elválasztó ügyes kis nikkelt forgókapuk. Tik-tik-tik-tik-tik-tik . . . majd Csatt! – szánkázik arrább egy tucat gondosan egymásba rakott fém vásárlókosár, amelybe véletlenül bele-rúgtak. Puha „szánkónyom” marad utánuk a poros padlón.

„Pipereszappan” hirdeti az üvegtábla, s alatta, az üveggondolában szabályos kis téglalapok, négyszögek: hajdani toaletszappan-tornyocskák poros nyomai. Egy másik gondolában törött borotvavizes üveg és egy papírjába rozsdásodott zseilet. Egy használt papírzsébkendő. Egy fogpép.

– Ide nézzetek: egy fogpép!

– Fogpép?! Hol? Osszuk kétfelé.

– Háromfelé, srácok! Hetek óta szappanporral mosom a fogam.

– Nincs szerencsénk. Ez csak a doboza.

Üveg. Üveg. Üveg.

Üvegkirakatok. Üveggondolák. Üvegszekrények. Üvegpalcok.

Üres üvegkirakatok. Üres üveggondolák. Üres üvegszekrények.

Üres üvegpalcok.

Szikrázó, szivárványló, fénytörő, fénynyelő üveg. Csilingelő kristálycsillárok.

Az egyik üvegpulton ragpapírtömb. Ragpapírtömb örökíróval. Ezeket itt felejtették. Itt felejtették azok, akik valamikor még hetente, majd naponta, végül már szinte óránként cserélték, átragasztották az árat.

– Kérek egy közelképet a ragpapír-göngyölegről és az örökíróról. A ragpapírgöngyölegről és az örökíróról az üres üveggondolában. Az üres üveggondolák végtelen sorában. Ebben a nagy-nagy, poros, csillámló ürességben. Érzékeltessétek a teret! Kistotál, majd nagytotál.

Ott! Mi az ott? Valami mozdult! . . . Mozog ott valami? . . . Á, hallucinálok . . . – Akkor most menjünk egy emelettel feljebb!

Menjünk mozgólépcsővel? Menjünk mozgólépcsővel?

A mozgólépcső. A mozgólépcső párhuzamos, lefelé-felfelé ívelő elegáns fémvonalai. Amikor felépült a nagyáruház, a bátyámmal és a barátaival hetekig le s fel vittük magunkat a mozgólépcsővel. Le-fel, le-fel. Hová lett a bátyám? Hová lettek a barátai? Hová lett a lépcső nyüzsgő, zajongó, örökké siető tömege?

A mozgólépcső áll. A mozgólépcső áll. Műanyaggal bevont fogódzója jéghideg. Jéghideg. Akárcsak ezek az üvegsarnokok. Ezek az üveg folyosók. Termek. Termek. Termek. Emeletek. Emeletek. Egy helyben toporgó mozgólépcsők.

A lépcsőforduló. A lépcsőfordulóban az automata hintaló. Egy lovaglás a játékpacival – egy dinár.

Az automata paci! Két szeme kivájva. Két szeme kivájva. Üres szemgödreivel engem bámul. Üres szemgödreivel minket bámul. Akárcsak . . . Akárcsak ott. Akkor. Azok . . . Ne felvételezettek! Ne felvételezettek! „Méteráru.” Üres üvegszekrények. Üres polcok. Üres gondolák. Egy árcédula. Valamelyik posztóbáláról szakadhatott le. Valamikor. Hová lettek a szövetek? A selymek? A vásznak, barhentek, köpperek, lüszterek, taftok, zsorzettek, kordbársonyok, műszálas anyagok? Hová?!

„Kalapok.” Üres üvegszekrények. Üres üvegpalcok.

„Alsónemű.” Egy gomb.

„Bőráru.”

– Egy árny!

– Hol?

– Ott . . . Abban a tükörben villant meg . . .

– Álmodsz. Itt csak csend van, por, jó süppedős por, nagy-nagy üresség.

Nagy-nagy csend.

Álló mozgólépcsőkön bandukolunk felfelé. Egyre feljebb és feljebb. Emeletről emeletre. Léptünk visszhangzik a fémlapokon.

Mi ez? Kialudt a villany.

– Ki oltotta el? – Hanyadik emeleten vagyunk? Szóljatok már! – Jaj!

– Mi van? Itt vagyunk. – Vigyázatok! Itt *vannak!* – Kik? – Hol? – Itt *vannak!* – Kik? Kik *vannak?! –* Tömeg . . . Tömeg . . . Emberek . . .

Vigyázatok! – Hol egy zseblámpa!? – A kapcsolót!

– Végre! . . . Ó! Ó . . . Hát ők azok . . . A készruhaosztály bábu.

A készruhaosztály bábu. Szépen formált lábuk lépésre lendül. Tojásdad arcuk személytelenül mosolyog.

Mosolyog? Szemük kivájva. Egyikük fejét töből lemetszették. Karjaik, mint a milói Vénuszé, letörve. Utolsó öltözéküket is letépték, lehasogatták, elrabolták. Azt a vörös parókását valaki át is dőfte.

– Forgassunk?

– Forgassatok. Kistotál, nagytotál, premier plan. Ezt a megbecstele-
nítettet gro-planban kérem. De előbb békaperspektívából. S végül az
egész készruhaosztályt felülnézetből. Kocsizhattok is. Egyik próbaba-
bától a másikig. Egyiktől a másikig.

Tömeg. Próbababák tömege. Kívájt szemű, letört karú, átszúrt papír-
masé-emberkéek közel- és távolnézetből . . .

– Mi van veled? Hogy tartod azt a kamerát? És miért te felvételezel?
Hol van Karcsi? Én Karcsit kértem.

– Karcsi? Karcsi . . . kiment . . .

– Persze. No igen . . . És Igor? Ő is . . . kiment?

– Nem. Őt kényszerszabadságra küldték. Mint munkaerő-fölösleget.
Az operatőrök közül csak én maradtam. A mi osztályunkon már csak
én.

– Jó. Akkor felvételezz. Ahogy tudsz.

Fogasok. Vállfatartó villogó fémrudak. Villogó üres fémrudak. A be-
zuhogó napfényben szikrázó üres fémkampókkal . . . Csrrr! Csrrrrrr! . . .
Hogy csörögnek-csattognak az üres kampók. – Kérek egy képsort arról,
ahogy az üres fémkampók végigszánkáznak a fémrudakon. Először
balról jobbra. Emeljétek meg az állvány bal sarkát, hogy legördüljenek.
Úgy. Most ugyanezt jobbról balra. – Micsoda csörömpölés! Félelmetes.
„Cipők.”

A lábbeliosztály szabályos kört formázó műbőr ülőkéi. Összehasogat-
va, késsel feltépve. – Közelkép! Látsszon a kilógó sárga szivacsbélys.
Meg ez a letört székláb. Köszönöm . . . Most menjünk át a játékosztályra.

– Melyik az?

Melyik is? Ebben a tátongó ürességben könnyen eltéved az ember . . .
Egy kipukkadt (kiszúrt) labda. Ez lehetett a játékosztály. Ez lehetett.

Polcok. Gondolák. Fogasok.

Üres polcok. Üres gondolák. Üres fogasok.

Egy képeskönyv kitépott oldala, rajta rózsaszín malacka. Rózsaszín
malacka, versikével: „Röf-röf-röf, jönnek a pocák. Sonkalábú guci néni
oda . . .” A többi letépve. Ugyan mit akarhatott a sonkalábú guci néni?
És mi lett a leporellóval? Meg a mesekönyvekkel? A játékokkal? Eljutot-
tak-e a gyerekekhez? Akár enyveskezű „megtalálói” gyerekeihez, de
gyerekekhez? Vagy elégették őket? Hiszen már alig van gyerek. – Pali,
örökítsd meg ezt a csonka oldalt. Kocsizz rá a szövegre. Úgy. S most ezt
a loknis babaparókat vedd fel . . . Meg ezt a kereket itt a pulton . . . –
Ugyan minek a kereke lehetett? Kisautóé? Kistraktoré? Ha Dénes a behívó

elől nem menekül ki külföldre, már nekünk is lehetnének gyerekeink. Sonkalábú guci néni . . . – Vegyétek ezt az egyetlen kinyiffant labdát középre, hogy a sok üveg és tükör visszatükrözze, megsokszorozza. Pergesd meg, hogy a felvételeken olyan legyen, mintha sok-sok labdává osztódna szét . . . Most, gyerekek, kaleidoszkópszerűen: labdák csillag alakban, labdák kristályalakzatokban . . . labdák . . .

– Maga . . . sír?

– Nem, dehogy! Csak ez az üvegtáblákon bezuhogó napfény, ez a sok üveg meg csillár meg tükrös oszlop vakít . . .

S az álló mozgólépcsőkön ismét feljebb. Feljebb és feljebb.

– Most hol vagyunk? Hol vagyunkvagyunkvagyunk?

– A legfelső emeletententen . . . Itt voltak a sátrakrakrak . . . a bútorokrokrok . . . fürdőberendezésekseksek . . . motorokrokrok . . .

Mekkora terület! Milyen tágasság! Itt nincsenek gondolák, polcok és pultok. Azért is *visszhangzik* ennyire. Micsoda tér! És ez a töméntelen üvegtábla körös-körül . . . és a fejünk felett . . . Akár egy üvegház . . . Jéghideg, szikrázó üvegház.

– Fényképezetekzetekzetek! Pontosansansan! Precízenzenzen! For-gassatoktoktok! És ügyeljete a részletekrerere! Egy-egy találólóló rész-letletlet néha a jól megkomponálnálnálnált egésznél is többet mondmond-mond . . . Mindent belebelebele: kistotáltáltál . . . nagytotáltáltál . . . premier planplanplan . . .

Már megint az az árny! . . . Odatapad a falhoz. Ki lehet? És miért követ bennünket emeletről emeletre? – Hé, maga! – Nem válaszol. Úgy tesz, mintha nem hallaná . . . Most csendben megközelítem . . .

– Ne jöjjenek közelebbblebbblebb, mert lövökvökvökvö!

– Ki magagagaga? És mit akar ittittitt?

– Ezt inkább én kérdezhetném maguktóltóltól . . .

– Hát csak kérdezzezezez . . .

– Kérdezemzemzem is! Hogy mertek idejőnninini? Hogy mernek itt filmezninini?!

– Miért? Tiloslosloslos?

– Mit akarnaknaknak ezzel a filmmelmelmelmel?

– Csak megörökíteniteniteniteni . . . azt ami megmaradtradtradt . . . ami még megmaradtradtradt . . .

– Kotródjanajnajnajnak! Nem kell!! . . . Nem szabad, hogy nyomama-mama maradjonjonjon!

– És ha nem megyünkgyünkgyünkgyünk?!

– Akkor felrobbantomtomtom ezt az egész kócerájtrájtrájt! Kamerás-
tultultultul . . .

Ez képes rá!

– Akkor pedig kamikazezeze leszelszelszel!

– Kamikazezeze?

– Velünk együtt te is felrobbanbanszsz . . .

Csend.

Csend. Gondolkozik. Gondolkozik!

Gondolattanul meredek a semmibe. Semmi előttem, semmi utánam,
semmi körülöttem. Körülöttem. Érdekes, mennyire mindegy lett . . . A
sok üveg vibrál, játszik, fénylik, megsokszorozódva örvénylik körülöt-
tünk. Szédülök? Sírok?

– Ide a kamerátrátrát, árulóklóklók!

– Ne! Marha! Ez egy tökéletesesenszen objektívítívív dokumentum-
filmfilmfilm . . . Aki az igazságot nem bírja elviselniselnelni . . .

Fény! Éles, akár a kés. Minden mozgásban van körülöttünk. Üveg-
táblák hasadnak, repednek szilánkokra, felrobban és eltűnik fejünk fölül
a tető . . . Repülünk. Repülünk . . . Körülöttem karok, lábak, csonka
törzsek röpködnek. Emberi testrészek? Próbababák művétagjai? . . .
Alattam a város. A szülővárosom. Sok-sok épület. Üvegépület. Gyö-
nyörű, nekem drága üvegépület. Sorra hasadnak meg, változtatnak
pillanatok alatt csillag-, ásvány- és virágalakzatokat, mint sok-sok állandó
mozgásban levő, szikrázó kaleidoszkóp . . . Vakító vörös . . . fehér . . .
arany robbanássorozat az egész tömkeleg alattunk . . . Egyre feljebb
emelkedünk. Egyre feljebb. Mindent látok innen. Mindent kiválóan
látok. És egyszerre mindent jobban megértek . . . Közben pedig repülök,
iramlok egyre feljebb és feljebb, egyre feljebb és feljebb . . .

LEVÉL EGY VERGŐDŐ ZSIGA-MADÁRHOZ

SEFCSICH GYÖRGY

*Menj, fuss innen Aeneas. Csak volt Trója,
csak voltak Trójaiak.*

(Homérosz)

Drága barátom,

egyre gyakrabban gondolkodom Rád az utóbbi napokban, hetekben – és el-eljászom a gondolattal, hogy talán mégis csak Neked volt igazad akkor, amikor úgyszólván egyik napról a másikra (meggondolatlanul talán?) itt hagytál mindent (munkahelyet, megbecsülést, családot, barátokat, otthont, hazát . . .) és új életet kezdél ott valahol, a „messzi idegenben”. Megvitattuk mi ezt már százszor is talán, hiszen mindenkori találkozásaink elkerülhetetlen, örökös velejárója volt a kérdés: vajon melyikünk követett el akkor végzetes hibát? Becsültelek és irigyeltelek is egyszerre, hogy volt bátorságod kilépni az otthon megóvó-védelmező biztonságából, ki a „nagyvilág”-ba, megméretkezni és megméretetni egy idegen (a miénktől bizonytalán objektívebb) értékrendben – és bizonyítani, hogy meg tudod állni ott is a helyed. Mi, akik akkor itthon maradtunk, elkerültük a nagy európai megméretetés lehetőségét és kockázatát – azzal vigasztalódtunk, hogy szegényebb, de tartalmasabb életet élünk, meg hogy mi itt tehattunk és tettünk is (talán) valamit az ittmaradásért, megmaradásért . . . Mert minket most sem a jobb élet reménye készített arra, hogy a megfutás gondolatát izlelgessük mégis, hanem a megrendült hit, a bizonytalanság . . . és a rettegés.

Emlékszel talán – ha a múltba révedezve, régi tóparti történetekre meg emberekre emlékeztünk, szóba került valahányszor – a nyugdíjas színésznő nagynénire, aki žuljanai magányában csacsogó díszmadarakkal és kóbor macskákkal osztotta meg utolsó éveit? Zsigának hívták beszélő madarát (megcsodáltam nemegyszer, ha kicsit raccsolva-ropogtatva is, de érthetően kimondta: „kurrva Béla . . . kurrva Béla . . .”). Legutóbbi

ottjártunkkor – több éve már, hogy Mici néni a dubrovniki temetőben alussza örök álmát, a vén kőház is üresen ásít már a kék Adriára . . . és a madarak, macskák, fakuló illatok is ismeretlen emberek, egy egyre idegenebbé vaduló világ tűnő emlékei maradtak csupán – a beszélő Zsiga-madár örök érvényű igazságra ébresztett rá egyetlen perc alatt. Számára mi ott hangoskodó betolakodók voltunk, megzavartuk és veszélyeztettük a mindennapok bejáródott nyugalmát, félhomályos savanykás csendjét, és már röviddel érkezésünk után – felborzolt tollazattal (tüntetően kimutatva, hogy mi ott igen-nagyon nemkívánatosak vagyunk) kalitkájába vonult, csőrével a kalitkaajtót is magára csukva, és ott, a legsötétebb szegletben gubbasztva várta ki távozásunkat. Számára akkor már a kalitka nem a rabság kényszerű kiszolgáltatottságát, hanem az otthon biztonságos védettségét jelentette. Talán ez a Zsiga-madár féle világgép volt akkor régen ittmaradásom valódi oka is? Könnyen meglehet. Azóta szegény Zsiga számára is elveszett az otthon rabságának nyugalmas biztonsága, ő is kirepült talán – ha gyenge szárnyaival valóban repülni tudott – a korlátok nélküli, nagy és gyönyörű szabad világba. Végtelen tenger, hegyek és erdők felett szállhat, szárnyalhat már szabadon. De otthona, az már nincs többé, hiába tér meg fáradtan és vergődve az oly jól ismert kőház falához simuló fűgefára, nem szólítja nevén többé senki, csak idegen hangú-nyelvű ismeretlenek kiáltanak felé, hogy hess, madár, hess, madár . . . Drága barátom, mi most itt olyan időket élünk, amikor megnyíltak, felszakadtak előttünk is a kalitkaajtók, kegyetlen, gyűlölködő kelepelőkkel üzték, üzik ki, fel a levegőbe a gyenge szárnyú, riadt Zsiga-madarakat. És azok most tanácstalanul szálldosnak régi, volt rab-otthonuk üszkös falai felett . . . és felettük, közöttük vijjogó vércsék, sasok meg keselyűk ülnek véres nászukat.

És mert nem hiszem, hogy még egyszer új hazát, új otthonot és békét-biztonságot nyújtó új kalitkát talált volna – el kellett mondanom Neked a szegény Zsiga-madár szomorú történetét. Mert az ő sorsa válasz a százszor is feltett kérdésre. Ott élsz Te már ugyan régen, de gondolatban egyre gyakrabban jársz itthon . . . és félsz, úgy látom, nagyon. Félsz, még nálunk is jobban, mert mi itt csak mindenünket veszíthetjük el, de számodra egy, a mindennél is értékesebb, az éltető remény csalóka csillogása hullhat, hullik széjjel. A majdani hazatérés, néhány békés és biztonságos év-évtized reményei fakulnak, foszlanak szerte. Hiszen érzed, hogy egyre inkább sürget az idő, a rokonok, közös barátok elmennek egymás után, a Te egészséged sem a régi már – és látva, hallva a hazai

híreket, kérdezed egyre: lehet-e, lesz-e hova megtérni majd? Vajon a keményen (fogcsikorgatva néha) megharcolt néhány tízezer márka és tisztesen megszolgált ausländer-nyugdíj biztosítja-e, biztosíthatja-e azt, amiben sok éven át bíztál, és amit annyira vártál?

Kérdéseidre, kétségeidre én sem tudom a választ. Barátom és testvérem, vergődő, haldokló, szegény Zsiga-madár . . . egyvalamit tudok azért biztosan: maradsz akár végleg fényes, gazdag új hazádban, vagy megtérsz ősi kőházad romjaira – nem lesz megnyugvásod, soha többé. Soha többé.

Szabadkán, 1995 januárjában

AZ ELHALLGATTATÁS SZAKASZAI II.

H U S Z Á R Z O L T Á N

Úgy hozta a sors, hogy az ötvenes évek vége felé újságíró-gyakor-
nokként lebzselhettem a szemlátomást nagyvárosiasodó Újvidéken.
Itt is, ott is új többemeletes épület, sőt felhőkarcoló emelkedett a
magasba, csak a vasútállomás és a peremváros jó része maradt megmo-
solyogtatóan vidékies. Közel a Duna-parthoz, egy még vakolatlan, erő-
dítményszerű épületben, melynek bordás, érdes falait imitt-amott roz-
dásodó vashuzal éktelenítette, tanyázott a szerkesztőség. Sehol semmi
felirat. Amilyen bevehetetlennek látszott kívülről az épület, annyira
védtelen volt belül. A bejárati üvegajtót sohasem zárták be, pedig az
üres előcsarnokban a portásfülke is üres volt. Az illetékesek talán így
akartak arany középutat építeni az átjáróház meg a börtön között;
esetleg nem is akartak semmit, csak a senki földjén, két tűz közt érezvén
magukat, menteni, ami menthető. Amikor először jártam ott, különös
zaj igazított útba, mely fölülről jött: a szerkesztőség zakatoló teleprin-
tere, mely szinte ontotta magából hosszú papírszalagon a különféle
hírügynökségi jelentést. Az egyik jókedvű külügyes egy papírkigyót
ebből a szalagból nyakára tekerve cipelt asztalához. Olykor kézíráttal
a kezében fontoskodó arcú riporter jött ki a folyosóra, és indult hatá-
rozott léptekkel a gépírónök szobája felé. Olajozottan működött min-
den, mégis valami furcsa elfogódottság volt érezhető a levegőben, vagy
inkább mámor: az új helyfoglalók elfogódottsága és mámora. Beköltö-
zésre ugyanis csak pár hónapja került sor, és nem volt könnyű hozzá-
szokni, elhinni, hogy ez az új épület, noha még befejezetlen, teljes
egészségen az övék. Mintha az érdemtelenység és jogosultság érzete
viaskodott volna a lelkekben: mit kell majd azért törleszteni, hogy a
hatalom egyedül a magyar szerkesztőségnek tette lehetővé a társbér-

letből való elköltözést, a különválást, ugyanis a szerb, a szlovák, a ruszin és a román szerkesztőség továbbra is együtt maradt, ugyanabban az épületben volt kénytelen szorongani. Hogy milyen meggondolásból történt mindez, azt nem nehéz kitalálni. Sem a magyar kisebbség megnyeréséről, sem valamiféle kegy gyakorlásáról nem lehetett szó, hiszen egy totalitárius rendszernek efféle gesztusra nincs szüksége, de kétséges az is, hogy a kitartó kérelmezés talált volna végül is meghallgatásra, és a teljesítmény nyerte volna el így megérdemelt jutalmát. Ez volt a nagy nyitás időszaka Nyugat felé, kellett egy látszólag önálló nemzetiségi intézmény: sajtó- és könyvkiadóház az egyenjogúság demonstrálása végett, magyarán: hogy legyen hová vezetni a külföldi vendégeket. Részint tehát ennek a kirakat jellegű állapotnak a tudata és nyomasztó terhe volt az, mely a visszafogottságot okozta, részint az a tény, hogy állandó ellenőrzés alatt kellett a szabad sajtót adni, azaz gúzsba kötve táncolni. Fenegyerekeskedésre – egy bátrabb cikk erejéig legalább – alig nyílt alkalom, pedig a szerkesztőség átlagéletkora ezt indokoltta tette volna.

Kellemes izgalmat éreztem, ahogy ott álltam a főszerkesztő íróasztala előtt, melyen három géppel írt flekk volt egymás mellé helyezve nagybetűs és felkiáltójeles utasítással a fejléccen. Maga a főszerkesztő barna, sportos külsejű, olyan harmincöt év körüli ember volt, szájában enyhén füstölgő fekete kurtapipa. Óvatosan elhelyezte a pipát a hamutartó mellé, s futólag szemügyre vett. Megszoktam már az ilyen pillantást, és nem lepett meg, hogy kérdezősködni kezd személyes dolgaim felől, noha rövid önéletrajzomból, ha egyáltalán olvasta, mindent tudhatott rólam. Aztán kedélyes csevegésre váltott. Fölvette a pipát, ismét letette.

– A mostani fiatalok, akik az iskolából kikerülnek, mintha nem tudnának annyit, mint a régiek, kevésbé képzettek a háború előtti nemzedéknél, ismereteik eléggé hiányosak.

– Bizonyosan így van. De ez azért van így, mert a régi tanárok jobbak voltak, azaz elsősorban a tankönyvek voltak a jobbak. A háború után hosszú ideig a diákoknak diktálásra kellett jegyzetelniük, sőt még most sincs elegendő és jó tankönyv. – Összevonta sűrű, vastag szemöldökét.

– Párttag?

– Nem. – Újra fölvette a pipáját, és megkönnyebbülten szipákkolt.

– Hol szeretne dolgozni, melyik rovaton? – Hallgattam. Szabad keze türelmetlenül megmozdult, és a hátam mögé mutatott.

– Van itt ismerőse valaki? – Megfordultam, és végignéztem a tágas és hosszú szerkesztőségi termen, melynek minden zugában íróasztal

volt, az asztal mögött telefonáló, munkatársaival tárgyaló vagy kézirat fölé hajoló szerkesztő. Csupa ismeretlen vagy félreismert arc.

Másnap a belpolitikai rovat munkájával ismerkedtem. A szerkesztő, egy rőt bajuszú, magas fiatalember konfekciós zakójában, melyhez sehogy sem illett a halványzöld nyakkendő, s ahogy munkatársait kezelte, először szerénynek és barátságosnak látszott. Helyettese, aki szintén magas termetű volt, de ijesztően sovány és kissé görnyedt tartású, s aki állva szeretett dolgozni, mintegy bemutatván a naprakész újságíró, tüstént beavatott a szerkesztés titkaiba. Ugyanis a tudósítók nagy gondal írt terepi jelentéseit, beszámolóit, valamely helyi nagysággal készített interjúit és érdektelen riportjait, melyek vaskos borítékban érkeztek postán, ízekre szedte, szinte széttrancsírozta, hogy a kéziratból pillanatok alatt saláta lett. Végül a többoldalnyi szöveg alig négy-öt sorra zsugorodott össze a lényegre törő tömör fogalmazás példajaként. Megvető arckifejezése és a beszéd, mely jelenlétében rendszerint lehalkult, nem sok jóval kecsegtetett.

– Látja? Így kell ezt csinálni!

Bár kétségtelen, hogy fegyelem nélkül jó újság nem készülhet, az a katonai fegyelem azonban, mely ezen a rovaton uralkodott, mégis túlzottan minősíthető.

Egy hét múlva kora hajnalban a belpolitikai stáb egy, még a háborúból itt maradt katonai dzsipen terepre indult. A szűk fülkében öten voltunk egymáshoz préselődve, de ennek a módfelett kellemetlen állapotnak jó oldala is volt, ugyanis egy-egy hirtelen zökkenőnél vagy csikorgó fékezéskor úgy föl-földobódtunk ülőkénkről, mint zsoké a nyeregben, s így legalább tartottuk egymásban a lelket. Persze elől csak ketten ültek, a két főnök. Valahol Topolya és Szenttamás között engem magamat letettek egy isten háta mögötti ismeretlen falucska központjában. A rövid útbaigazítás úgy szólt, hogy nézzek szét a helybeli általános iskola berkeiben, beszélgessek el a pedagógusokkal sikereikről, gondjaikról. Nekem való, egyszerűségében is összetett feladat, mégsem dobott föl, mert szokványosnak, agyoncsépeltnak látszott és képtelenségnek az állóvíz sodrásáról zengedezni. Már a főtéren kitént, amikor kérdezősködtem az iskola felől, hogy itt magyarul nemigen boldogulok, a falu lakossága ugyanis jórészt telepesekből állt. Az iskola egy szűk helyiségében, a tanáriban aztán bemutatkoztam, és elmondtam jövetelem célját. Az igazgató egy zavart tekintetű, riadt magyar tanítóhoz irányított, akitől semmi érdemleges tájékoztatást nem kaptam, de akinek a riadtsága mindennél jobban beszélt. Hogy ennek az ötletszerű kiruccanásnak

mi volt a valódi célja, sohasem derült ki. Az csak természetes, hogy a riadt tanítóról a szerkesztő hallani sem akart, pedig egy elemző és okfeltáró karcolatot legalább megérdemelt volna. Ehelyett kioktatásban részesültem a diákszövetkezetről, mely annak az iskolának a büszkesége volt. Nyilvánvaló, hogy a gyerekek ott játszva megtanulhatják, mégpedig közvetlen tapasztalat útján, hogyan kell egy jó szövetkezetet megalakítani, működtetni és irányítani. Így ezek a diákszövetkezetek az alakuló szövetkezeti rendszer csírái. Nagy nyeresége ez a társadalomnak. A szerkesztő tanítóhoz illően magyarázott, én pedig úgy tettem, mintha a szőnyeg érdekes ábráinak a tanulmányozásába mélyednék.

Egy másik alkalommal még inkább a bőrömmön tapasztalhattam, milyen az, ha valakit beledobnak a mélyvízbe, mielőtt megtanult volna úszni. A szerkesztő ismerhette azt a mikszáthi bölcs tanító mesét, mely az egérről és a macskáról szól, de az újságírásra is vonatkoztatható, s melynek lényege, hogy a macska tanítás nélkül megfogja az egeret. Igen. Az újságíró, mint futkározó és egérré leső macska valóban jó összevetés, mely igazi írói éleslátásról tanúskodik. Persze hogy megfogja, ha hozzáférhet, de az egérfogó még jobban megfogja, pedig azt sem kell tanítani. A mélyvízből riport lett, az első tekintélyes terjedelmű írásom, mely egy tartományi jellegű szántóversenyről számolt be nevekkel, adatokkal alátámasztva, az őszintén baloldali érzelmű P.-nek, egy hetilap munkatársának köszönhetően. Az újságírók közül az első közvetlen, emberi szót és útbaigazítást tőle kaptam, pedig szenvtelenül beszélt, szinte unottan, mint aki sokat tapasztalt már az életben. Az is rokonszenvenné tette, hogy úgy látszott, maga a verseny nemigen érdekli, a vetélkedés izgalmi legalábbis nem hozták lázba. Engem sem. Bukdácsolni szemerkélő esőben a buckák és barázdák között félcipőt féltve, és motorkerékpár pótülésén zötykölődni nem éppen mulatságos egy átvirrasztandó éjszaka rémképével a láthatáron. De ahogy láttam, a traktorosok sem voltak ünnepi hangulatban: hétköznap lévén. Igen, a vetélkedők java része valójában csak játék, cirkusz, mely szórakoztat, de nem serkent. Különös, hogy az illetékesek mégis ennyire szorgalmazzák. Mintha nem tanultak volna a történelemből. A görög nemes versengésnek ugyanis a római gladiátorviadal lett az egyenes folytatása és a „cirkuszt, kenyeret” hangulat. Meg különben is, minek a versenyszellemet szítani, mikor úgyis megvan és fennen lobog, s több bajt, keserűséget okoz, mint örömet.

Nyilván tartás végett a heti teljesítményt le kellett vinni a földszintre a titkárnőhöz, egy anyáskodó, molett, szőke hölgyhöz, aki mindig jó-

kedvű volt, és nem feledkezett meg a biztatásról. Itt jön a mi szép emberünk, mondta, ha meglátta a belpolitikai szerkesztőt, aki ekkortájt már ezüstös színű nyakkendőt hordott a halványzöld helyett és kizárólag mérték szerint készült angol szabású szövetöltönyt. Kínos rivalizálás kezdődött közte és a főszerkesztő között, áskálódás, harc a magasabb pozícióért. Az egyik tanácskozáson, ahogy szokás, a főszerkesztő beszámolt a heti teljesítményről rovatok szerint, és vázolta a jövő hét teendőit.

– Kedves Kollégák, jó hírrel kezdhetem. Ausztráliából, ottani olvasóinktól levelet kaptunk, melyben valóságos dicshimnusz zengenek lapunkról, a világ legszínvonalasabb magyar nyelvű sajtótermékének titulálva. Ezt a színvonalat továbbra is tartanunk kell. – A belpolitikai szerkesztő izgott-mozgott székén, és rőt bajuszát simogatta.

– Ausztrália, ha jól tudom, igen messze esik tőlünk. – A vállalati igazgató, aki inkább birkózóra hasonlított, mint tisztviselőre, hátul ült, és csak ritkán szólt bele a vitába. Sem a beszámoló, sem a jövő heti terv és távlati cél nem látszott olyan érdekesnek, hogy egészen odafigyeljek a tanácskozás menetére. Kihasználva az alkalmat, verseimet pötyögtetem hátul egy gazdátlanra vált írógépen; F. biztatására gépeltem önfeledten, nem zavartatva magamat az igazgató bosszús, rosszálló tekintetétől. Éppen ideje, mondta ugyanis F. egyszer a klubban, hogy egy kötetet összeállíts, mert a fiatalok közül nemigen van más, aki erre érdemes volna. Az igazgatón kívül több olyan belső és külső munkatárs is jelen volt, akivel a szerkesztőségben máskor csak ritkán lehetett találkozni.

Mint G., az öreg tollforgató harcos, aki mikor alkalom nyílt rá, szerette viharvert életének élményeit mesélni. Rekedtes hangján órákig tudott beszélni, miközben széles mosollyal tekintett mindenre és mindenkire. Talán az egyedüli újságíró, akinek jóízű humora volt, s aki nem bújta különféle álarc mögé. Arca markáns, mélyen barázdált és széles, adys szemében lappangó keserűség. Egyszer megkockáztattam, hogy szóljak hozzá, kezemben tartva az irodalmi folyóirat legújabb számát.

– Ez a verse igen jó vers. – Figyelmesen a folyóíratra nézett, aztán rám, de most nem mosolygott.

– Ady Endre jobb verseket tudott írni. – Csönd lett. Eredeti Parker töltőtollára és tizenkét lámpásos világvevő rádiókészülékére büszkébb volt, mint verseire vagy bármely írására, pedig a vasárnapi szám legnépszerűbb rovatát ő készítette, melyben a humor sajátos eszközeit alkalmazva kertelés nélkül elmondhatta véleményét a világ közeli és távoli eseményeiről, jelenségeiről.

K. volt a másik rokonszenves ember, aki szintén csak elvétele tartózkodott a szerkesztőségben, pedig gyakran szükség lett volna rá a rengeteg fordítani való szöveg miatt, mely az egymást érő ülésezések után zúdult a teleprinterből a szerkesztőség nyakába. Ezzel az idegtépő munkával rendszerint K.-t és egy másik remek fordítót, C.-t bízta meg legszívesebben a főszerkesztő. Ők ketten kapásból tudtak órákon át kezükben a szerb szöveggel egyenesen írógépre diktálni magyarul. Csaláteként a főszerkesztő a kijelölt fordítandó szöveg fölé hatalmas számokkal odaírta a rendkívüli munkáért járó tiszteletdíj összegét. Mit tehetett volna egyebet, hiszen állandó fordító nem állt rendelkezésére, külön fordítót ugyanis a lap nem alkalmazott. Talán e miatt a kiszolgáltatott helyzet miatt orrolt rájuk a főszerkesztő.

– Fogadok, hogy K.-nak házassága előtt nem volt dolga nővel. – A gunyoros hang viccebe torkolt, ez meg harsány nevetést váltott ki baráti körében, mely a sport- és hírrovat jeles skriblereiből állott. Egyikük székének két hátsó lábára dőlve hintáztatta magát, másikuk mindkét lábát fölrakta az asztalra, ahogy az amerikai filmekben szokás. Igazi hatása mindennek azonban, mely az élcelődésből következett, majd csak később mutatkozik meg. A külpolitikai rovat újdondásza ugyanis, aki talpraesettséggel tűnt ki, egyszerűen csak fölszegett fejjel és mély torokhangon így válaszolt arra a kérdésre, hogy hol van elveszve mostanában.

– Rendszeres gyógykezelésre járok. Tripperem van.

A klubban, melyhez egy kis büfé tartozott, tovább folyt az iddogálás és falatozás, mintha mi sem történt volna; az egyik sarokban egy kopaszodó nyomdász hajolt a sakktábla fölé, míg fiatalabb társa derűsen nézte, a ki-be járók semmitmondó szavakat váltottak egymással.

K. otthon elkészíthette a heti penzumát, ugyanis állandó rovata volt, mint G.-nek, mely olvasottság tekintetében vetekedett bármely más népszerű rovattal. Irányadó vélemény szerint ezen a tájon ő a költő, és versfordítása utolérhetetlen, mindamellet cikkeit, melyek alapos szakértelemről tanúskodtak, következetesen és folyamatosan a közszolgálat érdekében írta. Igazi úrifíú, kissé hosszúkas európai arc a hozzáálló szemüveggel, zengő, sohasem indulatos hang, öltözéke jó ízlésről tanúskodó, jóllehet inkább hivatalnok; viselkedése olyan, mint akinek gyerekoszobája és saját könyvtára volt. Zárkózottsága megtévesztő: csak megvágotta azokat, akikkel beszélni érdemes. A művészember áldása és átka ez. Megértő és elnéző jó barát híján nem érezhette jól magát a szerkesztőségben. Bár tudta, hogy én is elkövettem már egy-két kisebb-nagyobb verset, a köztünk levő áthidalhatatlan távolság nem csökkent.

Egyszer váratlanul odajött C. asztalához, ahol egyedül álldogáltam, kezében versem kéziratával, melyet az irodalmi folyóiratnak nyújtottam be, és a vers egyik szakaszára mutatott. Tudtam, hogy szerkesztőbizottsági tag, így jutott hozzá a vers.

– Ezt a témát jó lenne bővebben kifejteni, mert érdekesnek látszik. – Fiatalos vállrándítással és fejrázással válaszoltam. Ebben az a kimondatlan gondolat fejeződött ki, hogy nem tudom másképp megírni, de nem is akarom, nekem éppen így jó, ilyen hiányosan. Nem szeretem a hibátlan, tökéletes dolgokat, mert azok a befejezettség, a merevség, a megváltoztathatatlan vég érzetét keltik bennem. Legjobban szeretnék névtelenül írni, mint a népdalköltők, hogy ki-ki kedve szerint alakíthasson versemen, vagy mint a Biblia szerzői, akik kegyes csalásként más nevével vannak megnevezve, hogy névtelenek maradjanak, mert csak így válhatott a Biblia azzá, ami. Így is jó, mondta K. szenttelenül, és a kéziratot visszatette táskájába.

– Különböen érdemes odafigyelni, hogy a modern költészet a zeneiséggel nem sokat törődik, ma már senki sem ír dalt, csupán a fűzfapoéták, inkább a képszerűség a cél, a modern képzőművészeti vívmányok felhasználása. Alig figyeltem a jóindulatú figyelmeztetésre. Éntőlem beszélhetett volna akár Lautréamont-ról is, az álgrófról, aki csak látszólag járt a bibliai szerzők nyomdokain. Álságnak és divatos hóbortnak tartottam az egészet, mely stílusterrorral társul. A próza, sőt az értekező próza erényeit versben, a vers sajátos leleményeit viszont prózában csillogtatni, micsoda badarság! K. talán megérezett valamit ezekből a gondolatokból, mert nem ment el azonnal. Időközben C., a művelődési rovat szerkesztője visszajött valahonnan, íróasztala körül így hárman lettünk. C. mindig játékos kedvű volt, most sem lepett meg, hogy fésűjével azt próbálgatta, milyen messziről vonzza magához a papírszeletkéket. Egyszer csak ingerülten kifakadt.

– Ha ez így folytatódik tovább, húsz év múlva itt nem lesz magyar nyelvű sajtó! – Elképedtem.

– Már miért ne lenne, ilyen színvonallal?

– A lap példányszáma fokozatosan csökken. – Mínta C. Kosztolányi kései naplójának egy töredékét visszhangozta volna némiképp módosítva: „Húsz év múlva itt nincs magyar!” (Ludasi látogatás – Emlék – 1930. I. 13.) Elszántam magam én is egy kis játékra: könyvet helyeztem a fésű és a papírszeletkék közé.

– Tessék most vonzani! Az nyilvánvaló, hogyha nincs ilyen közbehelyezés, mert megakadályozzák, a vonzás megteszi a magáét. A többség

a maga fajsúlyánál fogva megállíthatatlanul magához rántja a kisebbséget, bármiféle politikát hirdessen is. – K. fölkapta a fejét.

– Ha ez így van, tenni kell valamit ellene. Szólni kell, írni, cselekedni, amit csak lehet. – Ilyen hevült állapotban még sohasem láttam. Hangján érződött, hogy őszintén beszél. C. is rábólintott, de kedvetlen maradt, és a fésűt eltette, a papírszeletkéket pedig belesöpörte a papírkosárba. Íróasztala így tiszta lett, és rá lehetett ülni. Ő volt a legjátékosabb kedvű újságíró a szerkesztőségben. Hát, hát, mondta a legkényesebb témáról is, így fejezve ki véleményét. Harminc év körüli pocakos legényember, de íngallérján semmi gyűrődés. Állítólag ha gyűrödni kezdett, eldobta az egész inget mindenestül, és helyette újat vásárolt. Megtehetette. Egy délután föl akartam menni az épület tetejére levegőzni, amikor a még beépítetlen felső szinten a keresztben álló gerendák között C.-t elmélyült hegedülésben találtam. Előtte kottaállvány. Olyan önfeledten, fáradhatatlanul játszott, hogy engem észre sem vett. Mihelyt megállt a vonóval, a kottát leemeltem az állványról, és fordítva helyeztem vissza. C. nem szólt, csak csodálkozva nézett a semmibe. Azt hittem, érti a tréfát.

– Paganini?

Megrázta a fejét. Jónak láttam megmagyarázni a dolgot.

– Mert Paganini állítólag így is tudott játszani. – C.-n nem látszott, hogy méltányolná elismerésem játékán, melynek művészi fokával tisztában lehetett. Vagy nem fogta föl az összehasonlítás valódi szándékát? Tény, hogy nagy zenebarát volt, és a középkori polihistorok fajtájából való. Nem csoda, hogy E., a lektor az ő kéziratát nem nézte át, mert nem volt rá szükség.

Másnap E. szokatlanul elégedetten kelt föl asztalától, és odament C.-hez. Ezt sem tette meg akárkivel.

– Ráérsz ma este? A lányom szeretne egy kis kamarazenélést. – A lány azonban ugyancsak csitri lehetett még, mert C. ugyan szemlátomást küszködve önmagával, de elodázta a választ.

Nők csupán négyen dolgoztak a szerkesztőségben, s közülük is az egyik, akinek a komolyságát és szótlanságát csak egyetemi végzettsége indokolta, még próbaideje lejárta előtt eltávozott. A másik, a főszerkesztő-helyettes felesége házvezetónői hajlamait és tudását kamatoztatta cikkeiben. Túl a harmincon hajadonként és bírósági tudósítóként jól érezte magát a harmadik. Végül a legfiatalabb, aki kerekded, babaarcú lány volt, és csak középszkolai végzettségű, mégis meglepő biztonságossággal közlekedett az íróasztalok között, mintha E. E. Kisch nyomdokain járt volna. Önérzetét csak fokozhatta az égő cigaretta, mely szája sar-

kából hanyagul és ferdén csüngött alá, mint a mindig telt ház előtt pergetett vadnyugati filmek hőseinek. A belpolitikai szerkesztő férfitársaságban kis k-nak nevezte, miközben somolygott hozzá rőt bajusza alatt.

C. előtt a szerkesztőségben kétségtelenül E.-nek volt a legnagyobb tekintélye, bár őt sem kímélte meg versfaragó képességének fitogtatásától. Ugyanis E. jelenlétében, akiről köztudott, hogy a makaróni nyelv ádáz ellensége, tünetően elszavalta legújabb makaróni művét. A humoros hatást még csak fokozta, hogy a rímelő szavak „nemzetisége” sorra eltért egymástól. Ezen E. is mosolygott. Ilyen ideges embert még nem láttam. Mintha állandóan ideg feszültségben élt volna. Szinte reszketett a keze, ahogy görcsösen szorongatta hosszú, csontos ujjai közt platinahegyű töltőtollát, miközben vonalakat húzott a javításra szoruló kézirat szavai alá, fölé, megszámozva némelyiket, áthúzással, betoldással éktelenítve el a „formás” kéziratot. A szórend, a kiemelés, a szabatosság, azaz a pontosság volt a vesszőparipája. Mintha lehetne egyáltalán pontosan fogalmazni! Hiszen amiről azt hisszük, hogy pontos, arról hamarosan kiderül: becsaptak bennünket, mint zugárus a mérleggel; látszat, trükk volt az egész. Valóságos dühroham fogta el, ha egy mondatot, mely hosszabbra sikeredett a kelleténél, zavarosnak talált. Előfordult, hogy ilyenkor lecsapta töltőtollát, szemüvegét, és kifújtatott a teremből lecsillapodni. C. kézzelével megállított, amikor látta, hogy fanyalogva hagyom ott a lektori színhelyet.

– E. szigorú, de érti a dolgát. Egy régóta várt nyelvtankönyv kéziratát háromszor átdolgoztatta a szerzővel, aki pedig nagynevű tanár.

– Babonáság, hogy egy gondolatot csak egyféleképpen lehet kifejezni, bár igaz, hogyha némely mondaton kicsit is változtatunk, módosul a jelentése. De ebből még nem következik, hogy megmervévsük, gyötrelmes szókereséssé tegyük a fogalmazást.

– E. Oxfordban végzett, és jól tud angolul. – Dühös lettem.

– A magyar nyelv nem angol, A kettőnek vajmi csekély köze van egymáshoz. – Hát, hát, mondta C., és tekintete elmélázott az izzó fénycsöveken. E.-t nemcsak a hibás kéziratok idegesíthették, hanem az is, hogy íróasztalától nem messze nyílt egy ajtó, ahonnan a nyomdagépek zaját lehetett hallani. E.-t nehéz múltjának emlékei sem hagyhatták nyugton, ugyanis a Tájékoztató Iroda határozatát követő tisztogatáskor letartóztatták mint főszerkesztőt, és politikai elítéltként éveket ült börtönben. De az egyenes tartású, szikár testben még mindig nagy lelki erő rejlett. Szellemes nyelvápoló cikkeket írt, színes útleírása szépírói képességről tanúskodott.

Egyre szívesebben tartózkodtam a szerkesztőségen kívül; a klubban, mely mindig forgalmas volt, mégis a ház legnyugodalmasabb helye, a Matica srpska otthonos levegőjű olvasótermében, a város mindig zsi-bongó, eleven utcáin, úton vagy egyebütt. Egy ilyen úton akadtam össze N.-nel a zsúfolásig megtelt gyorsvonat egyik fülkéjének előterében. Élcelődni akartam az irodalmi folyóirat szerkesztőjén, aki a modern írói eszközöknek szinte megszállott híve lett, de N. ódzkodott a nyílt véleménynyilvánítástól, bár érezte, hogy kedvére való az élcelődés.

– Mikor lépsz be a pártba?

– Talán úgy értetted, hogy mikor vesznek föl?

– No mikor?

– Sohasem. – Nem akart hinni a fülének. Magyarázkodnom kellett.

– A helybeli párttitkár hívott egyszer, de kitérő választ adtam a szüleimre hivatkozva, hogy ők nem szeretnék. – N. megszorította a karomat.

– Te, ezt el ne mondd másnak! – Fekete sziklaként magasodott előttem, janicsárbajusza még balkánibbá tette elszánt arcvonásait. Író csak az lehet, aki ritkán elégedett önmagával, s akinek nem közömbös a másik ember sorsa. N. író volt, és publicisztikai írásai meg riportjai révén biztosnak látszott helye a lapnál. De mindig volt valami homály körülötte, valami zavaró ellentmondás, mely írásain is érezte hatását. Nagy erőfeszítéssel járhatott a szájba rágott szavaktól naponként eljutni a képzelet szárnyalásáig. A zurnaliszta ugyanis nehéz, földhözragadt ember, aki legfőljebb ha fára kapaszkodhat föl, míg az író könnyű tollú, mert szabad madárnak született.

– Neked továbbra is a magyar parasztsággal kellene foglalkoznod. Mi történt azokkal, akik beköltöztek a városba? Más ezt úgysem tudná megírni, csak aki közülük való és őstehetség. – Valósággal fölszisszent, fölhorkant erre, és fenyegetően föl vonta szemöldökét.

– Én bunyevác vagyok, bunyevác származású! – Mi ez, agent provocateur-félének néz? De elképedésem csak pillanatokig tartott.

– Jó. Akkor bunyevác őstehetség. Egyre megy. Csak akkor miért írsz magyarul? – Erre a logikusnak tetsző kérdésre nem válaszolt. Nem említett világirodalmi példákat a maga igazolására, pedig megtehetette volna. Abban az egységesítő korszakban a nemzetiesedésnek még a látszata is főbenjáró bűnnek számított, úgyhogy valóságos mumusként kísértett a szellem emberei körül. Nem csoda, hogy N. így reagált a valójában dicséretnek szánt ártatlan megjegyzésre. De az sem lehetetlen, hogy az őstehetség minősítés sem volt ínyére, jelzőjével együtt pedig végképp kihozta a sodrából. Később még találkoztunk egyszer, de fejét

elfordította, mintha nem vett volna észre, és kitartóan másfelé nézett. Fogtam a jelzést. Családos ember.

Egy másik emlékezetes találkozásra a Duna utcában került sor. A szerkesztőségbe igyekeztem, B. pedig onnan jöhetett el. Jó színben volt, mint mindig, és jó kedélyű. Előreugró hegyes orra mélyen érző emberről, kivételes szellemi képességről és művészi hajlamról vallott. Mint az apró termetűek általában, heves vérmezsékletét nehezen tudta fékezni. Egy-két megnyilvánulása pedig arra utalt, hogy az irányító, útmutató szereptől sem idegenkedik.

– Aztán tegye rendbe azt az újságot, hogy jobb cikkeket olvashassunk.
– Elképedtem ekkora tájékozatlanságon. B. nem tudja, hogy ez a lap a világ legszínvonalasabb magyar nyelvű sajtótermékének a hírében áll, meg hogy valójában milyen egy újdondász státusa? Egy szál parittyás Dávid és csupa Góliátok! Nevetséges. Vagy csak kedélyes ugratás, tréfa az egész, mely mindenkor elsüthető a fiatalok rovására? Viszonoztam a kedélyes mosolygást.

Szabadka, a diákváros, a gimnázium! Azt, hogy életem során a különféle sorscsapások nem taglóztak le, valószínűleg a szabadkai diákéveim akklimatizáló hatásának köszönhetem, meg a könyvtárnak meg Z.-nek, aki a városi könyvtár alkalmazottja volt és a könyvkölcsönző diákok nagy barátja. Elvárta, hogy tegezzék. Sinkás versei közül átadott néhányat, hogy véleményt mondjak róluk. Képes volt örülni egy diák elismerő szavainak. Poros, piszkos bakancs éktelenkedett a lábán, arca fakó, majdnem zöldes, de csupa segítőkészség az egész ember. Tudtam tehát, hogy nem Krőzusról van szó, most mégis döbbenetes volt, ahogy ott álldogált a helyi hetilap szerkesztőségi épülete előtt: vászonsapka a fején, elnyűtt felöltőjében, elárvult állapotban. Kötettel a háta mögött!

– Szép tárcád jelent meg a lapban, igazi költői szöveg. Az, amit te művelsz, irodalom a javából, nem újságírás. – Arcán, mely még fakóbbnak látszott, mint azelőtt, most nem mutatkozott semmi öröm. Elpanaszolta, hogy éppen az a baj. A szerkesztő véleménye szerint az átlagolvasó így nem képes megérteni.

– Nofene. Akkor írd egyszerűbben. – Hangja elbicsaklott.

– Csak így tudok. Nem szólnál egy-két szót az érdekemben . . . tárcáimat tekintsék úgy, mint a többi cikket . . . naponta tudnék írni . . .

– Jó, majd szólok. – Akkor tudtam meg, hogy állásából elbocsátották, mert nincs megfelelő képesítése.

– Ez nem lehet igaz! Költő, aki nem ért az irodalomhoz, a könyvekhez, akinek nincs képesítése könyvtárosi állásra, mely valójában pincéri

kiszolgálásból áll? De vállalati igazgató lehet valaki négy elemivel, csonka középiskolai végzettségű: egyetemi tanár és miniszter a tanítóból! – Őszinte fölháborodásom alig enyhített valamit Z. keserűségén. A baj nagyobb volt, mint gondoltam. Elmondta ugyanis, hogy állandó megfigyelés alatt áll, és bizonyos napokon jelentkeznie kell a rendőrségen. Nem volt nehéz elképzelni, ahogy a rendőrségtől fölhívják telefonon az illetékest, az illetékes a döntéshozót, és Z. megkapja a magáét, azaz nem kap semmit. És kész. Verseit azért még közölhetik itt-ott, kötete is megjelenhet, de ez már mind csak szalmaszál a fuldoklónak. Majd csak elhúzza valameddig a tiszteletdíjából. No persze. Miért nem vigyázott magára, ha már fecskeapa lett a nagycsaládos ember, a leghumánusabb szocialista rendszer proletárköltője. Vagy nem is proletár?

– A jó újságíró nemcsak szemfüles, hanem csupa szem, csupa fül; nekimegy fejvel a falnak, de előbb bukósisakot húz a fejére, és mindig talpra esik. Elnézést érdemel, amiért nincsenek aggályai cikke miatt, melyben a riportalany csak megszemélyesített tárgy; és méltányolni kell, hogy állóképessége vetekszik az élsportolóéval. Az újságírás ugyanis állandó készenléti állapot, mint a frontszolgálat: nem csoda, hogy olyan sok újságíró idő előtt kidől a sorból.

Olajozottan működött a gépezet, a főszerkesztő tartotta régi formáját, bár gyomorsavtúltengésben szenvedett. Jó hátszéllel ügyesen tudott lavírozni a nagypolitika és a napi politika, a látszat és a valóság között. Mint vérbeli játékos, úgy tudta kevergetni a paklit, hogy egy-egy ütőképes lap hozzá kerüljön, és kártyáiba nem engedett betekintést. Nagyvonalú vezércikkei a profi újságírót dicsérték, aki nem dől be akármilyen provinciális áramlatnak. Demokrata érzelmeit nem rejtette véka alá, fennkölt, olykor modoros stílusa mégis azt sugallta, hogy finoman, de egyértelműen elhatárolódik a népszerűségtől. Sok mindent rá lehetett volna tehát fogni, mint mindenkire, csak a naivságot nem, mert tudván tudta, hogy az élet egy pillanatra sem állhat meg.

Szóltam Z. érdekében, noha az eredmény aligha volt kétséges. Abban a légkörben egyre inkább úgy éreztem, hogy még azt is elfelejtem, amit addig tudtam. Ez volt az ún. irodalmi pangás, az átmenet időszaka. Az új irodalom leendő képviselői, akik hamarosan hathatós támogatást élvezhetnek majd, még gyerekcipőben jártak, de egy-kettő közülük már megmutatta oroszlánkörmeit mind novellában, melynek példázata jelzésértékű volt, mind szokatlan hangszerelésű, újszerű versben.

Úgy látszik, minden évben lennie kell hajnali ködnek, tavaszi fagnak, hogy a kert buzgalma némiképp alábbhagyjon, mint akkor is. A park

azonban, mely a szerkesztőséget a városközponttal összekötő zegzugos útvonal közepe táján zöldellt, egészen kizöldült díszbokraival és hatalmas fáival, s a mindig friss vizű tavon hattyúk eveztek méltóságteljesen, és francia turisták csodálkoztak, kenyérdarabokat dobálva a partról a fickándozó halak felé.

Míntha valahol összebeszéltek volna, C. is, az irodalmi folyóirat szerkesztője is eléem rakott egy egész halom kéziratot: nézzem, olvassam, mennyi jó vers van köztük, mely mind nyomtatásra vár. Mégis – kárpótlásul az önbizalmamat ért sérelemért – konokul írtam tovább a magam ilyen-olyan verseit, jóllehet ez már csak utóvédharc volt veszített csata után. Föl-föltámadt és élt bennem a dac, hogy majd én megmutatom. Persze nem mutathattam meg semmit, legföljebb a hátamat.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VAJDASÁGI MAGYAR LÉTREGÉNY KÉRDÉSEI*

B O R I I M R E

Bizonyára vonzóbb lenne, és a feladat megoldása is könnyebb, ha régiókn, Közép-Európa irodalmi produkciójából a nevesebb irodalmak bizalomgerjesztőbb regényírói vállalkozásai közül választanék témát. Gondoltam is egy ilyen lehetőségre, hiszen a magyar regényirodalom mellett kezem ügyében volt és van például a szerb és horvát regényirodalom megfigyelni érdemes alkotásainak többsége – az a „bélyeges sereg” végeredményben, amelyen a bélyeg a közép-kelet-európai szellemi-ortográfiai ittlét, az az egyszerű tény, hogy a történelmi-társadalmi nyomorúság ilyen vagy olyan „nemzeti” változatában látjuk a kést az emberek nyakán. Ám közben arra gondoltam, hogy e tekintélyes tudósi gyülekezet szeme elé olyan szegmentumát rajzolom a regénykérdésnek az önmeghatározás szempontjából, amely fehér foltja ismereteinknek, a magam ismereteinek is teszem hozzá, és írtam jelentkezési levelemben a „vajdasági magyar létregény kérdései” címet. S nyomban meghökkenéssel kérdeztem magamtól; hát léteznek vajdasági magyar létregények? Majd feleltem is: nem léteznek, és éppen ezért kell beszélnünk erről a kérdésről is!

Nem léteznek, mert nem tudok egyetlen olyan vajdasági magyar regényt felmutatni, amelyben mint tükörben, az ember megláthatná magát – nem parciálisan, hanem létének totalitásában, valahogy olyan módon, ahogyan a spanyolok a Don Quijote lapjain teljes önmagukat szemléltetik és ismerhetik meg. Nincs tehát vajdasági magyar teljes mozaikkép, de vannak mozaikkockák, amelyeknek ha megtaláljuk helyüket az irodalomtörténeti „élettérben”, már megszületésükkel, elkészültségükkel a be nem fejezettség, ki nem teljesedetttség példáival sorolhatók a közép-európai regényvilág sajátos esetei közé – a maguk páratlanságával, hiszen az egyetlen magyar irodalom gazdag tartományait sorra véve sem találjuk igazán rokonait. A létezés kifejezéseinek, regénybeli megfogalmazásainak változatai, meggyőződésem szerint, megfíród-

* Elhangzott Szegeden A regény mint régiókn népeinek kulturális önmeghatározása című tanácskozáson

tak már, s mi több, lehetővé vált valamiféle tipizálásuk is. És ahogyan a létregény kategóriája csak a műhelymunka kategóriája, a csoportosítás sem tart igényt arra, hogy véglegesnek, megfellebbezhetetlennek, vitathatatlanak tartsa is valaki. Az azonban bizonyos, hogy a létezésről vallott írói felfogás a fő befolyásolója az írói munka általános vonatkozásain túl a regény karakterének is, noha ezt a felfogást kevesen és ritkán fogalmazták meg tételesen. És ami szól erről, az is vers, Brasnyó Istváné, *Óda a regényhez* címmel 1985-ben. Hogy hogyan ír a minket most közelebből érdeklő kérdésekről, íme pár sora:

*Ó szent hazám Bácska
ahol mindegyik regény ócska
sok-sok író alig-alig betűvető
sok a férc és benne van a tű*

*én az emberi méltóságot akartam megvédeni
egyáltalán mindenfajta emberi méltóságot
és tudtam hogy ez nem libikóka
nem azon múlik hogy mit harangoznak be az újságokban
ugyanis más helyeken folyik itt
fogcsikorgatva a küzdelem az ábrándokért . . .
próbáltam felmérni, hogyan állnak a dolgok . . .*

Éppenséggel nem sok, ha eligazodni akarunk a közép-európai regény problémáinak eme egészen tenyérnyi s közelről sem kies tartománya szövegbozótjában, mert ironikusan kissé „Tündérlaknak” is csak egyszer nevezte egy lelkes híve, még a múlt század végén – Papp Dániel.

Csoportosítani azonban ezeket a vajdasági magyar regényeket mindezek ellenére kísérletként érdemesnek tetszik, még akkor is, ha kategóriáink, úgy néznek ki, igencsak tetszőlegeseek, de jelezni szeretném, mégsem csupán csak erre a kivételes értékeletre készültek, és nemcsak itt használhatók. Egy ilyenfajta vizsgálatnak az ósmoccanása ez, csak éppen érveket kell gyűjteni, a bizonyítékok egész táráat kell felmutatni, hogy el is higgyék, amit most elmondani akarok. Nem minden jugoszláviai magyar regény sorolható be egy ilyen rendszerezésbe, csak azok, amelyeknek külön is sajátos jegyük van – akár formai sajátágaikkal tűnnek ki, akár az életről közöltek teszik figyelmet keltőkké, egyáltalán a különbözőségük jogosít fel bennünket arra, hogy itt említsük.

Akár régióknak, akár az önmeghatározás kérdései felől közelítjük is a vajdasági magyar regényprodukciónak, említünk kell

- a „puszta ország” témájára frott kisregényeket
- a bohócról és rokonairól szólókat
- a garabonciásokról beszélőket
- a művészregényeket
- a csonka családregényeket.

Általánosságban pedig a definiálatlanság, a bizonytalanság, a pusztaság, a degradáltság és a névtelenség ismérveit kínálom fel, kissé abban a hitben is, hogy a közép-kelet-európaiság ezekben az ismérvekben csapódott le, és ezek jelennek meg, amikor az ember élet- és világhelyzetéről az író beszélni kezd, és az az író jugoszláviai magyar!

A „puszta ország” témájára írott regényeknek mintegy prototípusa Brasnyó István *Vissza* című kisregénye, amelynek néhány részlete előbb a *Híd*ban, teljes egészében pedig 1976-ban *Tükrös Madonna* című kötetében jelent meg. Történelmi regény, ha úgy tetszik, hiszen a XVII. század második felében játszódik, amikor Thököly Imre feleségül vette Zrínyi Ilonát, és a császár követe a török fővárosból Bécsbe utazik, és éppen Bácskán, ezen a „senki földje országán” vezet útja. De nem előre, mint hihető lenne, hanem körben halad, mert nincs a szemnek támaszpontja, és a geográfiai ismeret is hiányzik. Az ember egyenes útja, „haladása” csak illúzió, mert nem veszi észre, hogy kört jár be, hogy valójában egy helyben áll, a „senki földjén”, egyfajta időtlenségben, mert nem értelmi az időérzék, hanem hangulati, és a regény egésze is sorhangulatokból épült fel. A folyónak nincs partja, tehát „nincs hova átmenni” sem; nincs irány, nem lehet segítségért kiáltani, akkorák a messzeségek; „a falvak úsznak a füstben”, „lassan elfeketül körben a világ”. A létkérdés is megfogalmazódik tehát: „Az utakon egy nyom sincs, miféle ország legyen most ennek a neve, ha népét megtartani nem tudta?” Az évszakok uralma alatt él ez a „puszta ország”: a láthatár peremén tél van, ködök gomolyognak, azután mindent elnyel a hó, megfagyaszt a hideg, jeges eső, tavasz idején a „paraszrok nagy halakat főznek kocsonyásra a cserépfazekakban”, és minden fuldoklik a sárban. Azután a jelkép: „Fenn madarak keringenek, szűk körökben, félő, hogy az embert is megtámadják. Talán itt gyűlik össze minden keserűség a világon, talán ezen a mocskos mocsáron folyik le a földről, s mire az ember magányosan végiglábol rajta, alighanem megsejti, milyen a pokol.” S talán célzatosságát is érinthetjük: „Utolérni az időt, amelyből kihullottunk.”

Ezt a sors-, s ha akarjuk: lételeményt fogalmazza Apró István két kisregényében is, a *Járhatalan út* és a *Küldetés* címűben. A *Járhatalan út* címűben egy Ferenc-rendi szerzetes 1533-ban menekül el szülőföldjéről, és 33 évvel később érkezik vissza az akkor már „puszta országba”. A lét egy szinte elátkozott szigete az elvadult világban az elvadult település, s akik ott maradtak, feledni látszanak mindent, újra kell tanulniuk az élet elemi igényeinek kielégítési ismereteit. De ismét megjelenik a török, ismét felperzseli a falut, ismét lemészárolja a népet. A ferences szerzetesnek pedig az „embertelen küszködésük hiábavalóságán kívül már csak az önpusztító düh jutott el tudatáig, és botját vadul lóbázva, elkeseredett üvöltéssel rontott neki az első lovasnak, aki megjelent a parton”. A történelmi tapasztalat itt is egyértelmű: „A világban semmi sem változik, mindig ugyanazok a kérges sorok ismétlődnek.” S nem létregény-e az, amely a XVIII. századi békekétség-szerző követet ábrázolja, amikor ugyanazon a „puszta földön” megy át, amelyiknek képét Brasnyó István

regényében is láttuk. Apró István Bácskát a „pokol földi tartományaként” interpretálja, hőseiben pedig az „üveges szemű”, rongyos, kormos megszállottként láttatja, „filozófiája” a Brasnyó Istvánéval rokon: „A világban semmi sem változik – gondolja a hős – mindig ugyanazok a kérges sorsok ismétlődnek.” Nem is lehet szabályos regényformákat teremteni, amikor a nemlétnék eszeiről a helyi változatairól beszélt az író. Formátlan, csonka, töredékes, a *Vissza* című pedig egyenesen medalionformát mutat, egy bezárult, önmagába visszatérő vonalat formáz. Brasnyó István egy másik regényében ezt a kérdést úgy fogalmazta meg, hogy a „dolgok (s az emberek – mondanám én) az apokaliptiszis tágas térségeire települnek”!

Tulajdonképpen ennyi az, amit eredetileg el akartam mondani, de hogy teljesebbé tegyem a létregényről alkotható képét, még néhány regényosztályt említtek meg, amelyek, véleményem szerint, szorosan kapcsolódnak a „puszta ország” típusú regényekhez. Ezek között a kópéregények is a csonka élet valóságát példázzák a szememben. A regénysor elején Majtényi Mihálynak Bige Jóskáról szóló két regénye, a *Garabonciás* (1952) és a *Bige Jóska házassága* (1955) áll, többé-kevésbé még a szabványos műfaji ismérvekkel, de Végel László az *Egy makró emlékiratai* (1967) című regényében gyökeresen szakít a formai örökséggel – az immoralizmust emelve az erkölcsiség normájává, a közhelyszerűséget pedig mindent áthatóvá téve. Emlékeztetőül: Weöres Sándor ennek a regénynek minősítette mondatait „döglött mondatoknak”! Ez a regénytörékvés élt tovább Balázs Attila *Cuniculus* (1979) és Bognár Antal *Esélyek könyve* (1983) című regényében, amely éppen mostani szempontunkból bír érdekléssel, ugyanis kezdetben a hősnek még neve sincs, csak P. J. a személyre utaló jel. Ő az, aki a „téli szünetben nyugdíjas nagynénje kültelki házában . . . kevéssé tisztázott körülmények között életét vesztette”. Közben az egész világ ott van a regényben: Ausztrália és Amerika is. Reinkarnációja, Pál Joci előbb Magyarországon és Ausztriában a csencselők világában mozog, azután Németországban jugoszláv vendégmunkások között él, ilyen módon „alternatív életvariációk” látványában gyönyörködhetünk. Kiteszik talán, hogy itt is a problematikus személyiség kérdése a döntő!

Nem ilyenek-e a művészregények is? Ezek előtt is szokványos mű járt, Herceg János *Anna búcsúja* című regénye 1955-ben, de 1959-ben Herceg János már megírja *Ég és föld* című regényét. Önletrajzi elemekkel átszőtt regény ez, Gerard-nak, a bohócnak a története. Az író nemcsak egy tragikus művészsorsot festett meg, mert ahogyan hősnőjének, Annának, a bohócnak sincs helye a vajdasági világban: nem is viszi sokra, mert csökkentett létében egy kis, száználmas vidéki trupp bohóca csupán, a regény maga pedig a jugoszláviai magyar irodalom szatirikus képe is. Domonkos István regénye, *A kitömött madár* (1969) is művészregény, és szól arról, hogy a hős, egy burkából kitörni nem tudó művészlélek válságok között vergődik egy tengerparti szállodában, és emlékezése haza, a Vajdaságba vezető útján halad. A harmadik fontos művészregény Juhász Erzsébeté, s címe *Műkedvelők*. Senteleky Kornélról írta regényét, s nyilván nem

véletlenül közelít Brasnyó István már említett „történelmi” regényéhez. Juhász Erzsébet is a „honi táj csempeségét” emlegeti, és írja: „Néhány évvel később ugyanazon az úton, csak a Márton-hegyi szanatórium felé haladva, azon tűnődött nagyapánk, hogy micsoda olthatatlan szomj kínozza éveken át, hogy minél messzebbre utazzon innen, észre sem véve sokáig, hogy talán nincs is még egy olyan tenyérnyi szűk hely, ahol a távolságok oly beláthatatlanok volnának, mint itt, az Ákácok alatt; fél napot vesz igénybe, míg az ember Szabadkáról eljut Zomborba, Becskerekre Ószivácra, nem beszélve arról a jóval göröngyösebb, akár csillagtávolságnyra is mondható útról lélektől lélekig.”

Tudjuk mindezekhez még a csonka, szervezetlennek tűnő családregegyeket, mint amilyen Brasnyó István *Familia* (1979) vagy Balázs Attila *Szemelvények Féderez Manó emlékirataiból* (1986) című könyve, hogy kitessék, a lét kérdésének vizsgálata, az önmeghatározás a regénytartalmakban és -formákban megtörtént, pontosabban megtörténőben van. A végkicsengések pedig tragikusak, sok örömet nem ígérők ebben a régióban, amelyben élünk, léteznünk kell!

Ennyit az irodalomról!

Az „életről” pedig íme egy dokumentum, a *Magyar Nők Lapja* egyik őszi számából egy levél részlete: „A Monarchia éveiben Adán éltek anyai nagyszüleim, éppen Rákosi Mátyásék szomszédságában laktak, az ő szülei utcai bazarárosok voltak. Öt gyerekük volt, három szép lányuk, két fiuk. Nagyapám, Kőteles József főpályafelügyező nagy népszerűségnek örvendett, sokan ismerték jó szívről, emberszeretetről. A lányai nemcsak csinosak voltak, de vidám természetűek, és csodálatosan kézimunkáztak.

Rózsika, Mancika és Reginka 1914. október 15-én álltak a fényképész elé, ez volt tán az utolsó közös, felhőtlen fotográfiájuk.

Rózsi sohasem ment férjhez, mert nem adták ahhoz, akit szeretett. Otthon maradt, ő lett szülei támasza.

Manci egy horvát tisztviselő felesége lett, Banja Lukára költözött, de hamarosan visszatért a szülői házba, mert férjét jobban érdekelték a színésznők és a kártya, mint a családi fészek.

Regina is hiába várta kis gárdahadnagyát a háborúból, soha nem tért vissza. De sokszor hallottam édesanyámat énekelni: Ágyó kis gárdahadnagyom, ágyó! . . . Aztán megismerkedett Molnár István postatisztviselővel, összeházasodtak, így születtem én.”

EGY TÉVES SZÍNHÁZTÖRTÉNETI ADAT NYOMÁBAN

K Á I C H K A T A L I N

Amikor az 1987-ben Kabos Gyuláról megjelent kiadványt kézhez kaptuk, kíváncsian lapozgattuk a pályakezdő színészlőről szóló oldalakat, lévén hogy vidékünk színháztörténeti adatai után kutatva már tudtuk: nemcsak Szabadka, de jóval előtte Nagybecskerek és Zombor színházkedvelő közönsége is tanúja lehetett az 1910-es évek második felében a nagy magyar komikus első színpadi sikereinek. Sőt, az ifj. Polgár Károly által jól szervezett vidéki társulattal 1908 nyarán Belgrádba is eljutott Kabos. Czenner Mihály tanulmánya szerint az ötnapos vendégszereplés kezdete 1908. július 5-e volt. A szerző felsorolta az előadott operetteket is. Ezek szerint a *Boccaccio*, *A denevér*, a *Varázskeringő*, a *Casanova* és *A szultán* volt műsoron, délutáni előadásként pedig a *Katalin*.

A könyvben említett adatok hitelességének megkérdőjelezésére akkor került sor, amikor a nagybecskereki *Torontál* színháztörténeti adatainak kicédulázásával bbelődtem, ugyanis 1908. július 8-án a 154. számban egy nagyobb lélegzetű hír látott napvilágot, melyben arról tájékoztatták Polgár Károly társulatának helybeli közönségét, hogy a Délvidéki Színikerület közkedvelt igazgatója nyolcvantagú színészgárdájával és saját zenekarral nagy dicsőséget szerzett a magyar színeszetnek Belgrádban. E hír szerint a vendégszereplés kezdete 1908. július 2-a volt, és a műsorterv alapján a következő operettek előadását látták elő: *Boccaccio*, *Varázskeringő*, *Denevér*, *Katalin*, *Sogun*, *Víg özvegy*, *Casanova*, *Cigánybáró*, *Szép Galathea* és *Mikádó*, de a *Parasztbecsület* és a *Trubadúr* operák is a felsoroltak között szerepeltek. A hírközlő azt is tudni vélte, hogy a cikk megjelenésének napjáig hat előadást tapsolt meg a Kollaratz nézőterén lelkes ovációval a belgrádi előkelő közönség a diplomáciai testület és a katonai tisztikar jeles képviselőivel egyetemben. A magyar színészeknek az előadások után is bőven kijutott az ünneplésből. Az előadások megismétlésére vonatkozó kérelmekről is tájékoztatott a referens, és nem kis büszkeséggel állította: Péter király is megjelenik majd az előadások egyikén.

A belgrádi közönség kedvencévé lett színészek felsorolása sem maradt ki a hírből. Kapossy Józsat, Peterdy Etelt, Csanádi Irmát, Gózon Gyulát, Soly-mossyt, Gáthit, sőt Kabos Gyulát, valamint Kovács karmestert említette a hírközlő külön kihangsúlyozva Polgár Károly rendkívül nagy sikerét, aki a *Denevérben* Frankot alakította.

A téves adat kiigazítását a becskerekai magyar nyelvű színjátszás történetének megírásakor vettük tervbe, ami meg is történt, a könyv megjelenése azonban az ismert körülmények miatt eltolódott. Időközben két újabb, forrásértékű adatra bukkantunk. A *Színészek Lapjának* 1908. évi 22. számában tették közzé annak a szeptember 1-jén megtartott ülésnek a jegyzőkönyvét, melyet az Országos Színész Egyesület központi igazgatótanácsa tartott, s amely egy jelentős színházművészeti eseményt rögzített, nevezetesen ifj. Polgár Károly társulatának belgrádi vendégszereplését.

„Polgár Károly – olvashatjuk többek között – derék társulatával, teljes zenekarával Belgrádban vendégszerepelt és fényes diadalt aratott F. év július 2–7-éig mindenkor zsúfolt ház előtt előadták [a] *Boccaccio*, *Varázskeringő*, *Casanova*, *Denevér*, *Katalin* és *Szultán* operetteket a szerb sajtó és a nagy közönség lelkesültsége mellett.

Megemlítsére méltó az a kedvesség és figyelem, amit különösen Nusics (a szerb hírlapok elnöke) gyakorolt színészeinkkel szemben. Az intelligencia úgyszólván leste az alkalmat, hogy a színészek társaságába kerülhessen. Ami pedig a szerb színészetet illeti, úgy bántak a magyar színtársulat tagjaival, mintha azok testvéreik lettek volna s úgy ők, mint a magyar társulat tagjai magyar nemzeti és szerb színekből összeállított kokárdákat viseltek, a társulatot pedig búcsúzaskor a hajóállomásnál az összegyűlt óriási nagy közönség »Zsivió Magyarzska« kiáltásokkal búcsúztatta el.”

A magyar kultúra terjesztése szempontjából az esemény példamutató jellegét is kihangsúlyozta a jegyzőkönyv, külön megjegyezvén hogy „a művészet és a kultúra simítja el az idegen népek között az ellentéteket”.

Ami a vendégszereplés kezdetét és tartamát (de nem tartalmát is) illeti, két azonos korabeli adat állt tehát rendelkezésünkre, s úgy véltük, ezzel végleg eldőlt: Czenner Mihály tévedett, amikor 1908. július 2-a helyett 5-ét említette. További kutatásra a műsorrend körüli különbözőségek ösztökéltek. Megoldással, evidens, hogy a napisajtó kecsgetetett, ezért a *Politika* vonatkozó számaait igyekeztünk felkutatni. Nagy volt a meglepetés, amikor 1908. július 1. és 15. között, a színházi eseményekre vonatkozó hírek között, e mindenképpen jelentősnek nevezett esetről egy betű sem jelent meg. Miután a *Torontál* július 8-i száma arról számolt be, hogy a vendégszereplés már folyamatban van, a tovább keresést júniusban folytattuk, és ekkor derült ki, hogy mindkét korabeli forrás (a *Torontál* és a Jegyzőkönyv) adatai tévesek voltak. Hogy mi okozhatta az elírást, nem tudtuk megfejteni, de ez most már kevésbé

volt lényeges: a *Politika* segítségével megállapíthatóvá vált a vendégszereplés kezdete és vége, valamint a műsorrend pontosítása.

A június 16-i számban arról olvashatunk, hogy Károlyi úr (értsd Polgár Károly), a magyar operatársulat igazgatója Belgrádban járt a 19-én kezdődő vendégszereplés előkészületeinek megtétele céljából. A következő hír már a *Varázskeringő* című operettre vonatkozott, melyet nagyszámú közönség előtt játszott a kiváló társulat, s melyben Peterdy Etelka aratta a legnagyobb sikert. A *Denevér* előadásában Kapossy Józsa mint Rosalinda ritka szép hangjával és kecses színpadi mozgásával lopta be magát a közönség szívébe, míg Csanádi Irma Orlovszkyként kellemesen csengő hangjával és pompás megjelenésével ugyancsak elragadtatta a jelenlévőket. A G. aláírású cikkfró az egész együtttest megdicsérte állítván, hogy „királyi színpadunkon ritkán találkoztunk hasonlóan jó társulattal”.

Június 22-ére két operett, a *Katalin* (délután) és a *Sogun* előadását hirdette a *Politika*. Ez utóbbit úgy harangozta be G. mint a kínai életből vett kellemes történetet, eredeti amerikai zenével.

A vendégszereplést június 23-án a „modern magyar operett”, a *Casanova* zárta, függetlenül attól, hogy a J. aláírású hírközlő arról számolt be, miszerint Károlyi úr (!) társulatának előadásai iránt nagy az érdeklődés, ezért az igazgató úgy döntött, két nappal meghosszabbítja a belgrádi tartózkodást, mikor is a *Víg özeveg*, majd pedig a *Cigánybáró* kerül bemutatásra. Hogy e terv kútba esett, bármilyen hihetetlenül is hangzik – lévén hogy operett-előadásokról volt szó – a szűk látókörű napi politika volt a ludas.

Mi is történt tulajdonképpen? Glavári Hanna és a montenegrói Daniló története, mely tüneményes, mindent felülmúló nemzetközi sikert mondhatott a magáénak, a szerb/montenegrói nemzeti önértet megsértése lehetőségének gyanúját keltette fel az azt árgus szemekkel őrzők körében, és annak ellenére, hogy ígéretet kaptak arra vonatkozóan, miszerint a színészek játékkukkal semmiben sem fogják neveltség tárgyává tenni a montenegróiakat, mégis az aggályoskodók véleménye lett a döntő, Polgár Károly pedig elállt mind a két előadástól, és június 24-én a társulat elhagyta a szerb fővárost.

Végezetül tehát a következő tényeket állapíthatjuk meg ifj. Polgár Károly társulatának belgrádi vendégszereplésével kapcsolatban. Az esemény 1908. június 19. és 23. között zajlott le, az előadott operettek pedig a *Boccaccio*, a *Varázskeringő*, a *Denevér*, a *Sogun*, a *Katalin* és a *Casanova* voltak. Feltehetően a *Politika* napilapban közzétett vonatkozó hírekben nem történt elírás, kivéve a társulat igazgatójának nevét, akit következetesen Károlyi úrnak (g. Karolji) neveztek a referensek.

BÁCSKAIK A MAGYAR SZÍNJÁTSZÁSÉRT

BRINDZA KÁROLY

A Vajdasági Levéltárban őrzik az egykori Bács-Bodrog, Torontál és Szerém megyék megmaradt iratállagait. Olyan értékes okmánygyűjtemény ez, melynek áttekintése nélkül hiteles forrásanyaghoz jutni, komoly településtörténeti monográfiákat írni szinte lehetetlen, legalábbis ez igen nehéz vállalkozás lenne. Persze a kutató bármennyire is behatárolja vizsgálódásának tárgyát, hiába kívánja leszűkíteni egy-egy témára vagy helységeire vagy régiókra, óhatatlanul kapcsolatba kerül olyan érdekes és izgalmas forrásanyagokkal, amelyek közvetve vagy közvetlenül más régiók politikai, gazdasági vagy kulturális múltjával, kultúrtörténetével is foglalkoznak.

A szóban forgó okmányok között kutatva e sorok írója is számos olyan iratot fénymásoltatott, amelyek nem tartoztak témájához. Ilyen „mellékes” forrásanyagot, adalékot képeznek egyebek között a magyarországi színháztörténettel kapcsolatos Bács megyei iratok is, amelyekről most megemlékezünk. A szóban forgó forrásanyag nem a honi színjátszás kezdetéről, hanem a színházépületek, az első „kőszínházak” társadalmi összefogással történő megépítéséről, illetve a megépítéshez szükséges anyagiak előteremtéséről tudósít.

Az első állandó magyar színház (kőszínház) 1821-ben Kolozsvárott, két évvel később Miskolcon, 1831-ben pedig Balatonfüreden épült fel. A Pesti Magyar Nemzeti Theatrum épületének átadására 1837-ben került sor. Figyelemre méltó, hogy német nyelvű színházak már fél évszázaddal korábban is álltak és működtek Magyarországon. Ez mindenképpen az ott élő nagy lélekszámú németiség fejlettebb polgárosodásával, színházigényével magyarázható.

A magyar nyelvű színjátszást természetesen nem a „kőszínházak” megépítésétől számítják. Az ilyen színházak építésére az eladdig vándorszínházként működő együttesek fejlődése, a magyar lakosság körében a reformkor beköszöntése idején szintén felgyorsuló polgárosodás, a polgárok ilyen irányú kultúrigényeinek kielégítése végett került sor. Mivel az állam segítségére nemigen számíthattak, támogatásért a megyei közigazgatás útján, a járások és

községek, elsősorban az itt élő nagybirtokosokhoz és más „boldogabb sorsu lakosokhoz” fordultak . . .

Az első, a felvetett kérdéssel kapcsolatos, itt bemutatásra kerülő iratunk, Latinovits Sándor alszolgabíró Topolyáról küldött jelentése többek között a következőket tartalmazza: „Tettes N. Vármegyének költt meghagyássa szerint Pesth Városában fel-állítandó Nemzeti Theatrum Elősegélése Tárgyában eljárulvan, és az érdemeseb és birtokosabb Községeket az Földes Uraságokon kívül meg-híván, és kérvén minden ki-telhető segedelemnek nyújtására felserkentettem, mely Tárgyra 5 ftokat – Xkat s az ide mellékelt jegyzés szerint bé-szedvén – a Tettes N. Vármegyének alázatosan béhozom. Költt Topolán 10^a Martii 819. – Latinovits Sándor All Szolga Bíró.”

A következő irat, Mészáros Dániel Becséről küldött jelentése így szól: „Tekintetes Nemes Vármegye múltt Esztendei Szent András havának 15^{ik} napján tartatott Köz Gyűlés Jegyző Könyvének 3277 szám alatt hozatott Kegyes végzésének következtésében *alázatosan jelentjük*: hogy Szabad Királyi-Pest Városában fel állítandó Nemzeti Teátrum, és Játszó Társaságnak elő segítése mind Járásombeli Földes Uraságoknak, mind pediglen Tisza Melléki Coronális Districtust meg hívtuk ugyan, de azoktul semmi segedelmet nem nyertünk. A Helységektől pedig úgymint:

Temerin	4 f.
Obecse	5 f.
Jarek	2 f.
Turin	2 f.
Sz-Tamás	5 f.
Földvár	2 f.

őszveségessen bé szedetett 20 forintokat ide alázatosan rekesztjük. Költt O-Becsén 1819^{ik} Esztendei Bőjt más havának 25-^{ik} napján.

Mészáros Dániel főszolgabíró
Szent-Iványi János Eskütt”

Feltehetően Bács és Bodrog törvényesen egyesült vármegyék más helységeiből is érkeztek pénzbeli adományok a főváros első közház felépítésének segítésére.

Az 1831-ben felépített Balaton Füredi Nemzeti Játékszín gyarapítására indított adománygyűjtés bővebb adatokat tartalmaz. Elsősorban itt van az adományozók és adományaik listája. A lista két részből áll. Az első részben felsorolt 30 telecskai járásbeli intézmény, illetve személy adománya, ami összesen 101 forintra rúg. Íme az irat szövege:

Fel=Jegyzése

Azon Nemes Uraknak, s boldogabb sorsu Lakosoknak, nem különben községeknek Nevei, kik a Füreden felállított Nemzeti Játékszín gyarapítására a Teletskai Járásban adakoztak; úgy mint:

szám	NEVEK	pengő pénzben fr. kr.
1.	Bajszai Vojnits Jakabb fő Hadnagy	15
2.	Bajszai Vojnits András	10
3.	Bajszai Vojnits Antal	5
4.	Bajszai Vojnits Barnabás all. sz. Bíró	5
5.	Bajszai öregebb Vojnits Máthé	10
6.	Ferenczy György Bajszai Plébános	1
7.	Polákovits János Hegyesi Jegyző	2
8.	Kintsei József Hegyesi Plébános	9
9.	Skultéty József Szeghegyi Lelkipásztor	1
10.	Scultéty János Új Verbászi ágostai Vallású Prédikátor	2
11.	Új Verbász Helysége	3
12.	Ó Verbász Helysége	3
13.	Kutzora Helysége	3
14.	Deágaró Gáspár Kir. Kints. Ispány	1
15.	Kula Mező Várossa	4
16.	Cservenkai Község	3
17.	Topolya Mező Várossa	3
18.	Topolyai Plébánia Adminisztrátora Csáby Ferentz	2
19.	Csantavér Helysége	2
20.	Csantavéri Plébános Loósz Balázs	1
21.	Szabadkai Plébános Czorda Albert	2
22.	Bajmok Helysége	2
23.	Pacsér Helysége	2
24.	Omorovicza Helysége	5
25.	Omoroviczai Jegyző Márfy Sándor	1
26.	Omoroviczai Uradalmi Ispány Nagy József	1
27.	Széki Pál Omoroviczai Refornátus Pap	1
28.	Kötő Pál Eskütt omoroviczai helysége	1
29.	Bajszai Vojnits Menyhárd	5
30.	Bottlik Mártony All Sz. Bíró	2

öszvessen

101 f.

1832. október havában Markos Pál táblabíró egy másik, az iratok között itt nem található, listán gyűjtött adományok összegét részletezi:

	f.	kr.
Zákó György Úr	25	–
Zákó Istvány	7.	30
Piloszánovits Antal Baján	50.	–
Markos Pál	12.	30
Odry Josef	12.	30
Piloszánovits Antal Füreden	25.	
Vojnits Istvány	25.	
Ismét Markos Pál	12.	30
<hr/>		
összessen	170 f.	

Markos Pál Tábla Bíró

Gákova helység 5 forintot ajánlott fel a füredi kőszínház javára, jelenti Zintula János főszolgabíró és Sándor György esküdt Bajáról „1833 Szent Ivány Havának 8. napján”.

Volarits János főszolgabíró a Tiszai Járásból 1833. június 5-én arról számol be, hogy ez ideig 36 forintot sikerült összegyűjtenie a füredi kőszínház javára, a következő személyektől:

Gróf Szétsényi Károly Úr	10. f.
Tettes Gregus Tamás Úr	10. f.
[. . .] Jegyző Joszity Úr	4. f.
Martonyos községe	2. f.
Okanizsa ”	4. f.
Horváth Istvány	1. f.
Szentai községe	5. f.
<hr/>	
összessen	36. f.

A jelzett időrendi sorrendet mellőzve a végén közöljük Kisfaludi Kisfaludy Sándor neves magyar írónak, mint a Füredi Kőszínház Zala vármegye által kinevezett kormányzójának egy korábbi, 1831. július 20-án keltezett nyilatkozatát (a felvett pénzekekről szóló elismervényt, azaz nyugtát).

NYUGLEVÉL

Alulírott ezzel megismerem, hogy azon segedelem pénznek fejébe, melyet T. N. Bács vármegye hazafiúi indulatjából, a Balaton Füredi magyar nemzeti Játékszínre össze gyűjtött, tekintetes Horváth Péter Úrtól 250, az az két száz ötven forintokat vettem fel váltó cédulákban. Kérem tekintetes Markos Táblabíró Urat arra, hogy ezen feljebb írott Summa pénzt, ezen Nyuglevelemnek általadása után Tek. Horváth Péter Úrnak kifizetni méltóztassék.

Költ Balaton Füreden Július 20-kán 1831.

Kisfaludi Kisfaludy Sándor

Ezen Nemzeti Intézetnek T. N. Zala

Vármegye által kinevezett kormányzója

A gyűjtést valószínűleg az egész országra kiterjesztették, s ez – amint az Bács megye töredékes adataiból is kitűnik – nem volt eredménytelen. Országos ügyek, országos összefogás. A hon helységei és a „boldogabb sorsú embereinek” adakozási kedvéhez, az úgyszeretet mellett, hozzájárult az ünnepelt író neve, azé az íróé, aki fáradságot nem ismerő, céltudatos tevékenységet fejtett ki a Balaton Füredi Nemzeti Játékszín megépítése érdekében.

Nyuglevél

Alulírott ezzel megismerem, hogy azon segedelem pénznek fejébe, melyet T. N. Bács Vármegye hazafiúi indulatjából, a Balaton Füredi magyar nemzeti Játékszínre össze gyűjtött, tekintetes Horváth Péter Úrtól 250, az az két száz ötven forintokat vettem fel váltó cédulákban. — Kérem tekintetes Markos Táblabíró Urat arra, hogy ezen feljebb írott Summa pénzt, ezen Nyuglevelemnek általadása után, Tek. Horváth Péter Úrnak kifizetni méltóztassék.
Költ Balaton Füreden Július 20-kán 1831

Ar. 250 f. N.W

Kisfaludi Kisfaludy Sándor
Ezen Nemzeti Intézetnek T. N. Zala Vármegye által kinevezett Kormányzója

DOKUMENTUMOK

ADALÉKOK A *KALANGYA* 1935. 6. SZÁMÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

A *Kalangya* 1935. 6. számának a történetében van még fehér folt, a kutatásnak vannak még feladatai azon túl, hogy tudjuk, az ügyészség a már ki-nyomtatott számot betiltotta. Amikor a *Híd* 1994. július–augusztusi számában közreadtuk a betiltott *Kalangya*-szám szövegeit, mind Utasi Csaba kísérő jegyzetét, mind a magam reflexióját írva tudatában voltunk ismereteink hiányosságainak. Éppen ezért nem hagytuk abba a további nyomozást, és Szirmai Károly hagyatékában Kende Ferenc levelei között találtunk néhány, a *Kalangya* kérdéses számával kapcsolatosat is. Kezünkbe került a szám munkatársait felkérő levél egyoldalmi szövege is, amelynek egy részét Szirmai Endre idézte *A magányos óriás* című könyvének I. kötetében. Kérdező leveleinkre Szirmai Endre azt felelte, hogy sajnálatos módon a körlevél második oldala elveszett, nincs meg a Szirmai-hagyaték levelei között. Ám csonkasága ellenére alább közreadjuk ezt a körlevelet is, azokkal a Szirmai Károlynak címzett Kende Ferenc-levelekkel együtt, amelyek e *Kalangya*-szám szerkesztési gondjaiba engednek betekintést. Fájdalmasan állapíthatjuk meg, hogy a homályt most sem sikerült eloszlatnunk a *Kalangya*-szám kapcsán.

BORI Imre

Nagyságos Tekintetes Dr. Szirmai Károly úrnak

Novi Vrbas

Erős hitünk, hogy ezekben a napokban a jugoszláviai magyarság életének egyik sorsdöntő állomásához érkezett.

Az új indulásnál számot kell vetni magunkkal. Ismernünk kell szerepünket, világosan kell látnunk feladatunkat.

Erkölcsei életünk és munkaszerepünk államunk alkotó tényezője. Másfél évtizedes múltunk ennek tanúbizonysága.

Az ország uralkodó nemzetével együtt súlyos megpróbáltatásokon estünk át. Tragikus események és politikai szenvedélyek hullámcsapásai, az európai nemzetek történelmi megnyilvánulásai a jugoszláviai magyarságot nem egyszer a megnemértés örvényes szélére sodorták. De rendületlenül bíztunk országunk törvényeiben és abban az igazságban, amit lojalitásunk, közös munkára való készségünk táplált.

Meggyőződésünk volt, hogy bármilyen kedvezőtlen legyen a félreértés és a pillanatnyi konstelláció szülte helyzetünk, becsületes törekvésünk előbb-utóbb átragyog azokon és megértésre talál.

A megértés utáni vágyunk újabb és mindennél átfogóbb tanújelét akarjuk most adni. Ennek időszerezés az ország politikai életének új fordulata ad. A napi politikában állástfoglalni nem célunk. A politika örökké hullámzó élete csak abban a kihatásában érdekel bennünket, amennyiben életmegnyilvánulásainkra nagyvonalakban hatással van. De a nagy elgondolású politika jelenségei elől elzárkózni az élettel való közösség megtagadását jelentené.

A *Kalangya* eddig is a megértés nagy munkáján dolgozott. Kötelességét végzi és hivatásának magaslatára emelkedik, ha most egybe foglalja a jugoszláviai magyarságnak az országgal és magával szembeni kötelességeit, kívánságait és feladatait.

Ezért rendkívüli, kettős számot adunk ki július hó végén. Ebben megszólaltatjuk nemcsak azokat, akikre a jugoszláviai magyarság mint vezető férfaira tekint, nemcsak azokat, akik a tollforgatás mesterségét értik, hanem kiváló gazdáinkat, kereskedőinket, iparosainkat is. Szólásra kérjük fel új nemzedékünk fiait is.

Ankétot rendezünk, amelyből meg kell tudnunk, hogy a jugoszláviai magyarság milyen úton és módon kívánja jövő érvényesülését.

Őnt is felkérjük, vegyen részt ebben az alapvető, építő munkában és írja meg kinyomtatásra alkalmasan nézetét és véleményét. Vegyen részt e nagy tanácskozáson, amely becsületes és nyílt vallomása, de útmutatója is lesz a jugoszláviai magyarságnak.

Az az elképzelésünk, hogy társadalmunk vezető tagjainak nézeteiből olyan összeegyeztethető vélemény alakul ki, amely életünk és fejlődésünk alapvető és részletes programját segíti létrehozni.

Ezért arra kérjük, hogy cikkének megírásánál az alábbi megfontolást legyen szíves figyelembe venni: Az általános programadásokon a jugoszláviai magyar-

ság már régen túl van. Kultúránk és gazdasági életünk fejlesztése, hitelszövetkezetek és tanítóképzők szervezése, ezeknek általánosságban való hangoztatása, már túlon túl ismeretes, sőt szólamná vált. Természetes, ezekről kell elsősorban beszélnünk, de gyakorlati útmutatást, részletes munkára irányuló teendők leírását és ismertetését kérjük.

Politikusaink magas szempontokból mutassanak utat a magyarságnak. Papjaink a lelki élet fejlesztésére irányuló szándékaikat mondják el. Ügyvédeink a szegénysorsban [. . .]

Kedves Barátom,

múlt héten akartalak meglátogatni. Öt napig a legnagyobb hőségben utaztam, és mire Hozzád értem, a kiállott szenvedéstől olyan fáradt és kimerült lettem, hogy sem kiszállni, sem beszélni már nem tudtam.

Ide mellékelek egy körlevelet, ami mindent elmond. *Kérlek azonnal* olvasd át és küldd vissza!

Amíg ez a szám készül, addig új ideám alapján a szépirodalmi részt, illetve a további számok kiadását szervezzük meg.

Mindenféle mondanivalóm lenne, és remélem közeli időben látlak!

Kézcsókomat

Bandi hogy vizsgázott?

Szeretettel ölellek

Ferencded

Küldd vissza gyorsan!

Noviszad, 1935. augusztus 20.

Kedves Barátom!

Te mint szerkesztő azt ajánlottad nekem, hogy a Kalangya e rendkívüli számába az én tanulmányom legyen az első közlemény. Ismerve anyagunkat én magam is szeretném ezt, de attól félek, hogy néhány kiválóságunk ezt nem veszi jó néven venni (már mint akik írtak ide), mert egyszerűen azt fogják gondolni, hogy helyzetemmel élek vissza és az élre tolakszom.

Gondolkozz tehát e felett, mert már az anyagot szedik. Ha pedig mégis úgy határoznál, hogy az én cikkem legyen az első oda írhatom-e alcímül, hogy „Bevezető tanulmány”, vagy pedig „Előljáró beszéd”, vagy ilyes valami? Meg kell ugyan is okolni valamivel, hogy miért ugrok ki a sorból.

Okvetlenül várom tanulmányodat e szám részére. Biztosítlak, hogy jó lesz az írásod. Szeretném ha kijönnél 22-én Szivácra, illendő volna, hogy a Kalangya kiinn legyen. Én kimegyek, de nagyon rosszul érezném magam ha nem volnál kin.

Nagyságos
Tehintetes

Dr. Szirmai Károly urnak

DR. SZIRMAI KÁROLY
ARCHIV

Novi Vrbas

Erős hitünk, hogy ezekben a napokban a jugoszláviai magyarság életének egyik sorsdöntő állomásához érkezett.

Az új indulásnál számot kell vetni magunkkal. Ismeretünk kell szerepünket, világosan kell látnunk feladatunkat.

Erkölcsi életünk és munkaszeretettünk államunk alkotó tényezője. Másfél évtizedes múltunk ennek tanúbizonysága.

Az ország uralkodó nemzetével együtt súlyos megpróbáltatásokon estünk át. Tragikus események és politikai szenvedélyek hullámcsapásai, az európai nemzetek történelmi megnyilvánulásai a jugoszláviai magyarságot nem egyszer a megnemertés örvényes szélére sodorták. De rendületlenül bíztunk országunk törvényeiben és abban az igazságban, amit lejtátsánk, közös munkára való készségünk táplált.

Meggyőződésünk volt, hogy bármilyenkedvezőtlen legyen a félreértés és a pillanatnyi konstelláció színe helyzetünk, becsületes törekvésünk előbb-utóbb átragyog azokon és megértésre talál.

A megértetés utáni vágyunk újabb és mindennél átfogóbb tanujelét akarjuk most adni. Ennek időszerepét az ország politikai életének új fordulata ad. A napi politikában állásfoglalni nem célunk. A politika örökke hullámzó élete csak abban a kibátásban érdekel bennünket, amennyiben életmegnyilvánulásainkra nagyvonalakban hatással van. De a nagyelgondolása politika jelenségei elől elzárkózni az étellel való közösség megtagadását jelentené.

A kalangya eddig is a megértés nagy munkáján dolgozott. Kötelességet végi és hivatásának magaslatára emelkedik, ha most egybe foglalja a jugoszláviai magyarságnak az országgal és magával szembeni kötelességeit, kívánságait és feladatait.

Ezért rendkívüli, kettős számot adunk ki július hó végén. Ebben megszólaltatjuk nemesek azokat, akikre a jugoszláviai magyarság mint vezető férfaira tekint, nemesek azokat, akik a tollforgatás mesteriségét értik, hanem kiváló gazdáinkat, kereskedőinket, iparosainkat is. Szólásra kérjük fel új nemzetekünk fiatal is.

Amkétot rendezünk, amelyből meg kell tudnunk, hogy a jugoszláviai magyarság milyen uton és módon kívánja jövő érvényesülését.

Önt is felkérjük, vegyen részt ebben az alapvető, építő munkában és írja meg ki nyomatására alkalmasan nézetét és véleményét. Vegyen részt e nagy tanácskozáson, amely becsületés és nyílt vallomása, de utmutatója is lesz a jugoszláviai magyarságnak.

Az az elközelésünk, hogy társadalmunk vezető tagjainak nézetéből olyan összegegyeztethető vélemény alakul ki, amely életünk és fejlődésünk alapvető és részletes programját segíti létrehozni.

Ezért arra kérjük, hogy cikkének megírásánál az alábbi megfontolást legyen szíves figyelembe venni: Az általános programadásokon a jugoszláviai magyarság már régóta van. Kulturánk és gazdasági életünk fejlesztése, hitelszövetkezetek és tanítóképzők szervezése, ezeknek általánosságban való hangsúlyozása, már talonul ismeretes, sőt számlammá vált. Természetes, ezekről kell elsősorban beszélnünk, de gyakorlati utmutatást, részletes munkára irányuló teendők leírását és ismertetését kérjük.

Politikusaink magas szempontokból mutassanak utat a magyarságnak. Papjaink a lelkieit fejlesztésre irányuló szándékaikat monadják el. Ügyvédek a szegénységben

1973

Nagyon szeretném ha fölhívnál telefonon holnap, hogy ilyen irányban megállapodjunk, mert nekem 3 órákkor kell felkelnem.

Viszontlátásig igaz szeretettel

Öllek
Ferenc

Feleségem feleségedet,
üdvözli és várja

Noviszd, 1935. október 19.

Nagyságos
Dr. Szirmai Károly úrnak,
Novi Vrbasz

Drága Károlyom!

Tegnapig voltam Beogradban, közel öt napon át. Ezért nem tudtam átmenni hozzád. A Kalangya körlevelét bizonyára megkaptad. Azért írtam én alá a nevemet, mert arra gondolva, hogy ezért a körlevelért felelősségre vonnak bennünket én egyedül viseljem annak odiumát. A Kalangya meg nem jelent számának teljes levonatát megküldöm neked. Most pedig arra kérlek, hogy a készülő új számhoz sürgősen három novellát szerezz. Írj tehát mindazoknak, akikre gondolsz én csak Doktor Munknak írok aki nekem személyesen ígért novellát. Azonnal intézd el ezt a levelezést, néhány *meleg* sorban írj mindenkinek. Ezentúl rendszeresen akarom megjelentetni a Kalangyát, bár – képzeld – minden ígéret ellenére a Kalangya anyagi el rendezésében semmi sem történt, ígéreten kívül. Az írónak feltétlen fizetünk honoráriumot, ha ezt nem tehetjük, nem jelenünk meg. Tehát megírhatod nekik, hogy honoráriumot adunk. Hogy mennyit egyelőre arról ne írj. Én holnap vasárnap, Adára és Molra megyek részben kötelességből, részben a Kalangya érdekében is. Különben kijöttem volna vasárnap hozzád. Kedves feleségednek add át kézcsókomat. Néhány nap múlva meglátogatlak, addig is

szeretettel öllek
Ferenc

Kalangya

IRODALMI FOLYÓIRAT

Kedves Barátom,

Köszönök a cikket, lemmiszetemre, kíváncságotudnak megfelelően, módosult.

Ha jótt Nyárytól jümpától egy érdekes is jó írás:

kép küldtem. D. Ják, D. Várady, HarasKároly,

Cukla János, Hirsch (igen fontos) is írta.

Tehát a jobb cikket még kétem
vannak. Iri egy újat kérem,
támasztom úgy közönségek magyark. y.

05. FEB. 1913

1) Késlekedés, id meg a magyarkétségek
küldd el.2) Válassz ki könyveket mielőbb, lehet
az adott jegyzékek körül is. Ugyanis
csak meg kaplatunk kritikai
írásokat, ha könyvet adunk. Tehát
pictörünk kell. Jegyzéket is küldd
vissza. (Kártyák egyáltalán nem is?)
Kiszokás. Szeretettel ölellek.

Ferenc

05. FEB. 1913

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÜKÖRJÁTÉK

Milorad Pavić: *A tússzögő ikon*. Jelenkor, Pécs, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

Ha szabad nekünk is a szerzőtől egyáltalán nem idegen sztereotípiával élnünk, azt mondhatjuk, Milorad Pavićot nem kell már a magyar olvasónak bemutatni, hiszen a Branyó István fordításában megjelent *Kazár szótár* érzékelhető, átélhető közelségbe hozta az alkotót, mindazt, amit ez a név, ez a különös posztmodern próza a szerb, a délszláv irodalomban is képvisel. Kulcs- illetve kulcslukrajzolatú, úgynevezett férfi- és nőpéldányai már címlapjukon elkezdik a magyar „nagyérdeművel” is azt a bonyolult – hol pajkos, hol halálosan komoly – játékot, amely a recepció minden köztes pillanatában, de olvasmányunk végén is tart. Tart és kizár minden leltárt, retroaktív besorolást. Pavić világában csak e művek közegében lebegve, Pavić logikájával mozoghatunk. A mit? szabályán a hogyan? diadalmaskodik, a forma és a szerveződés.

A tússzögő ikon című magyarra fordított elbeszélés-gyűjtemény ilyen értelemben jó érzékre valló vállalkozás, mert a *Kazár szótár* magyar sikerén felajzódott érdeklődésre épít, hogy valami mást, többet is lehessen tudni a talányos, ismeretlen ismerősről, immár a kispróza vonatkozásában – ha Pavićról lévén szó, ez a műfaji határ egyáltalán jelent valamit.

A társult kiadók választása ezúttal az író két szerb nyelvű kötetére a *Srpske priče* (Szerb történetek) és az *Atlas vetrova* (Szélatlasz) című kiadásokra esett, amelyek viszont a felvett és lefordított elbeszéléseknek (*Hosszú hajóút az éjszakában*, *A két iraki diák*, *Mérgező tükrök*, *Sár*) nem ezek az 1985-ben megjelent kötetek az első lelőhelyei.

A kiválasztás, válogatás elveiről a jelen gyűjteményben mit sem olvashatunk. Talán azért, mert a magyar olvasó számára most és egyáltalán nincs ennek jelentősége? Most azért, mert még az elején vagyunk a lehetséges fordításoknak, egyáltalán pedig azért, mert a Pavić-művek szövegvilágában az azonos pontról a különbözőségbe indulás, majd az egy pontba visszatérés körei rajzolódnak szüntelenül, olyan összefüggések vonalai tehát, mint mikor egy adott álomból ébredve minden valaha volt álunkból felsejlik valami.

Az álomhasonlattal, úgy hiszem, az író látás- és alkotásmódjának egyik lényeges pontjához értünk, és itt nemcsak az álommotívumok és álmodás műveiben való folytonos jelenlétére gondolunk, hanem elsősorban egy esztétikai leképezési modellre, amelyet a modern fizika terminusával élve *holisztikusnak* nevezhetnénk, olyan képalkotásnak

tehát, amelyben minden részlet, darabokra tördelten is az egészhez mutatja, a teljesség képét.

A *tűszögő ikon* novelláinak java része hasonló modellek nélkül leképezhetetlen. Egészük hátterében is legfeljebb a szerb, délszláv, balkáni, bizánci múlt egyenletlen látóhatára körvonalazódik meg egy Athosz-hegy–Belgrád–Buda–Bécs tengelyű régióban, amelyet azonban minduntalan keletebbi (orosz vonatkozású, lengyel) és nyugatibb (francia) történelmi és történeti szájak kereszteznek. Ez egy-egy novellára nézve is igaz, amelyekben a tér általában világosan tagolt, hiszen például a *Főlirot a százjegyében* című elbeszélésben *Radacs Čuhorić* (sajnos, ez a név is ilyen öszvér-kevertségben van írva) pontosan a görög théta betűjelének megfelelően építette újjá a kolostorokat Žiča, Morava, Szendrő (Smederevo), Slankamen és Drenovica között, a *Konavljei reptűlőterben* a Grúz utca 123. alatt lakó Delfa számára is halálos fontosságú a reptűlőter helye.

A tér dimenzióján kívül azonban látszólag zavar, elmosódottság uralkodik, különösen *az időben*. Az még semmi, hogy rejtett narrációs törvények szerint egymáshoz sodródik egy bizánci „idődarab” és 1968, Csehszlovákia megszállásának éve (*A szelek őrzője*), egy elbeszélés megírásának időpontja és 1379 (*Akszeanoszilas*), de az időfolyamat ok-okozati iránya is megfordulhat. Jeftimije Spant azért ölik meg tűszként a „csengettyűs fülű emberek” a XIV. században, mert Pavić megírta egy művet 1980 táján. A *tűszögő ikon* Manuil atyája 1307-ben kerül a hilendari kolostorba, de 1929-ben, sőt 1950-ben – lényegében azonos időszekvenciában él, pl. olvassa a *Borba* március 11-i 38 218. számát, a Jugoszláv Kommunista Párt hivatalos lapjaként. Szinte lökdös bennünket a kisördög, hogy a lóugrás következő pozícióját a lap vitatott jelenében lássuk.

A pavići elbeszélésben tehát, az egy időskúákat kivéve (*Hosszú hajóút az éjszakában*) az események „oda-vissza történnek”, sőt a jövőből a múltba haladnak. Vagy inkább a többnyire két időmetszet jelenti egyazon lényeg két dimenzióját bármilyen lineáris rend nélkül! Inkább errefelé kell hajolnunk, és eljutunk a felismeréskig, hogy ezek az időskök sajátosan szembeállított *tűkrei* egymásnak, amelyek aztán dinamikus mozaikszerűségben „beforgatva” a valóságdarabok kis felületeit vetítik egymásra, már új, autochton rendszert alkotva.

Ennek legfrappánsabb példajaként Manuil atya az 1300-as években elfeled egy jelet, amelyet egy országtűti, a „Visszafordulni tilos” jelentésű útjelző táblán ismer fel századunkban, már ilyen üzenettel: Sohasem marad üres a távozó helye.

Igen, a tűkör, a tűkrözés Pavić egyik kulcsszava, következképp a kötetnek is igazán a *Mérgező tűkörök* a központi novellája, nem *A tűszögő ikon*, amely groteszkusége folytán a kötet címadója lett. Az előzőben található Aca Ćirić (akinek neve tűkörképben is azonos) „tűkórariája” is: „A tűkör . . . a visszhang és az árnyék. Az óramutató árnyékának megvan a maga ideje, eltér attól, amit a mutató jelez . . . A tűkör tere olyan világban van, ami nem tartozik a mi valóságunkhoz. A könnyecsepp és a kicsiszolt gömb a legtökéletesebb tűkör, e kettő visszatűkrözi a mindenséget, amely magába foglalja őket . . . A tűkör gondolkodó üveg és nevető ezüst . . .” *Ivan Mijak* tűkör segítségével öli meg besűgővá lett barátját, *Kajim Navit*, azaz alteregóját, önmagát, amint a második név is az övének tűkörképe.

Szóljunk már most a tűkrözés „tűkrözéséről”, vagyis a kötet magyar fordításáról. Két fordító, *Bojtár B. Endre* és *Gállos Orsolya* vállalkoztak a feladatra. Korántsem azonos arányban, hiszen a tizennégy elbeszélés közül Gálllosnak csak kettő, a *Mérgező tűkörök* és a *Túl jól végzett munka* jutott, amelyekből egészen tisztán nem érzékelhető fordítói ars

poeticája, esetleg annyi, hogy Bojtárénál jóval visszafogottabb, a magyar képépfktkezésben jóval kevesebbet kockáztató.

Az már bizonyosság, hogy Pavić prózája különleges feladatot ró a legképzettebb fordítóra is, általában, a szövegszervezés és stílus alábbi vonatkozásaiban pedig különösen:

A legfőbb gondot talán látás- és kifejezésmódjának, alakzatainak a *forrásnyelvhez, forráskultúrához láncoltsága* jelenti, az, hogy a legalakibb jegyekben tükröződnek a legmélyebb szövegszervezési elvek. A példákából éppen csak szemelgethetünk: *A szelek őrzőjében* Heléne d' Anjou, I. Uroš felesége rejtjellel felfedhető helyre falaztatja be kincseit, amelyet aztán más-más fák ágait adott rendben tördelve, nevüket kimondva lehetett megfejteni. Igen ám, de a tölgy, bodza, fűz, nyír, berkenye, kőris, alma olvasatából a magyar fordításban is a *Trisvodno* áll össze, nem a „három ívnél”. *Žiča* kolostorának nevét nem akárhogyan, hanem *cirill betűkkel* rajzolta a villám az égre. Jęftimije Spant, akinek a régi neve a magyar olvasó számára érthetetlenül azt jelenti: Állán nem sarjadt szakáll, *Onao*-nak nevezik társai, a szerb hím-, nő- és semleges nemű névmás összevonásával, mert nem nélkülinek tekintették. Mit tehet itt a fordító, mint körülírt alaki tükrözéshez folyamodik. Bojtár Endre bravúrral oldja meg a betűhöz kötött talányt, hogy a Ruggerió (Ruder) Boškovićnak írt levél melyik I-jéről van szó, amikor a németeknek kényszerből építendő repülőtérről, illetve egy hajlásszögről kell dönten. Először a magyarban is a kis *I* jelenik meg, Delfa a nagy *L* derékszögét veszi alapul, holott a görög lambda 35 fokos szögét kellett volna.

A sumér betűk szerint építkező két iraki építészről már nincs is módunk szólni részletesen. Ki tudja, melyik betűt képezte le „két bejárattal és egyetlen kijáráttal sem rendelkező” épületük.

Mint mondtuk, Pavić narrációs és megjelenítési formái egészükben, makroméreteikben bonyolultak, kis részleteikben azonban kristálytiszták, hajszálpontosak, nemegyszer tudományos fogalmi tagolódásúak, noha ezek is sajátos jelentéssel telítődnek, szemantikai játékok viszont sokszor állítják nehéz helyzet elé a fordítót.

Így merül fel, hogy a *Mérgező tükrök* stílbútortanulmányunk is beillő részletében egyenlő-e a *tabernakl* (tabernákulum) a *szekreterrel*; elnagyoltan vagy pontos megfeleltetéssel kezelhető az a részlet, amikor az író az ősapák sorával érzékeltet időtávot: *praded, čukunded, kurlebal, askurdel, sukurdel, sukurdov*. A fordításban csak a *déd-apákra, űkapákra* tellett, aztán „a dédapák dédjei, az űkapák űkjei” következnek. Hát a *széppapa*?

Sajátosan bár, de felbukkannak a szövegben a nyelvi valóságáttérhez kötött fogalmak, az ún. reáliák. Itt az általánosságról vagy különösségről nehéz döntést hozni. Miért *szertesno* a *kaludericca*, ha a *kaluder* magyarul is *kalugyer*, az *iguman* miért *igumen* is meg *apát* is, a *hadži* jelzőnél miért nem jelenik meg a *zarándok* értelmező fordítás, ha a *bogumil* helyére került a *patarénus*.

Talányos, hogy akik „két *oka* borra cseréltek egy *oka* viaszt”, illetve akik „a tárgyakat valaha *arsinra*,* és nem centiméterre mérték” valami különleges délszláv mértékegységet használtak-e, vagy azt, amit mi *pintnek*, illetve *rőfnek* mondunk. Lehet-e másrészt *Stevan Prvovenčani István, az első koronázott király*?

Jól működött a fordítói intuíció a *šešana* fegyverfajta átültetésénél: „hat vájattal huzagolt sesánákat”, még ha a *hathuzagú* egyszerűbb alak is a rendelkezésére állt, de

* *Máshol a könyök fordul elő megfelelőjeként*

már a következő esetben az adott fogalomhoz a magyarban egész definíció kerekedett: „görög proszkinitarionját, azaz a könyvecskét, amely a szent helyeken kalauzolta”.

A helyjelölések, lokációk, volt már róla szó, többnyire kínosan pontosak Pavičnál. Belgrádban is feltűnik legalább Vuk Karadžić szobra viszonyítási pontként. Sok fejtörést okozott számomra a *Beram piac* előfordulása, addig, míg az eredetiben a *Djeram-ot* (vám, dézsma jelentésű) meg nem találtam. Van viszont frónknak egy „beszélő” földrajzi neve is (*Sár*), ez a *Mačije Blato*, amelyet Bojtár Endre *Bitangsár* helynévvel fordít, nyilván azért, mert az „Akárki sarát” az *elbiuangolt jószág* jelzőjére transzponálja, habár a bitang és származékai jelentése inkább élő, mint élettelen jegyű utótaghoz szokott kapcsolódni. A Mačije Blato szerb nyelvű szövegekörnyezetéből természetesen más semmit nem lehetett átmenteni, hogy a hős először a Balaton felé (Blatno jezero) indult, és hogy Bácskában van Belo Blato helynév is.

A következő helynévi kétség már Pavič frazeológiájában tűnik fel, ami stílusának nagyon intenzív, különös jegye. Ő ugyanis épp több nyelv sztereotípiáinak tökéletes ismeretében szemrebbenés nélkül alkot eredeti szerkesztésű újakat, az eredetiek ritka használata mellett: *Őrizkedj attól, aki elől visel farkat; akié a kehely, azé az imádság, a méhek nem maradnak meg a tolvaj házában*. Itt bukkann fel a *Postan kao svetogorski pasulj*, magyar fordításban: *Sivár volt, mint a svetagorai paszulj*. Én itt semmiképp sem ragaszkodtam volna az eredeti alakulathoz, azért sem, mert a sivárságot itt tényleg meg kell jeleníteni, azért sem, mert a szöveg többi helyén a Sveta Gora megfelelőjeként *Athosz-hegy áll*.

Fordítóink több helyen „komolyan” vették a szólásféléket, stílárís erősfítéssel fokozták is hatásfokukat: A bio je krvav do ušiju kao čizma (*Hosszú hajóút az éjszakában*) Bojtárnál „*Véres, mint a bőllércsizma*”, a *Šapat nikad ne prolazi uzahud* pedig „*Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja*” (*A két iraki diák*).

Pavičnál az ügynevezett nyelvi tabuk ritkán fordulnak elő, akkor is több fokozatú áttételben, két szöveghelyen mégis gondba ejti a fordítót. Szerbül egy mondatban azt tudjuk meg, hogy „*Veluća nikada nije videla bele bubrege, sem ovnujske, i to pečene*” (szó szerint: sohasem látott fehér vesét, csak a kosét, azt is sültén), a magyar fordítás kínos tautológiával fokozza: „*Veluća . . . a kos tökén kívül soha pöcsöt nem látott, azt is csak sültén*.” Hát . . . *A sár* című elbeszélésben Riznić kisasszony káromkodás kimondatásával ellenőrzi Pfister mérnök szerb nyelvi ismeretét. Bojtár az eredeti szerb, jól tagolt választ szégyenlősen egybefrja: „*Baszomazanyád*”.

Igen, ez is egy megoldás, a rengeteg döntést kívánó helyzet közül egyben. Közülük csak néhány mazzsolát szemezgettem ki az olvasás örömei közepette, méltatásom alátámasztásaként, sokszor egyik vagy másik helyes megoldás mellett kiállva. Talán a délszláv névanyag átirása, helyesírása érdemelt volna még legtöbb figyelmet, vagy következeteséget legalább.

TÁVOLODÓBAN A KÉTIRÁNYÚ KITERJESZTÉSTŐL

Darvasi László: *A veinhangeni rózsabokrok*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1993 – *A Borgognoni-féle szomorúság*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1994

(„Éreztem túl sok a múlt.”) Hogy az elemző-értelmező beszéd miért indul ki gyakran egy hasonló formában kiemelt, kiragadott gondolatból? Minden bizonnyal azért mert oly módon keresi a dekódolást segítő támpontokat mint a próza önszemléletét reflexió, egzisztenciális reflexió alakjában kompozícióba rendező szövegek „érájában”. Mintha nem venné tekintetbe, hogy a teoretizált frászmód tanúságaira, a programadó kitételekre való hagyatkozás módszerének eredményessége csökkenőben, mert a legújabb próza-szövegek egy részében a fogalmi-szellemi vonalvezetés egyre kevésbé határozott, más rétegek kiaknázása nélkül már nem nyílik ki a szöveg abban a mértékben, mint esetenként korábban. Helyezzük „történeti” kontextusba Darvasi László kisprózait, idézzük fel a környező alkotások nyelvi öntükröző eljárásait – az építkezéstípust, amely az frást kivitelezés közben mutatja meg – és a tény, hogy a történéstartalmak mögül nagyobbára hiányzik az önreflexív nézőpont, szemléleti megkülönböztetessé nemesedik.

A veinhangeni rózsabokrok című kötetben még feltűnik egy-egy találon pontos, a poétikai identitásra mutató mondat arról, hogy „elérkezett a mesélés ideje”, hogy „a részletekkel zavarba hozható az egész”, hogy „ami megtörtént mindig aktuális marad” vagy a képzeldőről, amely „közel engedi hozzánk a dolgokat és át is világítja”. Darvasi poétikája azonban alapjaiban mégsem explicit módon kialakított. *A Borgognoni-féle szomorúság* darabjaiból pedig már az akár csak rokonítható utalások is kivesznek és nőtön-nő a távolság a prózától, amely „olyan színpad, ahol a kulisszatologatók éppúgy láthatók mint a színészek” (C. Prévost).

Van a legújabb magyar prózának egy vonulata, amelyet átfogóan úgy jellemez a kritika, hogy mindent leír, de nem a megismerés, a poétikai önmegismerés, hanem a számbavétel, a regisztrálás jegyében. Az alkotásfolyamat, az elbeszélés mint aktus, a szövegműködés, a narráció módja, technikája, a világteremtés problematikussága, válságossága nem tematizálódik, meg sem jelenik a gondolkodás horizontján. „Nem értelmezni, megérezni, a dolgok lényegét. Észnél lenni, de nem túl sokat gondolkodni” (Csejdy András). Nem más ez mint egy reflexiótlan korszak meghirdetése. Ebből a gondolatmenetből kietszik, hogy provokatív egyértelműséggel kerül elutasításra az a prózamodel, amely a metafictionalitásban, az értelmező-önértelmező esszészzerűségben, az irodalom bölceleti funkcióit domborítja ki, a bölceleti ihletettség elmélyítésre, a filozófiai konstrukcióra építő formaelemet érvényesíti. Darvasi szemlélete is érintkezik azokkal a törekvésekkel, amelyek az elbeszélői perspektívák szélesítésével, a látómező tágitásával ellentétesek. A történések, az életfunkciók, a testműködés, a testi romlás, a felerősített szexuális vonatkozások, a verbális agresszivitás felől nyernek megközelítést, egy különös szögből, a tömény elementaritásban fogant „kemény” élmények szögéből vlik beláthatónak a világot. *A veinhangeni rózsabokrok* című kötet és *A Borgognoni-féle szomorúság* magyar novelláinak tematikus térségeiben a lefelé irányuló megközelítést példázva hihetetlenül szűk dimenziók között, munkatelepeken, szálláshelyeken, fakitermelő vágtereken élnek a redukált tudati szinten megragadt alacsonyorsúak. A környezet vetületében léteznek, a lét helyszínében, amelyben anyagszerűen mutatható meg az érzelmi világ, a feldolgozatlan személyesség, a reflektálatlan élet, a „vad lét” (Merleau-Ponty). Emberi viszony-

lataikban a magány feloldásának esélytelensége, az eldologiasodás, a dologgá alacsonyítás a magyar nyersességében mutatkozik meg; szabadságuk a primitívek szabadsága. A hatás az összbenyomás különösségében rejlik, a fiziológiai-szellemi korlátozottság, a közönségesség költelékei, az élet erotikus erői, a valószerűtlenítő funkciójú elemek és a hiperbolikus formakészség történetyszerű egybejátszása alakít ki. Az alak egy alacsonyrendű tudatállapotban, a tudatosságért való harcban (egy ízben önnön tudatára egy pocsolya tükrében ébred a központi figura) egyedül a naiv tudás hangján szólalhat meg, hiszen annyit tudhat a világról, amennyit önmagából kibonthat, amiről szellemi megismerés híján, erőteljes jellemzőjével az ösztönösséggel tájékozódhat. Tudatosulása inkább szenzuális jellegű, mintsem kognitív. A mesélő megnyilatkozás mint beszédmód is része az elbeszélésnek, mégis a legdőbbenetesebben akkor nyilvánul meg az öntudatlan, sokszor néma élet, amikor az emberi hang – arcot és magatartást eltorzító – üvöltéssé erősödő hangzásai avatódnak artikulációs erővé. Darvasi az elbeszélés hangsuályait az ebben a világban lehetséges nyelvek, diszkurzusok hiányosságaira építi. Jellegetes minimalizációs megoldással, az elbeszélői vagy én-elbeszélői artikuláció gátolásával intellektuális határt szab a láttatásnak.

Azzal a gesztussal, hogy *A Borgognoni-féle szomorúság* című kötet élén feltüntetett „magyar novellák” megjelöléssel Mészöly Miklós *Magyar novellájára* hagy asszociálni, Darvasi mintegy kijelöli – egyszerre kötődve és távolodva – a történetyszerű jelentésképzés, egy, a mézőlyitől elkülönülő útvonalat. *A Volt egyszer egy Közép-Európa* című kötet más elbeszéléseiben is, de a *Magyar novellában* különösen mély hangsúlyokkal rajzolódik ki az eseményláncolat történetisége, s a történelemnek bár szinte intim közelségbe kerül, érezhető roppant arányai. Egyéb eltérések mellett Mészöly sajátos historizmusa lehet a megkülönböztetés alapja (nem maradhat említetlenül hogy a történelem írta Nádás, Esterházy, Lengyel, Kornis felfogásában is alapvető emberi élmény). A Darvasi-elbeszélések viszont nem közvetítik a történelem érzetét, a „magyar novellákból” hiányzik az a sorsszerűség, amelyet a történelmi törvényszerűségek alakítanak, és amely megfosztja szerkezeti szerepétől a novellai véletlent. A Darvasi-figura élete a történelemtől függetlenül valósul meg s ebben az értelemben „történelmen kívüli tény, ahogy történelmen kívüli a természet is”.

Minthogy ez a kisprózai modell elhárítja magától a historikumot, az állítás, hogy a múlt szerepe meghatározóan fontos (erre utal a dolgozat élén kiemelt idézet: „Éreztem, túl sok a múlt”) csupán az egyéni biográfiai múltat érintően igaz. Ez a történetmondás csupán életidőt ismer, történeti időt nem. Az életidő számára viszont nem veszhet el a múlt, hanem újra és újra jelenvaló, emeljük ki, aktívan jelenvaló, a cselekvést fenntartó-tápláló, motiváló, indokló, gyakorlati emlékezés formájában. Arról az elbeszélésben megismert időn kívüli skfrol van szó, amely a tradicionális novellai narrációban esélytelenül elvész, vagy alig érzékelhető, aktív jelenléttel csak kivételesen bír. *A veinhangeni rózsabokrok* című kötet domináns történetformája kétirányú kiterjesztéssel, a múltnak a cselekvés indítékaiban való átöröklésével, egyszerre két időskíban bontakozik ki. A szövegek különös kitágulásával az előtörténet felé esély nyílik arra, hogy jelen és múlt egymásra ható tényezőkként szervezzék a szöveget. A történet, amely értelmes teljességbe rendezi az eseményeket, fellazul a retrospektív kiteljesítésben, a jelen és múlt közötti áramlásban, a közvetlen és közvetett eseményesség egybefonódásában. Az előtörténetek meghatározó módon nyúlnak az éppen zajlóban, az előtörténethez való viszony, az azzal való összefüggés, jelen és múlt komplementaritásának felmutatása, a kettősség összeolvasztásának mértéke a kötet darabjainak megkülönböztető jege.

A világ, amelyet Darvasi megteremt Ricoeur szavait idézi fel arról, hogy a reflexió, az értés, az önértés fogalmilag tisztázott válfajainak ellentéte, a képi, a szimbolikus, mitikus gondolkodásban nyerhet meghatározást. Hiszen amikor kaján anakronizmussal az öntükröző beszéd ellenében a jelképvé formált történetyszerűséget újítja fel, azon a bizonyos ellentétes póluson keresi helyét.

Felvillannak a történetképzés mitológiai előképei, az elbeszélés viszonyt létesít a bibliikkal, de a bibliai, a mítoszi intertextuális utalás nem emelkedik szerkezeti elvvé. A poetikai hatásforma alapja a mitikus érzet halvány felidézése a mítoszmotívumokban, az eljárás, amely közösségi anyagot formál egyénivé bár egészében véve egyetlen mitológiai képletet sem közelít meg. Megtörténhet, hogy ezek a jelentéslehetőségek a poszt-modernben lelik eredetüket, a szemléletben, amely sóvárog ugyan a mítoszra, de kizárólag átélényegített, értsd: trivializált formájában tudja azt magába vonni. Úgy tűnik ugyanis, hogy Darvasi ezt ismeri fel, amikor a travesztálásra mint poetikai eszköze alapoz, s mintegy megfogalmazza a kérdést: „lehet, hogy a mitikus lényegileg triviális?” (M. Solar). Az archetipikus mozzanatok elrajzolt formájukban is szövegben kívüli perspektívákra utaló jelentésmagokat alkotnak. *A veinhangeni rózsabokrok* elbeszéléseinek már csak ezért is többféle meghatározottsági hálózata van, mint *A Borgognoni-féle szomorúság* magyar novelláinak, amelyek e mozzanatokon kívül a kétirányú tágtítás poetikájáról is lemondanak. A magyar novellák, ha nem is távolodnak el a szemlélettől, hogy a világot csak torzításokkal lehet kifejezni, a kontrasztos látásnak már nem azon változatait helyezik előtérbe, amelyek szerint a létjelenségek alapvető természete a reális-irreális keveredése. A realitás-irrealitás kontrasztos technikája helyett az elbeszélői stratégia azt találja megoldásul, hogy a fantasztikus formamotívum eliminálásával teremt abszurd vagy legalábbis groteszk helyzetet. A szövegek az egyjelentésű értelemadás áramkörében kerülnek a zárás előtti állapotba, ahol az értelmezés a lehetőségek szabadabb mezejére lép, mintegy sugallva, az elbizonytalanított jelentéstudajdonítás a hitelesebb közelítés. A bizonytalansági tényező retrospektíve átrendezi a szövegtést és megkísérli kiragadni a közvetlen jelentésség köréből. A meg nem értés, a bizonytalansági érzésállapot a szereplői magatartásban is megmutatkozik, a situáció jelentése belülről nézve is kérdéses.

A Borgognoni-féle szomorúság szerzője jó érzéssel válogatva ismételtelen közreadja *A portugálok* című kötetének tíz-egynéhány történetét és újabbakat is illeszt melléjük. A narratív kiszélesítés helyett az egyértelmű csökkentési tendencia, a leéptítés, a sűrített szemantikai anyag, a reductív elmondás válik e világerzékelési intuício formai vetületévé. A kifejezettebbektől az utalásszerű szerkezetekig, a parabolikusztól a groteszkig, a bizarr témaötlettelől az ironikus parafrázisú formáig terjedő skála számos pontján találunk szöveget. Egy részük magára ölti a valóságosság és/vagy a közvetlenség fikcióját: a történet a már egyszer elbeszélteknek a felidézése, a széleskörűen ismert dolgok mondaszerű felelevenülése, egy-egy különös eset krónikási hangvételű rögzítése. Különösen hangulati elemeiben tartja fenn a szájhagyományhoz való kötöttség fikcióját és talán időinterferenciát sugalló megoldásaival is. Olyan is van e kisebb prózaformák között, amely régi szövegtörök, levél- vagy vallomásos napló részlet közzétételének illúzióját kelti, s ebben archaizáló stilizálás segíti, de olyan is, amely tényleges szövegelőzményét a „primer szöveget” szedi szét, gondolja újra. Az utólagosság itt vállalt mozzanata, bár új kontextusban jelenik meg, felidézi *A veinhangeni rózsabokrok* utótörténeteit. Karakterisztikus vonásként kell kiemelni a fabuláció alakzatának változatos igénybevételével kreált történetiséget, a konkrét tér-idő megnevezéseket, a közösségi tudatra, a nyilvánosságra, a szemtanúk jelenlétére való hivatkozást, a múltbeli vagy a jelenkori valóságos léttel rendelkező

világelemek beemelését a szereplői szerkezetbe. A legjelentősebb szellemi-esztétikai intenzitással mégis a fabulációt leleplező formaképzés bír, amikor e többszörösen „hitelesített” világba ágyazza a rendkívüli legmegrázóbb változatait és érzékeltetve a jelentés- és identitástulajdonítás válságait, domináns jegyként érvényesíti az egzisztenciális iszonyat feletti kérdező-tűnődő alapállást.

FARAGÓ Kornélia

A LEGÚJABB MAGYAR IRODALOM KÖNYVE

Csipesszel a lángot. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról. Nappali ház, Budapest, 1994

A magyar irodalmi fejlődés jelen korú, folytonosan alakuló összefüggérendszerét írja le és tekinti át (összegezve kivehető jelenségeit) az a – főleg a Nappali ház köré tömörülő – kritikus-i-frói csoport, mely a *Csipesszel a lángot* című tanulmánygyűjteményt megjelentette. Munkájukhoz – épp a vizsgált „tárgy”, a legújabb magyar irodalom változékony-sága következményeként – a kísérlet szándékát, a hozzávetőlegesség kritériumát kell értetünk. Ugyanis az elemzett és eközben „többszínűnek megmutatott” korszak jelenségeihez, azaz a legújabb magyar irodalom alkotásainak „megszóltatásához” még nem alakult ki a kritika alkalmas nyelve. Miképp a hatvanas évek kitermelte és elindította – Mészöly, Nádás, Esterházy, Krasznahorkai nevéhez és műveihez kapcsolható, s általuk (az Emlékiratok könyve és a Bevezetés a szépirodalomba megjelenése révén) is lezáruló – irodalom is elődízte a kritika revízióját, úgy a legújabb fejleményeket sem lehet a múlt fogalmi apparátusával és logikai rendjével megközelíteni, azaz „az újat a régivel megmagyarázni”. A kötetbe foglalt huszonkilenc tanulmány közül a címadó frás szerzője, Garaczi László foglalkozik e kérdéssel: a mai irodalmi művek és a kritika diszkurzusának lehetőségeivel. Kifejtett nézetei értelmében ezek a jelenségek a „lét és a nemlét határmezsgyéjén” mozognak, így értésükhöz olyan interpretációs stratégiák kívánatosak, amelyekkel kialakulásuk folyamatában lehetséges az újszerű lényeg megragadása. Egy ilyen új típusú kritika önmagában is külön világ: esztétikai eszközökkel mérhető műalkotás. „Nem a kritikus művészettörténeti felkészültségére vagyunk kíváncsiak, hanem arra az érzékenységre, ami a történeti anyag ismeretével párosulva, valami újra, eddig ismeretlenre képes rezonálni” – írja Garaczi.

Nemcsak a legújabb magyar irodalom jelent bonyolult összefüggérendszer, de a *Csipesszel a lángot* írásai is változatosak mind műfaji szempontból, mind az alkalmazott interpretációs eljárások tekintetében: a történeti elvek érvényesítésétől a motívumelemzésig terjednek. Ugyanakkor a vizsgált korszak a maga meghatározhatatlanságával, folyamataival, kötődéseivel, ellentéteivel és ellentmondásaival a történeti elhelyezés és összehasonlítás szükségességét sugallja. Ilyen elven alapul (bár ez a látószög akaratlanul is jelen van több munkában) Szirák Péter *Folytonosság és változás a 80-as évek magyar prózájában* című – a kötet szempontjából kulcsfontosságú – tanulmánya. Benne a szerző a legújabb magyar irodalom szemszögéből fontos kérdéseket tesz fel és vizsgál: mikor és miben mutatkozik meg a nyolcvanas évek irodalmi korszakváltása, melyek a kialakuló

új irodalom hagyományai és megkülönböztető sajátosságai. Ezt a váltást a magyar próza fejlődésében – Hans Robert Jauss elméletét fogadva el – „észrevétlen átmenetek folytonosságának játékaaként” fogja fel, előzményeit pedig a Mészöly-, Tandori-, Nádass-, Esterházy-művek jelentette irodalmi vonulatban látja, mely eltávolodva a valóságképező modellektől, a világszerűség helyett a szövegszerűség jelenségét teljesítette ki, meghatározó sajátossága még az ironikusság és az „odaérthető szubjektum relativizálódása”. Az az irodalmi tér, amelyben a legújabb magyar próza fejleményei megjelennek, az említettek kivül még Lengyel Péter, Krasznahorkai László és Grendel Lajos törekvéseivel is összefügg. Az irodalmi kilencvenes évek kezdőpontját azonban lehetetlen egyértelműen meghatározni, s igen nehéz kiinduló motívumát megjelölni. A relatív teljességre törekvő nagyforma radikális lerombolása lenne ez? Az önreflexió állítólagos hiánya, vagy a modernség katasztrofista látásmódja? A történet hiánya, vagy a történetmondás megújulása? Egyáltalán értelmezhető-e és rendszerezhető-e ezek az alkotások, vagy marad a »művilággal« azonosuló magyar »praktika«? – teszi fel a kérdést a szerző. Mindenesetre a nyolcvanas évek közepétől a kilencvenes évek első néhány évéig kötetten jelentkeztek prózaepikai alkotásait a Mészöly- és az Esterházy-féle hagyományokhoz látja kapcsolhatónak. Ezen írók közé sorolja Márton Lászlót, Garaczi Lászlót, Németh Gábort, Szijj Ferencet, Darvasi Lászlót, Kukurély Endrét, Parti Nagy Lajost, Podmaniczky Szilárdot, Hazai Attilát és másokat. Természetesen ez a besorolás nem teljes érvényű és nem lehet merev, hisz a felsorolt írók művei épp annyi rokonságot mutatnak a prózafordulat első vonulatával, mint amennyire majd eltérnek tőle és sajátosságok, „jellegadó” (pl. Garaczi) lesznek alkotásaik és törekvéseik a prózafordulat második vonulatát illetően.

Wirth Imre *Töredékesség vagy történet* című tanulmányában a legújabb irodalom kritikái fogadtatását vizsgálja. E kritikák többségét ugyanazon korosztályba tartozók írták, mint ahova a művek szerzői tartoznak, ezért Wirth szerint logikusnak látszik az, hogy a legújabb magyar irodalom kritikája az önmeghatározás eredményével azonos. Hogy ez mégsem így van, azt a *Csipesszel a lángot* létrehozásának ténye mutatja, a jelenség megléte és létjogosultsága igazolásának egzisztenciális vágya. „Ez a könyvkezdeményezés talán patetikus, talán kissé rémképszerű, hiszen a történetnélküliséggel és személytelenséggel sokkoló, az értelmezési felületek csekély (vagy éppen végtelen) számát kínáló, a hagyományos fogalmi készlettel megközelíthetetlennek tűnő irodalom egy részével a hiány és az elhallgatás előérzetével kezdeményez beszélgetést.” A továbbiakban Wirth a legújabb irodalom kritikai-elméleti irodalmát tekinti át, többek között az „erősen korosztályi érdeklődésű” Keresztury Tibor, Mészáros Sándor, Domokos Máttyás munkáira hivatkozik, majd a jelen korú irodalmi vonulatnak jelleget és irányt adó Garaczi-művekről írt kritikák elemzése kapcsán vonja le nem túl biztató következtetését az újdonsággal, a prózafejlődéssel szemben tehetetlenül „keresgélő” kritikáról: története kudarc-, nem értés- és lemondástörténet.

Nem annyira új megfigyelésekkel kecsegtető, mint inkább összefoglaló értékű tanulmány Takáts József *Rövidtörténet, 1986, posztmodern* című dolgozata. Az elméleti irodalmat vizsgálva-elemezve néhány – az új magyar, illetve a legújabb irodalom szempontjából – rendkívül fontos kérdésre keresi a választ. E célkitűzéseit szövegszerűen is megfogalmazza. Ezek szerint a rövidtörténet fogalmi meghatározása, típusainak vizsgálata, ezenkívül a minimalizmus és a posztmodern jelensége, valamint a magyar irodalom 1986-os fordulata képezi érdeklődésének tárgyát. A próza történetének korszakolása terén Beck András és Csuha István elméletére támaszkodik, minek nyomán Esterházy előtti és utáni prózát emleget, azaz az első fejlődési szakaszt a *Termelési regény* (vagy Mészöly *Filmjének*) megjelenésétől 1986-ig, a *Bevezetés . . . megjelenéséig* jelöli ki, míg

a legidősebb fordulatot a 90-es évek elejére helyezi, Márton László *Áikelés az üvegen* című regényével fémjelvezve. Ugyancsak Becket idézve állapítja meg, hogy a '86 előtti próza „önreflexiója, mind megismerés-központúsága mögött ott húzódott a feltételezés, hogy egy egyre lejjebb, mélyebbre hatoló mozgással el lehet jutni az Én vagy a Valóság egy végső (bár személyes) leírásáig”. A '86 utáni prózát viszont „sem az önreflexió, sem a megismerés, sem ez a mélyre ható mozgás, sem a végső leírás feltételezése nem jellemzi, hanem leginkább az egymás melletti világok létrehozása, nem a mélységet kutatja, hanem a felszín írja le”.

A rövidtörténet műfaji vonatkozásainak meghatározásakor elméleti szinten Thomka Beáta *A pillanat formái* című könyvére támaszkodik. Ennek értelmében, a műfajt a „pillanat formájának”, olyan műfajnak tekinti, amelyet nem az „emberi történéseknek a folyamata vagy a módszere érdeklí, mint a regényt vagy a novellát, hanem az elemi egysége”. Részletesebben is elemez több rövidtörténet-típust és annak megnyilatkozásait a magyar irodalomban. Így borgesianus rövidtörténetről (pl. Kis Zoltán, Garaczi szövegei), kaotikus rövidtörténet-típusról (pl. Garaczi, Podmaniczky) beszél, valóságátfűró, minimalista és más típusok jegyeit sorolja.

Mert az általa tárgyalt írók sok esetben saját műveiket is posztmodernnek tekintik (pl. Kukorelly, Márton, Kemény), s mert a rövidtörténet és a posztmodern leírása között ellentmondást vélt felfedezni, a legújabb magyar próza fejleményeit a posztmodern kontextusába helyezi. John Bart, Szentkuthy, Žmegač, David Lodge, Andrea Zlatar és Kulcsár Szabó Ernő nézeteit veszi figyelembe. Dolgozatában Andrea Zlatar elméletét követi: „A posztmodern nézőpontjából a modern egységes korszaknak tűnik, s a szubjektum önazonosságának mítoszában alapszik.” Ezzel szemben „az önazonosság meghatározása helyett a fragmentált, a tudathasadásos, a megosztott szubjektivitás tere nyílik meg” a posztmodernben. Kulcsár Szabó Ernő Esterházy prózáját (igaz, csak a *Bevezetés . . .*-ig) látja a posztmodernhez kötődőnek, míg Takáts Garaczi és Kemény írásmódját tekinti annak.

A *Csipesszel a lángot* bevezető szövegében a kötet szerkesztője annak a reményének ad hangot, hogy „a fiatalok törekvéseinek nagyjából átfogó bemutatása elősegítheti műveik megismerését és megértését, egyben az indulás feltérképezése elősegítheti az írói továbblépést”. Azonban rögtön az Előszó után következik Takáts József, majd Szirák Péter tanulmánya, amelyekben szövegszerűen is megfogalmazást nyer az, ami több kritikában is kifejezésre jut, akár teljes felismerésként, akár véletlen eredményként: a legújabb magyar próza mibenlétének, jellemzőinek feltérképezése legfeljebb csak a kísérlet szintjén, a részlegesség jegyében történhet, s a nemzedéki meghatározás is illúzió. Így van ez részben a kritikai fogalmi apparátus és az interpretációs stratégiák hiányossága, másrészt az új magyar prózajelenségek és létrehozóik egyszerre többféle prózahagyományhoz, irodalmi törekvéshez való kötődése, többértelmsége, besorolhatatlansága miatt.

BENCE Erika

A MAGYAR BÚCSÚJÁRÁS TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA

Bálint Sándor–Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza.* Szent István Társulat, Budapest, 1994

A népi vallásosságkutatás fontos alpművét jelentette meg Barna Gábor, a szegedi egyetem Néprajzi Tanszékének tanára, akinek előde, néhai Bálint Sándor, a szegedi nemzet nagy fia, egész életét a magyar laikus szakralizmus kutatásának szentelte. A búcsújárás történeti és néprajzi emlékeit, szokásait Bálint Sándor csak cédulákon, feljegyzésekben tudta örökül hagyni, hogy a nyomdokába méltán lépő, e téren már jártas és szép kutatási eredményeket felmutató néprajzos tovább járja az évszázados zarándokhelyek búcsúit Magyarországon és külföldön, levéltárakban, könyvtárakban kutasson, ellenőrizzen, fényképezzen. Mindezek után, a nagy mű elkészültével olyan könyvet vehetünk kezünkbe, szakemberek vagy kíváncsi olvasók, lapozgatók, melyből egy sajátos, mondhatni különleges, a maga törvényeit is megalkotó s azok szigorú rendszabályai által létező világot ismerünk meg.

Barna Gábor szerint „a búcsújárás szellemi mozgatórugói a vallásban, kiváltó okai a mindennapok bajokkal, gondokkal terhelt életében keresendők, megvalósításának körülményeit pedig mindig a közösség konkrét helyzete, a történelmi situáció, a társadalom anyagi és szellemi viszonyai határozzák meg”. A búcsújáró szent helyeket keres fel, hogy bűneire orvoslást, bocsánatot nyerjen, s ennek hathatós formája a zarándoklat és a zarándoklás közben, meg a kegyhelyen végzett imádkozás. Imájával ilyen helyeken, akár kérés, akár köszönet céljából mondja, könnyebben teremt kontaktust Istennel, vagy a kegyhely védőszentjével, aki a magyar búcsújáróhelyek esetében leginkább a Boldogasszony.

A könyv tipologizációja szerint az ilyen indíttatással felkeresett szakrális helyek lehetnek: „1. *emlékhelyek* azok, melyek a vallásalapítók, szentek életében jelentősek voltak, 2. *szentek, hőrosok sírhelyei*, testereklyéinek őrzőhelyei, 3. *kegyképek és -szobrok*, amelyek főleg a középkori kereszténységtől kezdődően számottevők” (kiemelés B. G.). A Vajdaságban az utóbbiakból találunk néhány ismertebbet, amelyek közül a Doroszló peremén álló s a XIV. század óta ismert Bajkút már elnyerte méltó szakirodalmi bemutatását Raj Rozália és Nagy István könyvében, a *Bajkúti Szűzanya, könyörögi éretünk!* címűben; míg a kevésbé ismerteket a néprajztudomány művelői most kezdik felfedezni, feltárni.

Barna Gábor könyvében foglalkozik a középkori külszázági zarándoklatok történetével, melyek kezdetben a Szentföldre, Jézus életének szent helyeihez vezettek, majd az ezredforduló táján Rómába, az apostolfejedelmek sírházához. A római zarándoklatok a pápák által bevezetett jubileumi szentévekben sokasodtak meg. A Rómába zarándokló magyarok előszeretettel keresték fel Bariban myrai Szent Miklós ereklyéit, illetve Loretóban Szűz Mária názáreti házáat. Az ide történő „zarándoklatoknak feltétlenül erős törökellenes jelentése volt, amely a loretoi Szent Szűz kultuszában is kifejezésre jutott”. A spanyolországi Santiago de Compostellában Szent Jakab apostol – ő a zarándokok védőszentje –, kegyhelyének felkeresését már 1140-ből dokumentálja a szerző, míg a középkori magyarság legkedveltebb német kegyhelyének Aachent nevezi meg. A ma is oly népszerű osztrák Máriacell már a XIV. századtól látogatott. Lengyelország legismertebb Szűzanya-kegyhelyére, Czestochowába is igen korán, már a XVI. században eljutottak, ahol a kegyképet „a hagyomány szerint Szent Lukács evangélista festette az

angyalok segítségével. Szűz Mária názareti házában, mégpedig egy Szent József által készített asztallapra”.

A magyarországi búcsújáró helyek közül a középkorban igencsak látogatott volt Szent István székesfehérvári sírja, Szent Imre herceg sírja ugyanott, Szent László sírja Nagyváradon, Szent Margit Nyulak szigeti sírja, a Szent Vér ereklyék kegyhelyei Bátán, Kassán, Garamszentbenedekben, Ludbregben, Kapisztrán Szent János sírja Újlakon (Ilok).

A XV. századtól már a Mária-kultusz kilombosodását figyelhetjük meg, ami a török korban igazi erőre kap, „hiszen Mária a törökellenes harc égi támogatója”. Kegyhelyei gyorsan gyarapszanak. A kora újkor törökellenes vallási fegyverei éppen a Mária-szim-bólumok. Ilyen volt a Loreói Boldogasszony; igen elterjedt volt s maradt is a Napbaöltözött Asszony, a Havi Boldogasszony, a Maria-hilf Segítő Szűzanya és a Pócsi Mária tisztelete. Mindezek napjainkig meghatározó tényezői népi vallásosságunknak.

Barna Gábor könyvének második részében a búcsújárás néprajzi sajátosságait vizsgálja. A terminológiai bevezető után szól a szent helyre vezető, gyalogosan megtett út szerepéről, a kialakult zarándokutakról, a búcsús menetről, a menetben vitt szobrokról, lobogókról, a kegyhelyre érkezés és beköszönés módjáról, a zarándokok elszállásolásáról, a kegyhelyi hajnalvárás, napfelkelte-szemlélés szokásáról, a szent helyek kegyképeiről, kegyzobroiról, az Öltötetű Mária-szobrokról, az ünnepi nagymisékről, a körmenetekről, gyónásról, böjtről és a búcsúval kapcsolatos sok más mozzanatról, szokásról.

A mintegy négyezer oldalas könyvet sok szép, színes és számtalan fekete-fehér illusztráció, térkép teszi élvezetesebbé, szemléletesebbé. A könyv végén Szilárdfy Zoltán közreadja nyolcvankét ismertebb magyarországi kegykép és -szobor fényképét, azok tipológiáját és jelentését. E rész művészettörténeti szempontból nagy hozadék a kiadványnak és sok hasznos információt kínál az olvasónak. A szerző által ajánlott irodalomjegyzék pedig szinte kimeríthetetlen forrása a népi zarándoklatokkal és a laikus vallásossággal foglalkozó műveknek. Valóságos címtár.

SILLING István

A GYERMEKLELEK TÁJAI

Kontra Ferenc: *Kalendárium*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

A *Kalendárium* a kettősségek könyve.

A kettősségek sorát azzal kezdeném, hogy nemcsak prózaíró műve a kötet. Kontra, ki elsősorban prózaíró, annyira lírikus alkat is, aki novelláit, elbeszéléseit költői eszközökkel is igyekszik formálni. Másodsorra említhetjük a műfaji kérdéseket, a Kontra-kötetek mindenkori dilemmáját. A Forum regénypályázatán díjat nyert könyve, a *Drávaszögi keresztek* inkább novellaciklus, mintsem teljes értékű regény, míg a *Nagy a sátán birodalmának* novellái regényre jellemző összefüggéseket mutatnak. Műfaji szempontból talán mégis az *Ősök jussán* a legproblematikusabb, szinte nem volt recenzens, aki ne próbálta volna a kötet novelláit más műfajba sorolni. A *Kalendárium* a szerzői meghatározás szerint gyermekkori történeteket tartalmaz, melyek egy évkönyv keretébe ágyazódnak, az évnvi cseperedés története mögött azonban a természet változásának, örök

érvényű szabályainak szimbolikus értelmére ismerünk: születés és elmúlás, ünnep és gyász kap novellisztikus formát. Tárgyukat a gyermekkor képezi, de a felnőttekhez szólnak ezek az frások. A kötet ellentmondásai között említhetjük továbbá az elbeszélő kettős-ségét. A világot a jelenségeit egy iskolába induló gyerek fedezi fel és éli át, melyekre azonban a felnőtt emlékezik, ő formálja élményeit mások számára is tanulságos törté-netekké. De említhetjük az ellentmondások sorában a kötet értékbeli végpontjait is, fogalmazásszerű mélypontok és teljességigényű novellaremekek is találhatóak a kötetben, mint a *Karácsony*, a *Nádméz*, illetve *Az iskolapadlás* című frások.

A *Kalendárium* novellái a gyermeki lélek tájaira kalauzolnak el bennünket: a félelmek, a szorongások, az indulatok, a végtelen képzelet, a meséket megelevenítő ábrándok, a családi és baráti kötődések, a felnőttkorról szerzett első ismeretek kusza világába. Ahogy az esztendő halad előre hónapról hónapra, úgy táru fel előttünk az étellel ismerkedő gyermeki lélek is.

A kötet első (januári) novellája *A cserépkályha*. A család egy lebontásra került házból cserépkályhát ment át saját otthonába, s ez a kályha lesz a kisfiú minden félelmének és szorongásának forrása, belőle lépnek elő a félelmet ébresztő láva-jelenségek, furcsa zajok, ugyanakkor az effajta érzéseket feloldó képzeleti játék forrása is a cserépkályha. Az új esztendővel érkező új vendég a félelemmel terhes tártalanság érzését váltja ki a kisfiúban. A negatív élmények sora a „februári” és a „márciusi” novellában is folytatódik. A Privigyi család (*Privigyiek háza*) kiszámíthatatlan-zűrös életét látva a kisfiú a szociális-társadalmi különbségekkel, az indulatok romboló erejével szembesül, míg a *Mielőtt a fák elmen-nekben* a szép és egyáltalán az emberélet mulandóságát ismeri meg. Majd ismét két tematikailag összefüggő novella következik (*Senkiföldje*, *Nádméz*), melyek szerint sza-badságunk korlátozott, utunkat határok állják. Az előbbiben a kisfiú már nem a felnőtt-től tudja meg, hanem maga fogalmazza meg a megtapasztalt igazságot. Egyetlen momentum köré fonódik a *Megszületik augusztusban* című novella: a kisfiúnak testvére születik, s ő ezt az érzést egy kislánnyal, legközelebbi játszótársával osztja meg először. A kötet egyik leggyengébb frása ez, amit Kontra mind tartalmilag, mind formai szem-pontból megoldatlanul, kidolgozatlanul hagy. Ezután az abszurd jegyeket tartalmazó novellák következnek, a kötet három legjobb darabja. Noha az egész kötetet áthatja egyfajta, csak a gyermeki tudatvilágra jellemző képzeletbeli játék, ám *Az aranyhintó*, *Az utolsó római katona* és *Az iskolapadlás* című novellákban a valóságtól való teljes elru-gaszkodás kísérletére ismerünk. Mesék, legendák, hiedelmek világa elevenedik meg néhány pillanatra, hogy azután ez a varázslat végérvényesen el is tűnjék a fiú és társai életéből, mivel a későbbiekben már sokkal komolyabb élettényekkel kell szembenéznük: a magánnyal, a boldogtalansággal, a halál tényével. A legendabeli aranyhintóval együtt a gyermeki gondatlanság is a Duna habjaiba veszik – örökre. Kár, hogy *Az utolsó római katonában* Kontra visszarántja az irrealitás különös tartományából hősét is, olvasóját is, s a realitásból az irrealitásba forduló varázslatot közönséges ájúlással hozza összefüggésbe. A tilos, a titkos-rejtelmes vonzásának engedelmesskedik Kontra kisfiú-hőse, amikor az iskolapadlásra merészkedik, ahol kiszámíthatatlan történések várják: más tartománya a létezésnek, mint amit eddig ismert. A könyv utolsó három novellája a naptári évhez igazodva az ősz, az elmúlás, a pusztulás témakörébe sorolható, tragikus létélményeket jelenít meg. Közülük a zárónovella, a *Karácsony*, annak ellenére, hogy igen szomorú és megható történetet mond el benne az író, mivel nem tartalmaz elegendő novellisztikus anyagot s megfor-málása sem a legsikerültebb, hozzájárul, hogy az olvasó felemás érzéssel tegye le a kötetet.

Nem értékelen, nem is gyenge, de értékeit tekintve nagyon is ingadozó Kontra Ferenc kötete. Mintha elsiette volna, akárcsak a *Nagy a sátán birodalma* esetében, a könyv megjelentetését.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

A KAKTUSZ VIRÁGA

A zenés műfajnak ez a változata, melyet a francia szerzőpár, Pierre Barillet és Jean Pierre Grédy szellemesen mixelt pezsgőjéből az ismert magyar kettős Nadas Gábor (zene) és Szenes Iván (dalszövegek) szolgált fel, huszonöt–harminc évvel ezelőtt volt kedvelt. *Leszállás Párizsban* – Belgrádban mostanság vették elő! – *Monna Marie mosolya*, *Férjvadászat*, *Imádok férjhez menni*, *Lulu* –, hogy azokat említsem, amelyek a Szabadkai Népszínház egykori műsorából hirtelen eszembe jutnak. Közéjük tartozik *A kaktusz virága* is, amelyről már az 1966-os szabadkai bemutató kapcsán megállapítottuk, hogy „buborékkönnyű, ügyesen megírt – remekül fordított –, fordulatos, szellemes vígjáték, amely kizárólag szórakoztatásra készült” és alkalmas, felüdít, de évente egynél többre nincs szükség belőle a műsorban. Igen ám, de a divat nagyon is mulandó, nemcsak az öltözködésben, hanem a színházi műsorban is. S ha valami egyszer elmúlt, az, ugyanúgy, nehezen hozható vissza, aligha újítható fel. Egyszerűen azért, mert változnak a körülmények, mások az elvárások, másféle stílus járja, s mert a közönséggel együtt a színészek idegrendszerre is másféle hatásokra érzékenyek.

Ilyenkor, ha egy idejétmúlt művecskét kell a műsorpolitika szeszélye folytán felújítani, két lehetőség kínálkozik: vagy rekonstruálni a régit, az elsődlegeset, vagy ironikusan viszonyulni hozzá. Az első út szinte járhatatlan. Egy emberöltővel később színpadra lépő együttes, főleg a teljesen más beállítottságú fiatalok, érthetően képtelenek a pontos rekonstrukcióra. De minek is vállalkoznának erre. A múlthoz való ironikus viszonyulás – ez sem veszélytelen út – könnyen nyegleségbe, pimasz tiszteletlenségbe csúszhat. Ha ezt az utat választják, fölöttébb illik tudni a mértéket, úgy ironizálni, hogy közben az is szórakozzon, s ne érezze magát sértve – ő is néző! –, kigúnyolva, aki megelégedne azzal is, ami felett eljárt nemcsak a színházi, hanem az emberi idő is. Vannak műfajok, a népszínmű, az operett és a zenés vígjáték három évtizeddel ezelőtti változata, mint amilyen ez *A kaktusz virága*, amelyeket ma már csak ilyen „kétszínűn” lehet játszani. Kapja meg mindenki azt, amit igényel, amit elvár.

Úgy, ahogy a békéscsabai vendég, Gergely László irányításával készült újdéki előadás első felvonásának közepétől történik. A kezdeti tapogatózás, bizonytalanság – mi is ez az izé, s hogy kellene játszani? – után, mikor a színészek érezhetően keresik helyüket az előadásban, keresik azt a módot, játéktípust, mellyel a kellemetlen követelményeket támasztó műfajt – zene, tánc, komikum, ami nem kimondottan erősségük – legyőzhetik. Ekkor még határozatlan elképzelés nélkül folyik a játék, s ahogy lenni szokott már-már unatkozni kezdünk. A tömény unalmat kiváltó bosszankodástól szerencsére megment bennünket a felvonás második fele, ekkortól – Vicei Natália és Magyar Attila kettőse

után – már érezni kezdik a követhető, játszható stílust, azt a játékmódot, amely a második részben már magával ragadja a közönséget, s kellemes negyven percet jelent.

Nagyon féltettem a színészeket ettől a számukra nem honos műfajtól, de az előadás sokkal élvezetesebbre sikerült, mint ahogy várható volt.

Ha emlékeim nem csalnak, ezúttal némileg rövidebb a darab, csak annyi maradt belőle, amennyi egy-egy helyzethez feltétlenül szükséges, hogy a benne levő komikum kifejezésre juthasson. Ezeket játssza ki az együttes, főleg a négy főszereplő – Magyar Attila, Vicei Natália, Szilágyi Nándor és Banka Livia –, és teszi a történetet, a szerepeket, a bonyolalmat kiváló stílusérzékkel idézőjelbe. Van rendszere ennek az ironikus színészi véleménynyilvánításnak. Úgyesen, mértékkel, nem öncélúan mókáznak, s így a műfaji rekvizitumok – tánc, ének – sem bosszantóan idélenek, hanem szervesen épülnek be mind a komikus történetbe, mind pedig az előadás stílusába.

Ennek ellenére ebből évadonként harminc év után is egy untig elég.

GEROLD László

KRÓNIKA

SZABAD SAJTÓ DÍJAS A HÍD – Március 15-én a Pilvax kávéházban a Híd szerkesztősége nevében folyóiratunk főszerkesztője, Bori Imre átvette a Szabad Sajtó Alapítvány díját. A négy évvel ezelőtt alakult alapítvány díját második alkalommal ítélték oda a határon túli intézményeknek és a magyarországi publicisztika jeles egyéniségeinek. Folyóiratunkon kívül a bukaresti Korunk szerkesztősége, valamint Medgyesi Gusztáv és Püskösti Árpád publicista kapta meg ezt az elismerést. A díjátadáson Horn Gyula miniszterelnök is jelen volt.

CS. SIMON ISTVÁN KAPTA A HÍD IRODALMI DÍJÁT – A Híd-díj bírálóbizottsága – Brasnyó István elnök, Fekete J. József, Harkai Vass Éva, Juhász Erzsébet és Juhász Géza – 1995. március 7-ei, harmadik összejövetelén meghozta döntését: az 1994. évi Híd Irodalmi Díjat Cs. Simon István *Szüllőfalum, Terján* című könyvének ítéli. Ezt a kiadványt találta a legjobb irodalmi műnek, amely a múlt év folyamán Jugoszláviában magyar nyelven megjelent.

A bírálóbizottság Cs. Simon István könyvének azt az erényét méltányolta, hogy az értelmetlen, önkényes rendelet kiváltotta tragédiát (egy lakott falu felszámolását) a bele mentett emlékezet révén igyekszik túlélni – számba véve a falu lakóit, házait, telkeit, gazdasági objektumait és egyéb létesítményeit –, érzelmi viszonylatban a megszűnést – habár rég bekövetkezett – egészen a mai napig prolongálni, az idill di-

dergő tapasztalásának útját a közbeiktatott versekkel rekesztve le, amelyek végül is átrajzolhatatlanul a falu pusztta földdé lett helyének és határának valós, mai, álomtalan képévé merevülnek, ami a kötetben sorakozó prózai írásoknak is szinte csattanóját képezi: a föld, a vidék, az égalj évszázados sorsát, ennek egy „égrekiáltó” szelvényét tárja fel hétköznapi, keresetlen, el-elakadó szavakkal. Aktualitását tényyszerűsége jelenti.

A zsűri, miután áttanulmányozta az idei hazai magyar könyvtermést, a szépirodalmi munkák számát igencsak csekélynek találta, csupán az elsőkötetes szerzők részarányát tekintve elfogadhatónak. E csönkaság érzése végigkísérte munkáját – olvasható a zsűri jelentésében.

MLADEN MARINKOV KAPTA A FORUM-DÍJÁT – A Forum Képzőművészeti Díj bírálóbizottsága (Sava Stepanov elnök, Penovác Endre és Maurits Ferenc) úgy döntött, hogy Mladen Marinkov szobrászművésznek ítéli oda az 1994. évre szóló díjat nemrégiben megrendezett újtvidéki kiállításáért, illetett alkotásaiért és életérzésünket kifejező plasztikus alkotásaiért.

PAP JÓZSEF ÉLETMŰDÍJA – A Vajdasági Írók Egyesületének bírálóbizottsága (Pavle Popović elnök, Nenad Frujičić, Ács Károly, Miroslav Egerić és Ileana Ursu) Pap Józsefnek ítélte oda költészetéért és műfordítói munkásságáért az egyesület életműdíját.

OKLEVEL

A SZABAD SAJTÓ ALAPÍTVÁNY 1995. MÁRCIUS 15-ÉN A

SZABAD SAJTÓ DÍJ

OKLEVELÉVEL ISMERI EL A

HÍD

.....

CÍMŰ FOLYÓIRAT CSAK NEM HAT ÉVTIZEDES PROGRESSZÍV ÉS
MINŐSÉGRE ÉRZÉKENY TEVÉKENYSÉGÉT, VALAMINT AZ UTÓBBI
ÉVEKBEN MINDEN PRÓBÁT KIÁLLÓ ALKOTÓI, SZERKESZTŐI
MŰHELYMUNKÁJÁT.

BUDAPEST, 1995. MÁRCIUS 15.

Magyar Sajtó
ELNÖK

A KURÁTORIUM NEVÉBEN

'95

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bori Imre*: A vajdasági magyar létregény kérdései (*tanulmány*) 213
Káich Katalin: Egy téves színháztörténeti adat nyomában 218
Brindza Károly: Bácskaiak a magyar színhátságért 221

DOKUMENTUM

- Adalékok a *Kalangya* 1935. 6. számának történetéhez (*Kende Ferenc levelei Szirmai Károlyhoz*) 226

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Papp György*: Tükörjáték (Milorad Pavić: *A tüsszögő ikon*) 232
Faragó Kornélia: Távolodóban a kétirányú kiterjesztéstől (Darvasi László: *A veinhangeni rózsabokrok. A Borgognoni-féle szomorúság*) 236
Bence Erika: A legújabb magyar irodalom könyve (*Csipesszel a lánygot*) 239
Silling István: A magyar búcsújárás története és néprajza (Bálint Sándor–Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok*) 242
Bence Erika: A gyermeklélek tájai (Kontra Ferenc: *Kalendárium*) 243

S z í n h á z

- Gerold László*: A kaktusz virága 245

KRÓNKA

- Szabad sajtó díjas a Híd; Cs. Simon István kapta a Híd-díjat; Mladen Marinko kapta a Forum Képzőművészeti Díjat; Pap József életmű-díja 247

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma támogatta

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1995. március. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őr-zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–601–3–14861-es zsírószámlára; előfize-téskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 20 dinár, fél évre 10 di-nár. Egyes szám ára 2, kettős szám ára 4 dinár; külföldre egy évre 40 dinár, fél évre 20 dinár. Kül-földön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszer-kesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában